

Анатоль Вярцінскі

Хлопчык глядзіць

Выбраныя
вершы
і паэмы

Мінск
«Мастацкая літаратура»
1992

ББК 84Бел7
В 99

Мастак У. І. СЫТЧАНКА

Стихам и поэмам, которые вошли в однотомник известного белорусского поэта Анатоля Вергинского, присущи высокий гражданский пафос, восславление духовного величия человека, нравственных ценностей жизни.

4702120202—147

В _____ 101—92

М 302(03)—92

ISBN 5-340-00796-0

© А. І. Вярцінскі. 1992

НА СКРАЗНЯКАХ ГІСТОРЫ

Замест аўтабіяграфіі

Калі мне прапанавалі ў выдавецтве напісаць аўтабіяграфію — я даў згоду. Але потым зразумеў, што не змагу гэта зрабіць. Некалькі разоў я браўся за справу і столькі ж разоў адкладваў яе. Адзіным рэальным вышкам было тое, што я больш-менш усвядоміў, у чым тут справа, што перашкаджае мне брацца за свой «жыццяпіс».

Па-першае, як я зразумеў, дае тут аб сабе знаць маральнае пачуццё, пэўнае маральнае пераконанне. Адна справа ўспомніць перажытае ў размове з сябрам, у споведзі перад блізкім чалавекам. Адна справа напісаць кароткую аўтабіяграфічную даведку для адзела кадраў.

У першым выпадку ты натуральна, па чалавечы раскрываеш сваё сэрца, у другім — ты выконваеш неабходную фармальнасць. І зусім іншая справа пісаць сваю біяграфію таму, што яна мае нібыта нейкае асаблівае, у адрозненне ад усіх зямных, смяротных, значэнне.

Славуты Роберт Фрост наведваў, як вядома, незадоўга да сваёй смерці Савецкі Саюз.

— Скажыце, містэр Фрост,— спыталіся ў яго,— як вы думаеце, што значыць для паэта прызнанне народнае?

Фрост адказаў:

— Я да той «ары не называў сябе паэтам, пакуль так не назваў мяне народ. Спачатку мяне гэта вельмі бянтэжыла. Слова «паэт» — найвялікшая пахвала. Мне часта звоняць маладыя людзі і прадстаўляюцца так: «Я — паэт». Па-мойму, гэта нясціпла. Павінен быць пачцівы страх перад гэтым словам, бо гэта ўсё адно што сказаць пра сябе: «Я—добры чалавек».

Мы ведаем, як не любіў Роберт Фрост пісаць пра сябе, гаварыць пра сваю паэзію, як ён не дазваляў дэманстраваць яго вершы ў якасці ўзораў.

Я наглядаю сёння нешта іншае. Некаторыя маладыя паэты, якія, па сутнасці, не напісалі яшчэ ніводнага значнага твора, гучна заяўляюць, што яны — паэты, г. зн. што яны — добрыя людзі. І яны адпаведна паводзяць сябе — у рэдакцыях, на вуліцы, у жыцці. А з другога боку, можна назіраць,— гутарка ўжо ідзе не пра пачынаючых паэтаў,— як часам ненатуральна складваюцца ў нас адносіны паміж паэтам і чытачом, паэтам і народам, як сапраўдная вядомасць, сапраўднае прызнанне народа падмяняюцца нечым іншым. І тут дзейнічаюць самыя розныя фактары — дрэнны мастацкі густ

рэдактараў, наша схільнасць да парадных шуміх, да гульні ў тытулы, званні і пасады, рэклама і самарэклама, наша непатрабавальнасць да сябе і г. д.

Гэта па-першае. Па-другое, я думаў: каму і для чаго патрэбна мая аўтабіяграфія? Патрэбна для літаратура знаўцы як нейкі дадатковы гісторыка-літаратурны матэрыял? Але ж лепшы шлях вывучаць, даследаваць літаратуру — гэта вывучаць самі Творы, самую творчасць.

І зусім, я думаю, тут не істотна, што думае пра сябе, пра сваю асобу і сваю радаслоўную пісьменнік. Можна быць, мой «жыццяпіс» быў бы карысным для настаўнікаў і вучняў? Але яны павінны зноў-такі ведаць самі творы, а не біяграфію ці бібліяграфію. Божа! Колькі шкоды прынёс усім нам гэты метадад — патрабаваць ад вучня ці студэнта, каб ён ведаў, дзе і калі нарадзіўся пісьменнік, як звалі яго бабулю, калі ён надрукаваў свой першы твор і як гэты твор называўся. І калі б гэта патрабавалася ў другую ці трэцюю чаргу. А так жа ацэнка па літаратуры ставілася менавіта за такія вось веды, за здольнасць завучыць факты і даты, за зуброжку. Не, не біяграфіі павінны штудыравацца ў школах, а сама літаратура, самі творы павінны вывучацца.

Далей. Уладзімір Юрэвіч у сваёй рэцэнзіі на зборнік біяграфій беларускіх пісьменнікаў (зместчана ў часопісе «Польмя»), піша: «Можна смела сцвярджаць, што як толькі зарадзілася пісьменства, дык у сталяпаласа і звычка кожнага, хто браўся за перо па службе, ці па духоўнай патрэбе, прадстаўляць між іншых і сябе, даволі падрабязна апісваць як сваё маёмаснае становішча, сваю радаслоўную, так і свае адносіны да з'яў жыцця. Гэта сустрэнеш і ў грамаце полацкага біскупа Якава Каля (1300 г.), і ў прадмове Васіля Цяпінскага да свайго перакладу «Евангелля» на беларускую мову, і ў пасляслоўях Францішка Скарыны...»

Бачыце, як гэта не нова пісаць аўтабіяграфіі, якія мы не арыгінальныя тут. І натуральна, што У.Юрэвіч піша далей: «Але ж мінулі стагоддзі з тых першых крокаў кнігадруку, вырасла магутная сусветная літаратура, і сёння ўжо хочацца бачыць у аўтабіяграфіях пісьменнікаў крыху больш, чым апісанне свайго сацыяльнага паходжання і падрабязнага радаслоўя...»

Думаю, што У. Юрэвіч блізікі да ісціны. І думаю, што ён меў бы зусім рацыю, калі б пайшоў далей і сказаў, што наогул не жыццяпіс, не «жыццё» патрабуецца сёння ад пісьменніка, а яго споведзь ці яго пропаведзь (г. зн. слова яго прызнання ці слова яго пераконання), яго погляды, яго роздум, яго чалавечы і грамадзянскі вопыт.

Вопыт... Здаецца, гэта і ёсць тое слова, якое доўга трымцела на кончыку п'яра і якое, знайшоўшыся, прымушае мяне затрымацца і сказаць, замест аўтабіяграфіі, яшчэ некалькі слоў. Пра вопыт свайго пакалення.

У кожнага пакалення — свой, непаўторны, толькі яму ўласцівы вопыт. Але вопыт вопыту не роўны. Ён можа быць больш бедны і больш багаты, аднастайны і разнастайны — у залежнасці ад гістарычных абставін і грамадскіх умоў. Маё пакаленне — я маю на ўвазе равеснікаў, чыя біяграфія ў асноўным супадае а маёй, — не можа паскардзіцца на беднасць вопыту, на беднасць уражанняў і назіранняў, не можа сказаць, што яно, у гэтым сэнсе, прыйшло занадта рана або занадта позна. Калі акідваеш мысленным позіркам жыццёвы шлях, перабіраеш у памяці мінулае, то проста дзівішся, як многа ўбачана і перажыта, які складаны і разнастайны вопыт у твайго пакалення — гістарычны, сацыяльны, маральны і г. д.

Хаця мы і маем вышэйшую адукацыю і наша літаратурнае пакаленне называюць часам «філалагічным», мы тым не менш дыялектыку вывучалі сапраўды не па Гегелю. Мы сёння фарсім у модных штанах самых розных фірмаў, айчынных і замежных, і ў той жа час мы яшчэ ведаем, што такое саматканя штаны і аўчынныя кажушкі. Мы яшчэ помнім — памяцю цела — іх цяпло.

У мяне на стала ляжыць газета, дзе змешчаны партрэт маршала Блюхера і дзе расказваецца, які гэта быў выдатны палкаводзец, і я ўспамінаю, што такі партрэт быў і ў маім першым школьным падручніку і мне расказвалі тое самае, а потым з тым партрэтам было зроблена нешта для нас, дзяцей, незразумелае, да слёз несправядлівае: ён быў закрэслены, замазаны чорным. Гавару пра адзін партрэт і тут жа, па зразумелай асацыяцыі, прыгадваю другі — партрэт Сталіна, які вісеў у нашым студэнцкім

пакойчыку і які мы, пад уражаннем ад пісьма памятнага партыйнага з'езда, злосна зрывалі са сцяны. Ён нешта не зрываўся, чапляўся за цвік, але нарэшце зляцеў, узняўшы слуп пылу. «Далоў ідалаў, зямлю — людзям!» — вырвалася ў мяне тады. Словы гэтыя прагучалі, можа быць, залішне патэтычна, але сказаны яны былі шчыра, з горыччу глыбокага расчаравання.

І я іх запомніў, і я потым не раз быў гатовы іх паўтарыць: «Далоў ідалаў, зямлю — людзям!»

Так, мы вывучалі дыялектыку на ўласным вопыце. І ўрокі яе мы пачалі браць з самага дзяцінства. Мы пачыналі вучыцца ў новых, толькі што пабудаваных школах (яны пахлі фарбамі і смалой!), а неўзабаве гэтыя школы гарэлі ў агні вайны. Першая песня, якую з

намі развучвалі нашы настаўнікі,— быў «Інтэрнацыянал». Песня гэтая ўсяляла ў нашыя дзіцячыя сэрцы надзею на салідарнасць пралетарыяў усіх краін. А потым мы бачылі, як нямецкія браты па класу, адурманеныя фашыстамі, тапталі і гвалтавалі са зброяй у руках нашу зямлю.

Мы бачылі мір. Родны вясковы мір. (Хораша ўспамінаецца перадваенная вёска — зялёная, сонечная, узрушаная.) І мы бачылі вайну — самую крываваю ў чалавечай гісторыі. (Шмат што запомнілася, але, як самыя цяжкія камяні, леглі на дно памяці забітыя — чорны труп партызана на белым снезе, зялёны труп немца каля шашы...) Мы ведаем, як войны пачынаюцца, як праводзяць на вайну мужчын, і мы ведаем, як войны канчаюцца і як вяртаюцца дамоў салдаты. Нашы бацькі былі салдатамі, нашы маці — салдаткамі.

Мы ведаем вёску — мы ў ёй нарадзіліся і жылі да адзеду на вучобу. І мы ведаем горад — мы ў ім зараз жывём. Мы можам параўноўваць, мы можам бачыць розніцу.

Дзьмуў вецер часу, дзьмулі скразнякі гісторыі, мяняліся жыццёвыя абставіны. І мы маглі бачыць, як паводзяць сябе ў тых ці іншых абставінах людзі, як яны мяняюцца разам з абставінамі. Мы пазнавалі чалавечую прыроду і прыроду чалавечага грамадства.

Мы можам, нарэшце, сказаць, не рызыкуючы быць нясціпальмі, што мы ведаем, што гэта такое — народ. Для нас ён — не гучнае слова і не тэрміналагічная абстракцыя. Для нас ён — жывая рэальнасць. Не нарадзіся мы ў вёсцы і не перажыві разам з ёй вайну і іншыя нягоды — мы б гэтага не маглі сказаць. У нас жа такі вопыт ёсць, мы бачылі людскую сілу і людскую стому, людскія радасці і людскія пакуты, людскі адчай і людскую надзею, і ўсё гэта засталася ў нашай крыві і плоці як жывое пачуццё народа, народнага лёсу. (Агаваруся, што пра народ я мусіў сказаць вось чаму. Не так даўно я быў у Маскве на адным семінары. Некалькі дзён ішлі там спрэчкі пра літаратуру, пра яе прызначэнне, некалькі дзён гучалі красамоўныя выступленні і чыталіся кваліфікаваныя даклады. І раптам я зазначыў у думках: ніхто не ўжывае слова «народ». Гэта мяне збянтэжыла. Я пачаў прыслухоўвацца, але і далей гэтага слова не пачуў. Я падзяліўся сваім назіраннем з малдаўскім паэтам, маім равеснікам, таксама выхадцам з вёскі. Ён пагадзіўся са мной і ў сваю чаргу выказаў недаўменне.

Успамінаючы той семінар, я яшчэ думаю: нешта ненатуральна зрушылася ў нашым падыходзе да літаратуры, нешта перашкаджае

нам бачыць тут сапраўдныя крытэрыі. Відаць, думаю я, не ўсе мы ўсё-такі ведаем, што такое — народ.)

Словам, на рахунку майго пакалення багаты вопыт. Мы шмат ведаем, бо шмат бачылі. І гэты вопыт абавязвае нас кожнага, хто ўзяўся аднойчы за пяро, быць мудрымі, праўдзівымі і неспакойнымі, быць вернымі самім сабе, свайму часу і свайму народу. Гэты вопыт абавязвае нас, іншымі словамі, імкнуцца яшчэ лепш і больш бачыць. А ў гэтым, як піша выдатны вучоны Тэйяр дэ Шардэн, «усё жыццё, калі не ў канчатковым выніку, то, ва ўсякім выпадку, па сутнасці. Існаваць паўней — гэта ўсё больш аб'ядноўвацца... Але адзінства ўзрастае толькі на аснове ўзрастання свядомасці, г. зн. бачання».

Наш вопыт абавязвае нас быць зоркімі.

У мяне такое ўражанне, што мы як літаратары ў вялікім даўту перад сваім вопытам, вопытам свайго пакалення. Мы яшчэ як бы не можам выбрацца з-пад яго

грузу, не можам узняцца над ім, знайсці для яго асэнсавання адпаведныя мастацкія сродкі. Калі ж мы зможам гэта зрабіць, тады, магчыма, мы і напішам свае лепшыя, вартыя сапраўднага прызнання творы.. І гэтыя творы будуць лепшай нашай аўтабіяграфіяй. Бо як бы не было дадзена мастаку пераўвасабляцца, якую б ролю не адводзіў ён сабе ў сваіх творах, ён павінен тым не менш

заставацца самім сабой, увасабляць сваю любоў і сваю нянавісць, свой вопыт.

1965

Анатоль Вярцінскі

Пастскрыптур праз 25 гадоў

Не без цяжкасці мне ўдалося устанавіць, што гэтыя, можа быць, крыху наіўныя нататкі былі напісаны ў 1965 годзе і першапачаткова называліся «Замест аўтабіяграфіі» (захоўваю гэтую назву ў якасці падзагалоўка). Сапраўды, пісаліся яны не па ўласнай ініцыятыве, а па прапанове выдавецтва, якое тады называлася Дзяржаўным выдавецтвам БССР і пачынала ядрэнную увогуле справу — выданне зборнікаў аўтабіяграфій нашых пісьменнікаў. У 1963 годзе выйшаў у свет першы такі зборнік пад назвай «Пяцьдзесят чатыры дарогі» (па колькасці змешчаных у ім аўтабіяграфій). Складальнікам і рэдактарам тэкстаў значыўся на тытульным лісце літаратуразнаўца Янка Казека. Ён, памятаю, і звярнуўся да мяне з прапановай напісаць сваю аўтабіяграфію для наступнага зборніка.

Так вось і ўзніклі адшуканыя цяпер у архіве нататкі, дзе, замест уласнага «жыццяпісу», я паспрабаваў абмаляваць некалькімі мазкамі воблік свайго літаратурнага пакалення.

Яны не былі надрукаваныя. Не ведаю і па сённяшні дзень — па чыёй віне. Я нікому не скардзіўся і не прад'яўляў прэтэнзій, ні ў кога — ні ў складальніка, ні ў рэдактара,— не пытаўся, у чым справа. Уласна кажучы, я і без таго ведаў, дакладней: здагадваўся, што адбылося. На дварэ канчалася хрушчоўская адліга і пачыналася брэжнеўская непагадзь-бездараж. Я разумеў, што аднаго эпизоду са звяржэннем партрэта Сталіна («Далоў ідалаў, зямлю — людзям!») было дастаткова для палахлівага рэдактара, каб артыкул прызнаць крамольным і не ўключачь у кнігу.

«Гэтак яно і рабілася» (назва адной з аўтабіяграфій, змешчаных ва ўпамянёным зборніку). І яшчэ вось гэтыя даволі папулярныя радкі ўсё часцей прыходзяць на памяць у апошні час:

Блажен, кто посетил сей мир
В его минуты роковые.

Сумна ўсміхаюся ім у душы, з горкай іроніяй адношу іх да сябе, да сваіх равеснікаў. Чаго-чаго, а гэтага самага «блаженства», гэтых самых «минут роковых» на нашу долю хапіла і хапае. «Блаженства», прауда, не столькі салодкага, колькі гаркавага, з прысмакам горычы, з саёным прысмакам ці то слязы, ці то крыві. «Блаженства», у якім, па рацэптах д'ябальскай кухні, змяшаліся

радасць і боль, надзея і роспач, празарэнне і слепата, сэнс і бяссэнсіца.

Пішу гэтыя радкі пад свежым уражаннем ад тых драматычных падзей і дыскусій, якімі суправаджалася святкаванне чарговай гадавіны кастрычніцкай рэвалюцыі, і ў думках канстатую: меў я ўсё ж рацыю, калі дваццаць пяць гадоў таму назад спрабаваў характарызаваць вопыт свайго пакалення як «складаны і разнастайны». Узбагачаны ўсім тым, што адбылося за апошні час вакол нас і ў нас саміх, ён, гэты вопыт, выглядае на сённяшні дзень як унікальны — у гістарычным, сацыяльным, псіхалагічным вымярэннях. Сапраўды, на параўнаўча невялікім часавым «пятакку» змясцілася, па сутнасці, некалькі эпох. Сёння пачынаецца новая. Якой яна будзе? Якімі будзем заўтра мы — з нашым словам, з нашымі кнігамі?..

Лістнад 1990

А.В

3 КНИГІ

ТРЫ ЦШЫНІ

1966

БАР'ЕРЫ

Фізік квантуе
 прасторы і час.
Глядзяць касманаўты
 у бок Венеры.
На змену тым,
 што пайшлі ў запас,—
новыя меры,
 сферы і эры.
Падае за бар'ерам бар'ер —
 гукавы, светлавы,
 зямных гравітацый...
Вучоны муж!
 Я рады, павер,
я ганаруся тваёй працай.
Толькі ёсць у мяне непакой:
ці хутка дойдзе чарга да бар'еру
глухой адчужанасці людской,
неразумення і недаверу?
Калі ён падзе —
 ракавы, векавы —
на нашых шляхах у новыя эры,
як некалі паў бар'ер гукавы,
як падаюць іншыя бар'еры?

ТРЫ ЦШЫНІ

Аднекуль з касмічнай вышыні
зыходзяць да нас тры цішыні.
Першая — вечаровая.
Тая, што, як маг,
ахутвае, зачароўвае —
лёгка ў мага ўзмах.
Тая, што на вейкі
і вусны кладзе пячаць:
«Хопіць з вас,
 чалавекі,
хопіць дбаць!
 Спаць, спаць!

Спяць куты і нішы,
спяць каты і мышы,
дзеці і птушкі спяць.
Людзі, цішай, цішай!
Люлі, хопіць дбаць!
Спаць, спаць!
Чые там крокі скрыпяць!
Спаць, спаць!
Ёсць цішыня-паўночніца,
начная цішыня.
Дум бяссонных памочніца,
вярхоўны іх старшыня.
Застацца з той цішынёю,
з ёю, сівой савой,—
стаць сутнасцю сваёю,
стаць самім сабой.
Застацца з ёю — гэта
у той увайсці сезам,
дзе сам-насам з сусветам,
з вечнасцю сам-насам.
І ёсць цішыня світальная,
есць яшчэ цішыня
першага вітання,
першага агня.
Яна заводзіць гадзіннікі,
і разам з імі яна
пазвоньвае-падзіньквае,
і — трубіць цішыня.
Трубіць ціша світальная
у свой сярэбраны рог,
заўе ў далі дальнія,
да новых спраў і дарог.
Трубіць ціша світальная,
крыштальная, развітальная,
і патанае яна
у вадаспадзе дня.

БУРБОНЫ ВЯРТАЮЦА

Ў ПАРЫЖ

Гістарычны эцюд

Што, рэвалюцыя, — гарыш!
Дагарае твой сцяг чырвоны!..
Бурбоны вяртаюцца ў Парыж,
на трон вяртаюцца бурбоны.
Ззяй, раяліст, тваё ўзяло!
Радуйся, люд забабонны!
Бурбоны жывучыя, як зло,
надзіва жывучыя бурбоны.
Радуйся, дзікая Вандэя, —
перамагла контрідэя.
А ты чаго невясёлы, плебс?
Ці табе хмурыцца лепш?
У цябе такое ўражанне,
што не было дня ўчарашняга?
Не было штормаў, толькі штылі,
не было штурму Бастыліі,
не было Марата і Рабесп'ера,
не было якабінца Пера?
Было ўсё гэта ці не было?
Ці ва сне наплыло і сплыло?
Ці толькі сон прысніўся, Францыя,
а прабуджэнне — рэстаўрацыя?
Чаго ты, Францыя, маўчыш?..
...Бурбоны вяртаюцца ў Парыж.

ПРА ВОЎКА ПАМ ОЎКА...

Пра воўка памоўка, а ён і тут.
А ён і тут — ну, проста цуд!
З'явіўся ў тую ж мінуту якраз.
«Дзень добры!» — кажа,
і мы — ў адказ.
Стаіць, усміхаецца.' Нібы не шэры.
Не вые па-воўчы, зубы не шчэрыць.
Такія ж, як нашыя, вушы і вочы.
Вонкавы выгляд далёка не воўчы.

Ай ды воўча! Ай ды ён!
Ды ён жа двойчы хамелеон!
Там, дзе авечкі,— у шкуры авечай.
Там, дзе чалавекі,— у чалавечай.
Стаіць, усміхаецца. Ай ды ён!
Ды ён жа тройчы хамелеон!
Знае, што сябра нам не стае,
дык ён за сябра сябе выдае.
Нават хоча большага нечага —
строіць друга з сябе чалавечага.
Ай ды воўча! Ай ды чмут!..
Пра воўка памоўка, а ён і тут.
Стаіць, усміхаецца. Ён ці не ён?
Выгляд не воўчы — не выганіш вон.
Ды раптам што-небудзь такое — ураз
завые і возьме за горла вас.

АКІЯН І ЛУЖЫНА

Я сказаў:

«Акіян — вялікая лужына».

Як усхадзіўся акіян!

Маўляў, пакрыўдзілі незаслужана,
абразілі акіянскі сан.

Як загудзеў, зашумеў раз'юшана,
як пагнаў за валам вал?

«Я вам пакажу, якая я лужына!

Я болей прывык да од і пахвал!»

Я моўчкі глядзеў, як шалее стыхія,
і думаў са скрухай:

«Вялікі такі,

а крыўдзіцца гэтак жа, як і другія,
як дробныя лужыны і ручайкі».

Я глядзеў, як хвалюецца лужына,
бачыў я воблакаў караван,

бачыў у лужыне неба засмужанае.

— Лужына — мікраакіян.

Словы мае пачула лужына.

Лоб наморшчыла напружана

і пачала падрабляць свой зьб

пад акіянскую шыр і глыб.
Думала, што разлілася бязмежна,
што выйшла за берагі свае.
Я глядзеў, і мне было смешна, і мне было
сумна за яе.

* * *

Хто вынайшаў веласіпед? —
над гэтым не вельмі думае свет.
Ён круціць сабе педалі,—
што яму паданні!
А першыя паязды, масты?
Ці важна, кім яны створаны?
Важна тое, што паязды
сёння бягуць ва ўсе стораны.
Лямпачка над маёй галавой —
крыніца энергіі светлавой.
Каму тут належыць прыярытэт? —
Не думаю ніколі,
хаця, здаецца, і бачыў партрэт,
хаця і вучыў у школе.
Проста удзячны я яму,
удзячны за ўсё за гэта.
І ў гэтым сэнсе продку майму
не пагражае Лета.
Справа не ў нашых імёнах, не ў тым,
хто, дзе і калі,— не ў славе.
Слава, як вядома, дым.
Справа — у добрай справе.

* * *

«Гора — не бяда, бяда — не гора:
пабыла — сплыла, нібы вада.
Няма праўды — гэта ўжо горай,
гэта ўжо цэлая бяда.
Гора — не бяда, бяда — не гора...» —
гаварыў так часта дзед Рыгор,

хоць да майго дзеда да Рыгора
гора і заходзіла на двор.
Спіць мой продак, соснамі адпеты.
Я жыву — яго і плоць і косць.
На маім рахунку ёсць і беды,
на маім рахунку гора ёсць.
Знаю добра іхні горкі прысмак,
іхні смак. І знаю я яшчэ —
як несправядліваць, нібы прысак,
тваё сэрца раптам апячэ.
Я спасціг, што беды — непазбежнасць,
немінучы спадарожнік мой.
Я прызнаў жалезную залежнасць
ад прыроды — мёртвай і жывой.
Я сцярплю усе яе няміласці,
і капрызы, і сюрпрызы ўсе.
Толькі аднаго —
несправядлівасці
чалавечы дух мой не знясе.
«Гора — не бяда, бяда — не гора, —
я кажу, як гаварыў мой дзед. —
Вось несправядліваць — гэта горай,
гэта горай ад усякіх бед».

МАРШАЛЬСКІ ЖЭЗЛ

Я знаю: жыццё — нялёгкі паход.
Ды якім ні быў ён цяжкім і даўжэзным,
не кладу я ў ранец генеральскі пагон,
не запасаюся
маршальскім жэзлам.
Мне б толькі добрым салдатам быць.
Салдатам, што ведае смак пораха,
які ўмее верна любіць
і да канца ненавідзець ворага.
Мне б толькі добрым салдатам быць.
Салдатам, які на пасту не спіць,
не здрадзіць, не стане дзэерцірам, —
салдатам добрым, таварышам шчырым.
Пра якога, замест фальшывых од,

гавораць потым сябры-салдаты:
«Ён маршальскі жэзл не браў у паход,
але салдат ён быў выдатны».

БЯССРЭБРАЊІКІ

М. Аўрамчыку

Навошта бяссрэбранікам серабро —
пасрэдных людзей пасрэднік!
(Гэта ўжо так: серабро — або
чыстасумленны бяссрэбранік.)

Не трызняць бяссрэбранікі серабром.
Што серабро ці золата?
Грымеў бы вясновы гром за бугром
радасна і молада!

Біла б весела кроў у скронь!
Яшчэ ім, няхцівым, патрэбны
шум серабрысталістых крон
ды спеў жаўрука срэбны.

Навошта бяссрэбранікам серабро?
Яны серабро не трызняць.
Не прадаюць тым болей
сяброў
за срэбранікаў трыццаць.

Яны і не думаюць аб серабры.
Ім толькі мець бы трохі
радасці той, што маюць сябры,
ды трохі сяброўскай трывогі.

Навошта бяссрэбранікам серабро,
скарбiк сярэбразвонны?
Былі б толькі праўда,
ды дабро,
ды хлеб аржаны надзённы!

БАЛАДА ПРА СПАЛЕНУЮ ВЁСКУ І ЖЫВОГА ПЕЎНЯ

Гэта была не проста вайна.
Гэта было нешта больш страшнае, больш дзікае.
Помню, міма маёй роднай вёскі ішлі карнікі —
маю вёску яны абышлі.
А праз нейкі час мы пачулі страляніну, убачылі
дым — чорныя клубы дыму.
Назаўтра мы даведаліся, што спалена вёска Кіся-
лёва (вы знойдзеце гэтую назву на могілках вёсак
у Хатыні), а жыхары яе забіты, ад старога да
малога.
І яшчэ мы пачулі жахлівы расказ пра тое, як не-
калькі дзён «дыхала» магіла, куды карнікі скіда-
лі кісялёўцаў, як крычаў на вогнішчы здзічэлы
певень.
...І толькі апоўначы,
прарэзліва, з усіх сваіх сіл,
свой векавы абавязак помнячы,
певень запеў, загаласіў.
Запеў і здзівіўся ён, напэўна:
«Чаму не спяваюць іншыя пеўні?»
А потым крычаў і двойчы, і тройчы,
на золаку вёску будзіць пачаў.
Крычаў, на абпаленым плоце стоячы,
крыламі лопаў і крычаў.
Ён вёску будзіў, крычаў да хрыпу.
Будзіў у каторы ўжо раз.
А вёска маўчала — ні рыпу, ні скрыпу,
ні груку, ні гуку ў адказ.
Ён вёску будзіў, галасіў адчайна,
пакуль не здзічэў, пакуль не знямеў.
А вёска маўчала, вёска маўчала.
Яна ўжо не чула той ранішні спеў...
Быў дзень вызвалення,
Дзень Перамогі вячыстай.
Вярталіся людзі да мірных спраў і сноў.
І пеўні — нястомныя фанфарысты —
мірныя дні абвяшчалі зноў.
Будзяць яны на досвітку сёлы,

і ў сёлах пачынаецца рух.
Яны, жывыя сёлы — не соні,
спяшаюцца рана на ніву і луг.
З пеўнямі сёлы прапачынаюцца...
Толькі нічым не разбудзіш яе —
вёску,
дзе ранак інакш пачынаецца,
вёску,
дзе певень больш не пяе.

РЭКВІЕМ ПА КОЖНЫМ ЧАЦВЁРТЫМ

У часе мінулай вайны загінуў
кожны чацвёрты беларус.
З дакумента
Ой, хацела мяне маці
за чацвёртага аддаці...
З народнай песні

УСТУП

Вы бачылі лес,
дзе прагал скразны?
Скажыце, вы бачылі бор той,
дзе кожнай другой няма сасны
ці сама меней — чацвёртай?
Тое ж было з народам маім.
Сякера ваеннай навалы
прайшлася бязлітасна па ім,
і — прагалы, прагалы.
Яны і сёння не зараслі,
свіцяцца прасторай мёртвай...
Вы бачылі лес,
дзе прагал скразны?
Скажыце,
вы бачылі бор той?

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

Зямля мая бой прымала
ад стара і да мала,
ад стогадовага Талаша
да Казея — малыша.
І падаў, распасцёрты,
кожны чацвёрты.

Часта згаралі знічкі тады.
Быў небасхіл чорны.
А на зямлі стылі сляды —
кожны чацвёрты.

Мір асвятліў нас сваім святлом.
Грымелі ўрачыста акорды.
Толькі не быў за святочным сталом
кожны чацвёрты.

Доўга не трацілі ўдовы надзей,
доўга чакалі маці дзяцей.
Не верылі ўсё, што мёртвы
кожны чацвёрты.

Помнім болі і страты свае.
Памяць шуміць, як чароты.
О, як нам вас не стае —
кожны чацвёрты!

ЧАСТКА ДРУГАЯ

Кожны чацвёрты быў мёртвы
мір і спакой ім вечны!
Кожны трэці быў змораны,
скалечаны і знявечаны.

Кожны другі на целе
меў раны, апёкі ці шрамы.
І ўсе мы, усе мы мелі
на душы сваёй раны.

Зеўралі ямы, траншэі,
зеўралі печы ў дружэ —
ранай адной страшэннай
на целе маёй Беларусі.

ЧАСТКА ТРЭЦЯ

Лічым: чацвёрты кожны.
А можа, кожны трэці?
Голадам падкошанья,
паміралі дзеці.

Яшчэ мы не ўлічылі
тых, што лячылі раны,
раны не залячылі,
рана паміралі.
Колькі прапала без вестак,
без пахаванняў, памінак!
А колькі потым дзетак
ўзарвалася на мінах!

Лічым: кожны чацвёрты,
а той рахунак прыблізны,
а той рахунак няцвёрды,
а ўрон яшчэ больш вялізны.

ЭПЛОГ

Урок спражэння

Не забываецца той урон,
не зарастаюць прагалы...
«Дзеці, вы вывучылі урок?
Дзеці, вы праспрагалі?
Я іду,
ты ідзеш,
а ён не ідзе,
ён мёртвы.
Я пяю,
ты пяеш,
маўчыць кожны чацвёрты.

Мы ідзём,
ідзеце вы.
Грунт пад нагамі цвёрды.
Яны не ходзяць — не жывы
кожны чацвёрты.
Любім мы,
любіце вы.
Колькі травы,
ліствы,
сінявы!
Хоць сэрца насцеж разгортвай.
А каб яшчэ ды быў жывы
кожны чацвёрты!

* * *

*Дзецям, якія ваявалі і загінулі
ў дні Вялікай Айчыннай вайны*

Яны да вайны гулялі «ў вайну».
Не ведалі яны
простую ісціну адну:
далёка гульні да вайны.
Калі ж пачалася вайна сапраўды,
калі баі загулі,
думалі яны і тады,
што гэта — працяг іх гульні
Вайна грымела усур'ёз,
а ім было няўцям.
Хацелася ім ваяваць да слёз,
як хочацца бегачь дзецям.
Радасці колькі было малым,
калі, ідучы на бой,
давалі воіны зброю ім
і бралі іх з сабой!
І толькі ў самы апошні міг,
калі агнём вайны,
смяротным агнём апаліла іх,
штось зразумелі яны...

РАТУНАК

*Па матывах апавесці
Антуана дэ Сент-Экзюперы
«Ваенны лётчык».*

1

Можа, выжывем і на гэты раз?
Выжывем? Ты павінен выжыць!
Ты толькі бяры вышай, ас!
Бяры вышай, бяры вышай!
Ты мяне разумееш, камрад?
Не возьме ні куля, ні снарад —
толькі стань тым казачным асам,
толькі бяры, як тады, над Арасам!
Бяры ў той край, той свет,
бяры вышай, бяры вышай! —
дзе струменіцца месячны след
і ціха цвітуць вішні.
Бяры ў той край, той свет —
дзе не страшны вораг ніякі,
дзе засланыюць нас ад бед
нашы мамы і нашы нянькі.
Дармо, што польмя трашчыць
І смерць зларадна насвіствае.
Вось яно — сховішча, вось ён — шчыт,
вось яно — нашае дзяцінства.

2

Дзень добры, няня!
Дзень добры, Паула!
Гэта ты? Гэта твой цень!
Ты мяне, Паула, пачула?
У мяне, Паула, трудны дзень.
Справа, няня,
вельмі сур'ёзная.
Ты мяне чуеш, няня, ці не?
На вайне бывае рознае.
На вайне як на вайне.
Тут усё ў парадку рэчаў.
А зямля так пахне зямлёй!

Я ж абяцаў сабе сустрэчу
з вёскай начной,
з яе цішынёй.
Думаў: спасцігну тую старую,
тую адвечную цішыню —
і многае сабе дарую,
і ўсё зразумею ўпершыню...
Ты прыйшла,
ты пачула, Паула!
Дай руку, Паула.
Выводзь
з гэтага польмя,
з гэтага гула,
што спапяліць мяне вось-вось.
Зрабі яшчэ такую ласку.
Калі мы зойдем ў стары наш парк,
раскажы пра рыцара казку,
раскажы пра Жанну д'Арк...
Вось і мінула небяспека...
Дзякуй, Паула!
Твой светлы цень
вывеў мяне
з самога пекла,
вырваў з рук
усіх смярцей.

ДЫНАМ ІК

Ён пасіпеў, пахрыпеў і змоўк.
Болей нічога сказаць не змог.
Падышла старая, паслухала.
«Што гэта сёння з ім?»
Падышла бліжэй, пастукала.
«Маўчыць, не гаворыць зусім».
Хуценька ў печы дапаліла,
трохі прыбрала, падмяла.
Пайшла вуліцай тапалінай
у другі канец сяла.
Кажа ўсім: «Іду да радзіста.
Нешта радзіва маўчыць».

А ў радзіста сын нарадзіўся,
сын нарадзіўся і крычыць.
«У вас весела,— кажа старая.—
Гэта добра, што сыноч.
Бач, крычыць як, як стараецца...
Галасісты крыкунок.
Так крычаў і мой малодшанькі,
што забілі на вайне...
Бач, выпростае аж ножанькі.
Імя выбралі ці не?
Так крычаў і мой сярэдненькі,
не вярнуўся што з партызан...
Бач, які галасок сярэбранькі!
Слаўны, слаўненькі пацан!
А старэйшы быў ціхоня.
Як радзіўся — спаў і спаў...
Можа, дзе жыве і сягоння,
раз без весткі ён прапаў?
Ні сынкаў няма,
нікога.
Толькі радзіва а дно.
Толькі радзіва. —
мне падмога.
Што б рабіла, каб не яно?
І пагаворыць, і паспявае,
добрай ночы жадае мне.
І паплачам з ім, бывае,
як успомнім аб вайне.
Ды здарылася з ім штосьці,
не гаворыць яно зусім.
Падб'яжы як-небудзь, Косця,
паглядзі, што гэта з ім.
Дык падьдзеш?
Пастарайся...
Добра ў вас, ды я пайшла».
І пайшла дамоў старая,
у другі канец с'яла.

ПЕРАД БРАТНЯЙ МАГІЛАЙ

Мы так яе і называем — братняй.
Гаворыць звычай, даўні і святы,
што паўшыя на полі ратным
і разам пахаваныя — браты.

Што ж, ёсць у гэтым праўды доля.
Яны зляглі ад куль адных.
І ў доле, як у дружным доме,
нішто не падзяляе іх.
Там — цішыня.

Там — мір і згода.
Ляжаць, плячо ў плячо, рады.
Не знае мёртвая прырода
варожасці! Яны — браты.
Яны — браты...

Стаю перад пагоркам,
які магілай братняю завём,
нібы стаю перад пытаннем горкім:
«А ці па-брацку мы ў жыцці жывём?»

* * *

Мне ўяўляецца гэта так:
мару дна, але няўхільна,
крок за крокам,
ступенька за ступенькай,
чалавек узнімаецца ўгору —
да жаданай вяршыні,
да заветнага піку.
Нарэшце ўзняўся.
А на вяршыні,
на заветным піку,
стаіць другі чалавек,
працягвае руку
і гаворыць:
«Вітаю цябе!
Я твой брат і друг,
сапраўдны, верны друг.

Скончылася твая адзінота».

* * *

Мы напачатку зазналі страху,
перад прыродай падалі ніц.
Потым лятаць вучыліся ў птахаў,
агонь здабываць — у навальніц.
Плаваць — у рыб,
у пароды кацінай
мы вучыліся паляваць,
шумець — у ветра,
у кракадзіла —
фальшывыя слёзы праліваць.
Быць задуменымі — у воблак,
быць спакойнымі — у дрэў.
Да зор узнімаў чалавек свой воблік
і, гледзячы на іх, мудрэў.
Па прыкладу скал
ён незгінальны.
І тут, і там, як бачым, ён
і не такі ўжо арыгінальны,
і не такі геніяльны ён.
Проста вучыўся ён заўсёды.
і тут, і там вучобы плён,
уплыў настаўніцы-прыроды,
яе палон, яе шаблон.
Іншая справа —
стаць чалавечным.
Тут узорам не можа быць
прырода з законам яе адвечным:
«З ваўкамі жыць —
па-воўчы выць».
Гэты закон не патурае
чалавечнасці.
Згодна з ім,
добрам быць — не натуральна,
больш натуральна —
жорсткім і злым.
І ўрок, і ўзор, і прыклад добры

тут у самім сабе знайдзі
і ў тых, хто да цябе падобны,—
знайдзі і ў новы свет ідзі!
Ідзі! Будзь мужным і неспакойным,
і на шляху сваім крутым
ірві з законам тым спакойным,
з законам тым,

шаблонам тым!

Ідзі! Адольвай самавукам —
няма ж узору навакол! —
сваю нялёгкаю навуку,
сваю цяжэйшую са школ!
Ідзі! Хоць век,

хоць цэлую вечнасць!

Як ходзяць ветры супраць рэк.

Ідзі і помні:

чалавечнасць,

яна — ад слова «чалавек».

* * *

Косім траву — яна не крычыць.
Яна маўчыць адчайна.
Мы пачынаем камень крышыць —
зацятае тое ж маўчанне.
Тое ж маўчанне, калі тапаром
мы дрэва зялёнае нішчым,
калі мы за жабры рыбу бяром
і б'ём галавой аб днішча.
Рыба набрала ў рот вады...
Затое, калі самім нам
бывае балюча і тады
крычым мы крыкам нястрымным,
крычым мы не толькі ад болю свайго —
яго было б нямнога,—
крычым мы ад болю ўсяго
свету зямнога.

СПАЧУВАННЕ

Спачуваю чалавеку,
калі ў яго праразаюцца зубы.
У мяне самога праразаліся зубы,
і хоць я гэта не помню,
але ведаю: балюча было тады.

Спачуваю чалавеку,
калі ён б'ецца над пытаннямі,
калі да яго прыходзяць сумненні,
калі яго спасцігаюць расчараванні.
Я зведаў на ўласным вопыце
і тое, і другое, і трэцяе.

Спачуваю чалавеку,
калі яму крыўдна,
калі гняце яго несправядлівасць.
Несправядлівасць! Я знаю, што гэта такое.
Самая большая рана на маім сэрцы —
гэта тая, якую пакінула несправядлівасць.

Спачуваю чалавеку,
калі ў яго памірае маці,
калі ў яго гора.
У мяне самога памірала маці,
я сам глядзеў у чорную бездань гора.

Спачуваю чалавеку,
калі ён баіцца смерці,
калі ён паміраць не хоча.
Я ж сам смяротны і ведаю:
не так гэта лёгка памерці,
калі над табой такое сіняе-сіняе неба,
калі вакол такая зялёная-зялёная трава.

Спачуваю чалавеку,
і гэта, відаць, натуральна.
Бо хто ж яму паспачувае,
калі не я — такі ж, як ён, чалавек!

МЕДСЯСТРЫ

Ідзі! Не марудзь, ідзі!
Іначай нельга ў жыцці.
Ідзі, белахалатая,
ідзі да іх, да людзей,
ідзі з палаты ў палату —
суцеш, супакой, абнадзей.
Ідзі і цяплом абдорвай.
Ідзі, бо патрэбна ты...
Не ўсе хочуць быць добрымі,
ды хочуць усе дабраты.

* * *

Вы зразумеіце правільна,
Я не за тое, не,
каб падстаўлялася правая,
калі хто па левай б'е.
Я не супроць гнева.
Ды я за тое, каб нас
не білі ні справа, ні злева,
ні ў профіль, ні ў анфас.
Каб гордасці нашай і годнасці
ніхто не наносіў абраз,
каб не было неабходнасці
рашаць: ці біць у адказ?

СТАТАК ВЯРТАЕЦЦА З ПОЛЯ

Статак вяртаецца з поля.
У цішыні вечаровай
бягуць авечкі і козы,
спаважна ідуць каровы.
Статак вяртаецца з поля.
Што трэба вёсцы болей?
Вёска святкуе падзею.
Выйшла ўся насустрач —

ад гаспадынъ руплівых
да дзетвары шустрой.
Бляюць авечкі і козы,
ціха мычаць каровы.
Людзі ўздоўж пасталі —
як каравул ганаровы.
Людзі рады жывёле.
Ціха каровы рыкаюць.
Знаюць, што іх чакаюць,
рады, што іх сустракаюць.
Статак вяртаецца з поля
доўгаю чарадою.
Над вёскаю пах духмяны,
пах густы сырадою.
Статак вяртаецца з поля...
За полем тым, за лесам,
недзе горад вялікі
ляскае жалезам.
Недзе спяшаць на дыспут.
Недзе спяшаць на прэм'еру.
Недзе прэм'ер міністр
дае абед ці вячэру.
Нехта робіць адкрыццё,
нехта рыхтуе прадмову,
нехта гаворыць тайна
па проваду прамову.
А ў вёскі свая надзея.
А ў вёсцы шуміць таполя.
А ў вёскі свая падзея —
статак вяртаецца з поля.

* * *

Людзі простыя гадаюць,
знаць жадаюць і пыгаюць,
што людзі вялікія ядуць.
А людзі вялікія тое ядуць,
што людзі простыя ім дадуць.
Яшчэ гадаюць людзі простыя,
на чым вялікія людзі спяць,

хаця ткуць самі коўдры і просціны,
хаця самім даводзіцца слаць.
Яшчэ загадка для простых людзей...
Загадак у іх, як у дзяцей!
Ах, простыя людзі, простыя людзі,
калі і вам усё зразумела будзе?

ПАХАВАЛЬНАЕ ШЭСЦЕ

Дзеці нараджаюцца
параўнаўча рэдка,
а нас так многа,
нас поўны горад,
нас поўная планета.
Адкуль нас столькі бралася?
Калі мы толькі паспелі
нарадзіцца?
Людзі як быццам бы смяротныя,
а паміраюць параўнаўча рэдка —
асабліва ў мірны час.
І пахавальнае шэсце на вуліцы горада
здаецца нам ледзь не вулічным здарэннем,
ледзь не сумным непаразуменнем.
«Хіба паміраюць людзі?»
Так і на гэты раз.
Павольна рухаецца пахавальнае шэсце.
Ледзьве перастаўляюць ногі людзі,
ледзьве круцяцца колы машыны,
ледзьве плыве жалобная мелодыя:
пахавальны марш
у адрозненне ад іншых маршаў
напісаны ў тэмпе адажыю.
Павольна рухаецца пахавальнае шэсце.
І вуліца па-свойму прымае яго.
Вуліца прымае яго
краем вока,
краем вуха,
краем сэрца,
прымае рассяяна і няўцямна:
«Хіба паміраюць людзі?»

Вуліца не можа прыняць усур'ёз
пахавальнае шэсце —
з гэтай дзівачкай-машынай,
што паўзе чарапахаяю,
з гэтымі аголеньмі,
нізка схіленымі галовамі,
з гэтай жалобнай,
напісанай у тэмпе адажыю мелодыяй.
Вуліца жывая, і яна жыве,
і яна хоча жыць.
Яна хоча імчацца на поўнай скорасці,
яна хоча несці высока і весела галаву,
яна хоча слухаць мажорную,
напісаную ў тэмпе алегра мелодыю.
Вуліца — вечна жывая,
і яна здзіўлена пытае:
«Хіба паміраюць людзі?»

* * *

Над вуліцай горада плыве
жалобная, сумная мелодыя.
А вуліца, вечна жывая, жыве —
паспешліва, прагна, з асалодаю.
Ёй жыць і жыць — такі яе лёс.
Ёй прама і весела голаву несці.
Таму не прымае яна ўсур'ёз
пахавальнае гэтае шэсце.

НОЧЧУ ЗАПЛАКАЛА ДЗІЦЯ...

Ноччу заплакала дзіця.
Заплакала, загаласіла нема.
Святло запалілі, сталі яго суцішаць.
Крычыць, і ўсё.

Дрыжыць, усіх баіцца.
Паказвае некуды ў цёмны куток.
«Што з ім?» — гадаем,
гледзячы на яго.

Плача дзіця, нічога сказаць не можа.
І мы глядзім на яго з трывогай.
З жалем мы глядзім на яго:
«Якое бязмоўнае ты!
Якое бездапаможнае і дурненькае!
Крычыш, а не можаш сказаць —
чаго
Як быццам мы самі можам усё выказаць,
як быццам можам мы растлумачыць усё.

РЭЧЫ

Нас акружаюць нашы рэчы.
З імі ў нас дружба і лад.
І гэта дружба не знае спрэчак,
не знае маны і здрад.

Маўкліва і верна рэчы дружаць.
Аддана служаць яны.
Мы іх пакідаем —
і рэчы тужаць,
прыходзяць у нашы сны.

А дачакаюцца дня сустрэчы —
на мове ціхай сваёй
многа-многа скажуць нам рэчы.
Болей, чым людзі парой.

Калі ж мы скончым
свой шлях чалавечы,
праб'е наш апошні час,—
будуць настойліва нашы рэчы
напамінаць пра нас.
Настойліва і доўга...

НЕРВЫ

Позна! Выйшлі з-пад кантролю.
У стыхію сваю ўвайшлі,

увайшлі ў сваю ролю,
сябе, сілу сваю знайшлі.
Позна! Разышліся нервы.
Пачынаюць свае манеўры.
Пачынаюць зноў яны
рыхтавацца да вайны.
Агнявую моц патройваюць,
ваяўніча сябе настройваюць.
Позна! Нервы — на ўзводзе!
Не паможа болей бром.
Такі бром яшчэ не знойдзен,
каб спыніць іх...

Выбух! Гром!
І ляцяць аж над аблокі
ва ўстрывожанай цішы
супакою твайго абломкі
ды асколкі тваёй душы.

* * *

Куды вядзе месячны след,
што свеціцца на вадзе?
Вядзе ён у дзіцячы свет,
у казачны свет вядзе.
Ну, а куды яшчэ вядзе
сцяжынка, што свеціцца на вадзе
усё ярчэй і ярчэй?
Да першай тваёй любві вядзе,
да светлых яе начэй.

* * *

Ты ў такім шчаслівым узросце,
калі яшчэ сэрца не знае злосці.
Калі ўсё яшчэ наперадзе —
і дарогі, і масты.
Калі ўсё — на тым беразе,
а на гэтым — толькі ты.
Ты ў такім шчаслівым узросце,

калі яшчэ сэрца не знае злосці,
калі яму лёгка-лёгка біцца,
калі салодка-салодка спіцца.

СУСТРЭЧЫ

1

Я так не магу, каб стрэцца
і холадна абмінуць,
каб сэрцам другое сэрца
горача не крануць.
Я знаю: тое, другое,
сэрца нясе зарад,
якога чакала з тугою
сэрца мае не раз.
Сустрэчы — не здарэнне:
імкнуць да зарада зарад.
Іх узаемагарэнне —
як навальнічны разрад.
Сустрэчы — не толькі збліжэнне.
Ідзе, скрозь шум і тлум,
ўзаемапамнажэнне
нашых душ і дум.

2

Я так не магу, каб стрэцца
і холадна абмінуць,
каб сэрцам другое сэрца
горача не крануць.
Сустрэчы дык сустрэчы!
Між мной і табой былі
няведання пустэчы,
адчужанасці палі.
Я зваў цябе на помач —
маўчаў прастор нямы.
І вось нарэшце мы побач,
нарэшце стрэліся мы.
Кладзі мне рукі на плечы...

...Няўжо між намі былі
няведання пустэчы,
адчужанасці палі?

3

Я так не магу, каб стрэца
і холадна абмінуць,
каб сэрцам другое сэрца
горача не крануць.
Сустрэчы дык сустрэчы!
Тут боязь не дарэчы.
Будзь шчодрым сам і скупасці
другому не даруй,
збаўляй яго ад скутасці
і самаахвярай!
Сустрэчы дык сустрэчы! —
каб след на цэлы век...
Глядзіць з тужою чалавечай
услед мне чалавек.

РАЗВІТАННЕ

Бывайце, бывайце!
Да новай сустрэчы!
Дзеся сустрэч і жывём на зямлі.
Мы ад'язджаем, сабралі рэчы.
А можа, што-небудзь не ўзялі?
Можа, што-небудзь застаецца?
Мы аглядаемся навакол.
Не, сабрана ўсё, здаецца.
Не, дарэмны наш непакой.
Усё сабрана, усё ўзята.
Бывайце, бывайце!
Бывай, наша свята
светлае свята стрэчы з людзьмі,
свята даверу і любові!
Бывайце, бывайце! —
Душы занялі.
Што мы забылі ў апошні міг?

Кавалачак сэрца мы забылі,
пакінулі ў сяброў сваіх.
Бывайце, бывайце!..

* * *

Калісьці, днямі асеннімі,
хаваючыся ад сцюж,
прыйшлі сюды і аселі мы:
ты і я — твой муж.
Думалі: скончацца сцюжы,
змоўкнуць вятры ў палях,
і зноў мы — ў шлях засмужаны,
і зноў мы — ў далёкі шлях.
Стала навокала светла,
ні восені, ні зімы...
А мы ўсё жывём аседла,
і ў шлях не збіраемся мы.

* * *

Пайшло яно —
незваротнае,
як час, як само жыццё.
Глядзім услед, гаротныя:
«Бывай, бывай, пачуццё!»
Думалі, што ты вечнае,
што нам любіць і любіць.
А выйшла так недарэчна,
як горай не можа быць.
Не ўспамінай нас ліхам!
А ў нашай памяці ты
самым светлым міфам
застанешся назаўжды.
Было ты кроўнае,
роднае,
І вось пакідаеш нас —
такое ж незваротнае,
як жыццё і час.

* * *

Гэта не так ужо і сумна
пакідаць жанчыну, калі
ведаш, што вернецца судна
да яе берага, яе зямлі.
Калі ты знаеш: шляхі твае
зноў прывядуць цябе да яе.
Гэта не так ужо і сумна
пакідаць жанчыну, калі
кліча цябе баявая сурма,
таропяць таварышы: «Пайшлі!» —
калі абавязан пакінуць жанчыну.
Будзеш жывы —
сустрэнешся з ёй.
Загінеш — перад ёй і Айчынай
ты выканаў абавязак свой.
Самае сумнае — не гэта.
Самае сумнае — тады,
калі жанчыну, табой сагрэтую,
ты пакідаеш назаўжды,
і пакідаеш яе не дзеля
нейкіх вышэйшых спраў і надзей.
Проста мінула любві нядзеля,
а панядзелак — ростані дзень.
Пакідаеш —
з яе дакорам,
з яе уяўнаю віной,
з тым паглядам яе пакорным,
які адчуеш ты спіной,
калі, пакінуўшы адну,
ідзеш у цішыню,
не на вайну.

ЭДЗІТ ПІЯФ ХОЧА ЛЮБВІ

Эдзіт Піяф хоча любві.
Голас гучыць страсна.
Голас яе —
голос крыві,

якой без любві страшна.
«Я — зорка першай велічыні?
Не знаю — можа, і зорка.
Знаю толькі, што без любві
зорцы золка і горка.
Шчасце — гэта, мсье, любіць,
гэта знаць пяшчоту,
што ўмее з дзвюх істот рабіць
адзіную істоту».
Эдзіт Піяф хоча любві,
такой, што не знікае.
Толькі ці ёсць паміж людзьмі
яна — любоў такая?
Быў карантыш,
быў легіянер,
высокі і статны,
быў бядняк і міліянер
і быў спявак эстрадны.
Быў паэт.

Быў. Былі.
Любілі ці не любілі,
а — як у моры караблі,
на сушы аўтамабілі.
Эдзіт Піяф хоча любві.
Эдзіт, цябе любілі?
Быў. Былі.

З першым святлом
знікала ўсё, як выпадак.
А на душы — яшчэ надлом,
яшчэ адзін асадак.
Эдзіт Піяф хоча любві.
Любоў, як здань, знікае.
Ці таму, што сэ ля ві,
ці, можа, любоў такая.
Адным Эдзіт казала адзью.
Другія сам! казалі.
Знае Эдзіт песню адну —
не для канцэртнай залы:
«Любоў, як птушка, лятала ў палях.
Лятала вольна і смела.
Птушку гэту нехта піф-паф,

і птушка ўніз паляцела.
Птушка ляцела на зямлю,
скаўшы ў адчаі крылы.
На развітанне крычала:
«Люблю!»
Трывожна крычала:
«Мілы!»
Птушка, якую нехта піф-паф,
ніжай усё і ніжай...»
Падбітая птушка, Эдзіт Піяф,
песню пяе ў Парыжы.
Слава прыйшла.
«Брава» і «біс»,—
крычаць.— «Біс» і «брава».
А да таго, як трудна любіць,
якая ім справа.
Ёсць ганарары,
ёсць раяль.
Бывайце, няўдачы, нястачы!
Эдзіт Піяф спраўляе баль,
баль сваёй удачы.
Толькі на ім чагось не стае.
Любві не патрэбны вілы.
З мілым рай і ў будане,
толькі дзе ён — мілы?
Хоча любві Эдзіт Піяф.
Не той, што толькі для цела.
«Любоў, як птушка, лятала ў палях.
Лятала вольна і смела».
Быў. Былі.
Быў друг адзін.
Разбіўся ён. Бывае ж!
Ты плачаш, Эдзіт? Пяеш, Эдзіт?
Ці друга адпяваеш?
Узбройся воляй да зубоў.
Крутая ў любві строма.
І так заўсёды — дзе любоў,
там і катастрофа.
Няма любві — душа, не тужы!
Туга, не душы — няма ласкі!
Душа крычыць, крычаць душы

галасавыя звязкі.
«Любоў, як птушка, лятала ў палях...
Яснейшай няма маралі.
Пяе аб любові Эдзіт Піяф.
Хоча любові Эдзіт Піяф.
І — без любові памірае.

* * *

Самы светлы сон —
той, што нам навее
подых вясновых дзеён,
вясновая надзея.

Самы салодкі сон
сніцца закаханым.
Ля іх узгалоўя ён
пяе салаўём несціханым.

Самы радасны сон
сніцца ў роднай хаце...
Радасны перазвон,
радасны голас маці.

А самыя сумныя сны —
калі не чуваць вясны;
калі душою чужой
стала душа каханая;
а маці за той мяжой —
бязмоўная, бездыханная.

* * *

Мы жывём, каб вяртацца
час ад часу туды,
дзе мінула юнацтва,
дзе маленства сляды.
Мы жывём, каб вяртацца.
І лепшага шляху няма.

Мы жывём, каб вітацца:
«Мама! Дзень добры, ма!»
Ну, а рантам напасце,
бяда ў той хаціне старой!
Ну, а раптам няшчасце —
і маці ў зямлі сырой!
Мы жывём, каб вяртацца.
А куды тады вернешся ты?
З кім ты будзеш вітацца,
як тады, да бяды?

* * *

«Дзень добры, мама!» —
кажу крыжы
і пацямнела му узгорачку.
«Дзень добры, мама!» —
зноў кажу
і слухаю маўчанне з горыччу.
Маўчаць узгорачак і крыж.
Ды чую: сосны зашумелі,
парушылі глухую ціш —
мне адказалі, як умелі.
Я доўга слухаю той шум.
Ідзе ён проста у душу мне.
І чую ў шуме я свой сум
і сваю думу чую ў шуме.
і ўжо, здаецца, сам шумлю,
і па сасне, нібы па мацце,
мой голас-шум ідзе ў зямлю,
і разумее яго маці.
І шле мне матчын свой адказ,
і пачынае мяне зваці...
...Я ўдзячны, сосны!
Як без вас
пагаварыць я мог бы з маці?!

МАМА МЫЛА РАМУ...
Паводле буквара

Была і ў мяне мама.
Мыла раму таксама.
Мыла раму яна
дабяла, даясна.

Ці то ішло свята,
ці то прыйшла вясна.
Мама была занята —
мыла раму яна.

Мама раму мыла,
мама мыла шкло,
каб сонца не ішло міма,
а ў нашу хату ішло.

Стала светлай хата,
рады былі мы.
Ці то было свята,
ці то канец зімы...

Было ў мяне дзяцінства,
маці ў мяне была.
Раму мыла дачыста,
даясна, дабяла.

Потым не стала мамы.
Астыла наша гняздо.
Ніхто не мыў там рамы,
вокан не мыў ніхто.

Колькі святла навокал!
А мама туды пайшла,
дзе ні рам, ні вокан,
дзе ні школы, ні святла.

Не мыць ёй болей раму.
Свята абходзіць маму.
Святло абходзіць весняе.

І — мае акно
глядзіць на свет нявесела,
пацямянела яно.

ЗАМЕСТ ЭПІТАФІІ

Спі, родная.

Ты мала спала.
Ты неспакойна спала на зямлі,
дзе мала цішыні і ладу мала,
і сны твае трывожныя былі.

Спі, родная.

Ты мала спала.
Дзяцей прыспіш —
сама усё не спіш,
усё глядзіш у цемнату, бывала,
усё ўздыхаеш у начную ціш.
Тады была вайна, гула навала,
трымцеў начамі водсвет на сцяне,
звінелі шыбы...

І ты мала спала,
сама не знала,
спала ты ці не.
Былі нястачы, крыўды, непарадкі.
І ўсё будзіў, як злы нядрэмны пёс,
цябе твой лес —

лес маткі і салдаткі,
і працаўніцы ніцай лёс.

Спі, родная.

Ты мала спала.
Ты з дня у дзень і з году ў год
рук не складала —

мала спала.
Нас гадавала —
мала спала.

Была навала —
мала спала,
навала мінавала —
мала спала.

Ты знала больш бяссонніц і турбот.

Тваім спакоем мала даражылі.
Ты старажыла сон усёй зямлі,
а твой, а матчын сон не старажылі,
а твой, а матчын сон не сцераглі.

Спі, родная.

Ты мала спала.

Нас гадавала —

мала спала ты.

Нас выпраўляла —

яшчэ болей дбала,

зноў не да сну

табе было тады.

Ах, дзеці! Як вы там, на свеце, дзеці!

Штось загулі трывожна правады.

Ну, хопіць, правады, гудзеці,

не нагудзелі б вы якой бяды...

Бяда прыйшла.

І ты зусім не спала.

Які там сон мог быць ужо тады!

Ты мала спала

і жыла ты мала —

заўчасна памірала ў муках ты.

Спі, родная.

Ты мала спала.

Ты болей знала неспакой начны.

Нас гадавала —

мала спала,

нас ратавала —

мала спала,

шмат працавала —

мала спала,

шмат бедавала —

мала спала...

Спі, родная.

Хоць там спачні.

* * *

Сціраюць з карты белья плямы
і адкрываюць мацерыкі

не калумбы — калумбавы мамы,
іхнія добрыя мацяркі:
благаслаўленне матчына іх,
малітвы іх за сыноў сваіх.
І мір заключаюць не дыпламаты —
па іх бы голас гарматаў не сціх,—
а мутэр і мэр, маці і маты,
добрая матчына воля іх.
І рэвалюцыі — справа іх рук,
прасцёртых распачна і нема.
З гронак матчынага гнева
праліваецца кроў на брук.

* * *

Не ўсе і не заўсёды
вяртаюцца пчолы ў соты
з ношаю сваёй —
гінучь разам з ёй.
Не ўсе дапаўзаюць мурашкі:
груз у мурашкі цяжкі,
і птушкі па вясне
не ўсе далятаюць, не.
Упаў журавель на дасвецці,
выбіўся з сіл і надзей...
Тое ж і ў нашым свеце,
тое ж і ў нас, у людзей.

ЖЫЛІ-БЫЛІ

Жылі-былі...

Так пачынаюцца казкі.

Задоўга да нас людзі жылі-былі.

Справы рабілі, хацелі любві і ласкі,
ірвалі краскі.

І адьшлі, адплылі.

Жылі-былі...

Словы гучаць эпітафіяй.

Жылі-былі.

І адьшлі, адплылі.
Толькі над намі лятаюць іх душы птахамі,
толькі сляды іх цямнеюць усё на зямлі.
Жылі-былі...
Скончацца нашы краскі,
справы і ласкі,
скончыцца наш час.
Жылі-былі...
Так пачынаць будуць казкі.
І гэтыя казкі будуць ужо і пра нас.

ВЯРТАННЕ

Я вяртаюся ў вершы
пасля адсутнасці доўгай
Супакойся, сэрца!
Сэрца, не тоўхай!
Думаў, што пражыву,
абыдуся без вас я, вершы
Ды пачаў галаву я без вершаў вешаць.
Затужыла душа, затужыла, заняла.
Пацягнула яе, як птушку з далёкага Ніла...
Я вяртаюся ў вершы,
зусім не па славу паэта.
Я вяртаюся ў вершы,
і ёсць заповітная мэта.
Я хачу расказаць ім,
паведаць ім многа-многа
з падарожжа майго,
майго шляху зямнога.
Гэта — нібы вяртанне
ў родныя сэрцу мясціны,
гэта — нібы вяртанне
ў світанне, у свет дзяціны.
З падарожжа майго,
майго шляху зямнога
я вяртаюся ў вершы —
вядзі і вядзі, дарога!

3 КНИГІ

ЧАЛЛЕЧЫ ЗНАК

1968

ВЫСОКАЕ НЕБА ІДЭАЛА

Высокае неба ідэала!
Мая душа чалавечая спала,
вякамі спала да той пары,
пакуль не ўбачыў цябе ўтары,
пакуль нада мной ты не зазьяла,—
высокае неба ідэала!

Калі адкрыў я цябе аднойчы,
убачыў сябе з тваёй вышыні,—
сталі іншымі мае ночы,
сталі іншымі мае дні.
Ты новым сэнсам іх асвятляла,
высокае неба ідэала!

Ты мне дало другое дыханне,
дало мне дарогу і сяброў.
І толькі так, як хвалюе каханне,
ты хвалявала маю кроў.
Ты мяне вабіла і звала,
высокае неба ідэала!

Хмурэў —
ты ўсмішку мне вяртала.
Звярэў —
ты мудрасць мне вяртала.
Хварэў —
ты сілы мне вяртала.
Старэў —
ты свежасць мне вяртала,
высокае неба ідэала!

Ты мяне вабіла і звала.
Парой здавалася явай такой,
да якой падаць рукой,—
высокае неба ідэала.
Цягнуў руку я да цябе,
як цягнуць рукі у мальбе,
але рукі той было мала,
высокае неба ідэала!

Відаць, кароткаю рукою
быў ад прыроды я надзелены,
і траціў часам я надзеі,
і траціў часам я спакой.
Ды ты мяне зноў уздымала,
высокае неба ідэала!

Зноў уздымала і вяло,
зноў хвалявала, бунтавала,
давала сілы і святло,
усяму нізкаму назло,—
высокае неба ідэала!

Ты шмат ахвяр патрабавала.
Калі я падаў ў барацьбе,
я ў зрэнках адбіваў цябе.
І ты ў халодных зрэнках ззяла,
высокае неба ідэала!

НАВАГОДНІ ТОСТ

Я прапаную тост за Час!
Давайце ўзімем чашы
за Час, працуе што на нас,
на спадзяванні нашы.
Я прапаную тост за Час! —
за Час, працуе што на нас
настойліва, сумленна,
нястомна і нязменна!
Парою здацца нам магло,
што Час — ён безудзельны:
не за дабро і не за зло,
што Час — ён ненадзейны.
Мы памыляліся тады.
Бываюць дні без шчасця,
бясчэсця сумныя гады,—
то паласа бясчасся.
А Час прыходзіць — як зара,
як свежы подых ветра,

і адступае хваля зла,
і робіцца зноў светла.
Прыходзіць Час,
прыходзяць дні.
Час ставіць кропкі ўсе над «і».
Усё на месца ставіць ён.
І называе рэчы —
не любіць Час ілжэімён —
іх назваю адвечнай,
хлуснёю назаве хлусню,
а мітуснёю — мітусню,
нядоўгае — нядоўгім,
нядобрае — ня добрым,
нячыстае — нячыстым,
злачыннае — злачынствам.
Тырана так і назаве
тыранам і — вянок сарве.
Нам памагае ўбачыць Час:
тут — толькі попел,
там — алмаз,
тут — зерне,
там — палова,
тут — пустазвонства гучных фраз,
там — ісціннае слова.
Я веру ў добры, мудры Час,
як веру ў добры, мудры сказ.
Я ў трудны дзень кажу сабе:
«Нічога, скоро Час прабе,
нічога, прыйдзе скоро Час
і ён тады рассудзіць нас!»
Я прапаную тост за Час —
саратніка, сааўтара!
За Час, што працаваў на нас,
за Час, працуе што на нас,
што будзе працаваць на нас,
служыць нам верна заўтра!

* * *

Домік маленькі,
бачу я, знеслі.
А ў доміку гэтым
спявалі песні.
А ў доміку гэтым
дзяцей нараджалі.
А ў доміку гэтым
гасцей страчалі.
А ў доміку гэтым,
у доміку гэтым
утульна было
зімою і летам.
Шкада мне да болю,
шкада да слёз
доміка, што пайшоў
на знос.
Не тое лепшае,
што навейшае,
а тое лепшае,
што раднейшае.
Не тое лепшае,
што вышэйшае,
а тое лепшае,
што бліжэйшае,
не тое лепшае,
што прыгажэйшае,
а тое лепшае,
што даражэйшае...
Той домік
блізкі некаму быў.
Той домік нізкі
нехта любіў.
З тым домікам
звязаны нечы лес...
Той домік пайшоў —
сягоння на знос.

ДЗВЕ ПАРАЛЕЛЬНЫЯ ПРАМЫЯ

За школьнымі вокнамі
вечер вые...
Пра дзве паралельныя прамыя
гаворыць настаўнік,
ад холаду сіні.
На чорнай дошцы —
дзве белыя лініі,
якія ніколі не перасякаюцца,
якія нідзе не сустракаюцца...
«Няўжо гэта праўда?
Чаму — ніколі?
думаю я, ідучы са школы.
«Няўжо гэта праўда?
Чаму — нідзе?»
думка з маёй га лавы не ідзе...
Даўно адшумелі
школьныя ветры,
ды помню чамусьці
урок геаметрыі.
Перада мною
зноў, як жывыя, —
дзве паралельныя прамыя.
Бачу: ідуць у прасторы лініі,
нічога агульнага паміж імі.
Ідуць і маўчаць яны, нямыя,
дзве паралельныя прамыя.
Ідуць яны побач,
ідуць яны попалч —
адна другую
не клічуць на помач.
Ні бы пракляцце вісіць над імі,
над паралельнымі прамымі.
Будуць заўсёды яны чужыя,
яны — паралельныя прамыя.
Не суджаны ім сустрэчы праменныя, —
яны — прамыя,
яны — паралельныя.
Ад крыўды за вас
мае сэрца ные,

дзве паралельныя прамыя.

* * *

Бачу ў мінуту азарэння:
падаюць вашы тры вымярэнні.
Падаюць вашы сцены і столі,
і — адкрываюцца прасторы.
Падаюць брамы вашы і дзверы.
Выходжу прама ў сінія сферы.
Выходжу ў сінія сферы бязмежнасці,
вернасці вечнай і бяссмертнасці.
З быту выходжу, як з нябыту,
на сваю новую арбіту.
Тры вымярэнні, мы з вамі — квіты.
Вы — дрэнныя прарокі, эўкліды.
Падаюць крыўды і няпраўды.
Вы — дрэнныя прарокі, плаўты¹.
Пакінем нявер'е і іронію.
Бачу вышэйшую гармонію.
Бачу: сустрэліся, як жывыя,
дзве паралельныя прамыя.
Бачу: заззялі, як праменныя,
тыя прамыя паралельныя...

БУНТ АНЁЛА

Аднойчы анёлаў
собраў херувім.
Агледзеў вачамі вясёлымі
і стаў гаварыць узрушана ім,
як ён задаволен анёламі.
«Хай надалей вас грэх міне! —
казаў херувім урачыста.—
І надалей, браты мае,
жывіце нявінна і чыста!
Помніце божы завет!

¹ Плаўту належыць выраз: чалавек чалавеку воўк.

Інакш прапалі людзі,
інакш загіне цэлы свет
у распусце і брудзе...»
Расчулена слухалі браты,
раскрыўшы ружовыя раты.
Нявінна вачамі лыпалі
ды адказвалі ўсхліпамі.
Стараліся яшчэ святлей
свяціць сваімі німбаі,
давалі знаць, што іі далей
будуць такімі ж нявіннымі.
І толькі маўчаў адзін анёл.
І толькі адзін з анёлаў
сядзеў, унурыўшы вочы ў дол,
нізка схіліўшы голаў.
Спытаўся тады ў яго херувім:
«Што гэта з табой, анёле?
Браты анёлы, што гэта з ім?
Не быў ён такім ніколі.
Яшчэ не ва сне, ні наяву
не бачыў такім я анёла».
Той дзіўны анёл узняў галаву,
агледзеў усіх наўкола.
«Ты хочаш ведаць, херувім?
Я адкажу, васпане!..
Я ганарыўся німбаі сваім,
я шанавалі сваё званне.
А потым падумаў я, браты:
«Няўжо я такі нявінны,
такі бязгрэшны сапраўды? —
нібы не з плоці, а з гліны.
Вакол мяне — страсці,
вакол мяне — грэх,
брыдота, тупыя рыльцы,
і толькі я адзін, як на смех,
нашу вось гэтыя крыльцы.
Маюся я на свой арэол,
а д'ябал рагоча, заядлы...
Анёл — ужо таму не анёл,
што ёсць сатана, ёсць д'яблы».
І тут падскочыў херувім:

«Браты анёлы! Вы чулі?!
Браты анёлы, што гэта з ім?!
Ды ён жа нейкі чумны!
Ерасі гэткай, такіх славец
не чула анёльскае вушка.
І гэта — божы пасланец!
І гэта — божы служка!
Анёлы, кідайце ў яго камяні!
Анёлы, біце трывогу!..»
Імчаўся архангел на кані,
вёз данясенне богу.
На небе быў страшны перапалох.
Анёлы рыкалі, як зверы...
...Не ведаю я, як вырашыў бог,
якія прыняў ён меры.

* * *

Я фільм глядзеў.
Там — Спартака распялі.
Распялі ноччу,
калі ў Рыме спалі.
Вісіць Спартак,
канае на крыжы.
А ўнізе, каля ног яго, жанчына
ўзіраецца ўтрапёнымі вачыма:
«Спартак, Спартак...
Хоць слова мне скажы!..
У роспачы хапаецца за ногі.
«Спартак, Спартак...»
У зале плачуць многія.
Ды і ў мяне самога ў горле ком,
і сам слязіну я змахнуў тайком...
Спартак, Спартак!
Героі ўсіх эпох!
Ці не такі ваш лес быў у фінале?
Як нехта моцна спаў, вас распіналі,
вы ціха на крыжы сваім каналі
і білася жанчына каля ног.

ДЗІВАК ЧАЛАВЕК

Дзівак чалавек...

Глядзіць на расінку макавую,
і цэлае сонца бачыць перад сабой.

Дзівак чалавек...

Бярэ звычайную ракавіну
і чуе ў ёй акіянскі прыбой.

Дзівак чалавек...

Бачыць сцяжынку гладкую, .
а марыць аб трудных, цярністых шляхах
з іх круцізнаю, з іх небяспечнай загадкаю
і будзе ісці, пакуль мае сілу ў нагах.

Дзівак чалавек...

Са стратаю непапраўнаю
не мірыцца ён нізашто ў душы.

З няпраўдай не мірыцца,
і з крыўднаю праўдаю

не хоча мірыцца —
хоць кол ты на ім чашы.

Дзівак чалавек...

Яму ў многім адмовілі.

А ён не здаецца,
а ён не спіць па начах.

Ён верыць усё ў свой перпетуум мобіле,
у панацэю, у цудадзейны рычаг.

Дзівак чалавек...

Яму — Хірасіму, Асвенцім,
яму, замест імя,—

асвенцімскае таўро.

А ён паўтарае,
што ёсць дабро на свеце,

што будзе дабро
і што пераможа дабро.

Дзівак чалавек...

Не можа не спадзявацца,
не можа не верыць,

не можа ніяк!

Дзівак чалавек...

І гэта яго дзівацтва —
ратунак яго,

яго чалавечы знак.

НЕКАЛЬКІ СЛОЎ ПРА ЛЕС

Ішлі мы ў лес па прахалоду,
па кветкі, ягады, смалу.
Ішлі мы ў лес па асалоду.
І вось — сякерай па ствалу.
Лес нас любіў,
а мы не любім.
А мы яго сячом і губім.
Не хочам мы любві ўзаемнай.
Ён нам — свае дары.
А што яму далі ўзамен мы?
Што робім мы ў бары?
Да нас ён —
з мірам і пакорай.
А мы да яго —
з мячом.
А мы яго — пад карань,
пад карань,
пад самы карань сячом...

РАНА ЦІ ПОЗНА

Рана ці позна,
позна ці рана
высахнуць слёзы,
загоіцца рана.
Рана ці позна...
Рана ці позна,
позна ці рана
суровая помста
спасцігне тырана.
Рана ці позна...
Як светла,
як росна!
Гляджу ўсхвалявана.
А рана ці позна,

позна ці рана.
Рана ці позна...
Рана ці позна,
позна ці рана,
хай будзе, што лесам
наканавана.
Рана ці позна!..

* * *

Зноў шлак халодны.
Толькі шлак.
Як быць з табой,
мае тварэнне?
Я б'юся, я шукаю шлях,
каб перадаць само гарэнне.
Гляджу — на шлак
наводзяць лак.
А вынік?..
Вынік зноў плачэўны.
Пад яркім лакам той жа шлак,
а не агонь —
жывы, свяшчэнны.
А Праметэй —
ён нёс агонь,
жывы агонь браў на далонь. •
Як нам зрабіць, маё тварэнне,
каб ты было —
само гарэнне?
Не адыход
і не адгон,
а сам агонь.

СКАЖЫ М НЕ, МАМА...

Памяці І. Хадановіча

Ён нарадзіўся вельмі рана.
Ён нарадзіўся на зары.

А на зары — яшчэ туманна
і яшчэ золка на двары.
Ён нарадзіўся вельмі рана,
калі яшчэ зашмат тумана —
тумана фальшы і падмана,
зашмат імглы і слепаты,
зашмат усякай свалаты.
Ён нарадзіўся вельмі рана.
З душою — чуйнай, як мембрана,
з душой — адкрытаю, як рана,
ён успрымаў удары зла,
як рана — вастрыё ляза.
Так, ён з яго жывым сумленнем,
з яго высокім уяўленнем,
на многае глядзеў з здзіўленнем.
Ён, як дзіця, пытаўся ў нас:
— Навошта гэта —
асцярожнасць,
няшчырасць,
жорсткасць
і варожасць?
Навошта? Дайце мне адказ!
Навошта? Ну, скажыце прама.
Навошта? Ну, скажы мне, мама.
Мне, мама, многае няўцям.
Навошта? Ну, скажы мне, Рыта...
Скажыце шчыра і адкрыта,—
навошта гэта ўсё людзям?!
Навошта столькі ім туману —
туману фальшы і падману?
Халоднай чэрствасці імгла?
Ці, можа, я радзіўся рана
і ўжо зашмат хачу святла?..
...Яго ударылі з тумана,
з імглы ударылі, з імжы...
«Навошта, мама, адкажы?»

* * *

Паміраюць ад кулі шалёнай,

ад вады, ад жуды, ад бяды.
І яшчэ — ад зялёнай-зялёнай,
ад зялёнай, як раска, нуды.
Паміраюць марудна-марудна.
Паміраюць шмат дзён і начэй.
Паміраюць марудна і трудна,
паміраць нечакана лягчэй.
І я лес свой прашу:
«Калі ласка,
дай пражыць мне мае гады
без зялёнай-зялёнай, як раска,
без зялёнай смяртэльнай нуды!

* * *

Трэба вучыцца жыць у дзяцей.
І яшчэ —
у выдатных людзей.
А гэтыя людзі —
вялікія дзеці
у звычайным дарослым свеце...
Словам, вучыцца трэба ў дзяцей.

* * *

Люблю зямлю,
дзе ёсць дзіцячая казка,
дзе ёсць дзяцінства
і ёсць маладосць.
Люблю зямлю,
дзе ёсць жаночая ласка
і дружба ёсць,
і многае іншае ёсць.
Люблю зямлю,
зямлю і праклінаю —
дзе казкі таюць, як ранішнія дымы,
дзе здрады знаю
і страты знаю,
дзе ўсё праходзіць

і дзе праходзім мы.
Люблю зямлю я
сэрцам сваім натхнёным.
І праклінаю,
і тым жа сэрцам тужу.
Так і жыву —
паміж любоўю й праклёнам,
так і дзялю між імі сваю душу.

* * *

Бачу: мне свята падрыхтавалі.
Прыбралі ўсё,
падрамантавалі.
Шары. Гірлянды.
Медзь блішчыць.
Вясёлая музыка гучыць.
Снуюць распарадчыкі ў народзе:
«Весьляцеся, дый годзе!»
А мне не хочацца святкаваць.
Мне болей хочацца смуткаваць.
Скрабуць на сэрцы маім кошкі.
Спагады шукаю ў людзей:
«Пачакалі б
са святам трошкі.
Я не магу прыняць удзел».
Але святочна настроены людзі.
Медзь блішчыць.
Карусель імчыць.
Арэлі ўзятаюць.
Марш гучыць.
Усё патанае
ў святочным гудзе.
Усе святкуюць.
Адзін я змрочны.
І я ўцякаю —
хутчэй, хутчэй!
Ірвуся скрозь натоўп святочны.
Хутчэй, хутчэй — з людскіх вачэй!..
Назаўтра быў я у гуморы.

Не скрэблі кошкі грудзі мае.
І я, вясёлы і бадзёры,
пайшоў туды,
дзе свята... Але
ужо не было ніякага свята.
Ніхто не йграе.
Ніхто не пяе.
Зняты шары.
Гірлянда знята.
Вісіць абрываак адзін ад яе.
Яшчэ кавалак паперкі змятай
свята ўчарашняе выдае...

* * *

Абрастаем.
Паперамі, рэчамі,
абавязкамі,
звычкамі,
стрэчамі.
Абрастаем болямі, охамі.
Як валун абрастаем мохам,
абрастаем мохам абставін.
Абрастаем даўгамі, хвастамі.
Абрастаем, як бераг кустамі.
«Дзе чужое, дзе наша? —
пытаем.—
Дзе расцём, а дзе абрастаем?» —
Мы пытаем.
Гэта няпроста
абрастанне адрозніць ад росту.
На душы маёй —
шчэць густая.
Адчуваю:
ідзе абрастанне.
Адчуваю: ідзе абрастанне.
Ды спыніць яго я не ў стане.
А быць можа,
спыніць я ў стане?
Можа, ўзяць

ды узяць паўстанне?
Можа, ўсёю першаасноваю
абудзіцца па-вясноваму?
Жыць пачаць са старонкі новай—
яшчэ чыстай,
яшчэ вясновай?
Толькі як жа мы паўстанем,
калі кожны міг абрастаем,
расстаёмся з самімі сабою —
нехта з боем,
а нехта без бою...

* * *

Прыходзіць вясна,
разліваюцца рэкі.
Выходзяць з берагоў сваіх.
Прыходзяць страсці,
і мы, чалавекі,
бурлім, як разлівы
рэк веснавых.
Мінае вясна,
і вяртаюцца рэкі
ў свае сталья берагі.
Сціхаюць страсці,
і мы, чалавекі,
глядзім на іх, як на грахі.

* * *

Для меней разумных
разумна было б
быць проста болей цвярозым,
больш тых паважаць,
свой суняўшы апломб,
хто мае большы розум.

Для меней сум ленных,
душою глухіх,

было б намнога сумленней
той факт, што сумленне ёсць у другіх,
не ставіць пад сумненне.

І ўсім было б лепей,
каб у свой час
збыліся такія змены:
дурань не вучыць розуму нас,
сумленню — несумленны.

* * *

З жалем гляджу на дзіця,
маленькае, бездапаможнае,
і хочацца памагчы яму.
Але як? Як яму памагчы,
калі толькі само па сабе
яно можа расці, набірацца сіл.

Са спагадай гляджу на чалавека,
наіўнага, няўмелага, неспрактываванага,
і хочацца яму памагчы.
Але як? Як яму памагчы,
калі толькі праз уласны вопыт
ён можа стаць іншым.

З болям гляджу на чалавека,
якога знявечыла, скалечыла жыццё,
і хочацца яму памагчы.
Але як? Як яму памагчы,
калі толькі само жыццё
можа вярнуць яму ранейшы воблік.
Як? Як памагчы чалавеку?
А памагчы яму я павінен.

* * *

Я прачынаўся з такім пачуццём,
з такою няяснай трывогаю,

як быццам не так штось з маім жыццём
ці нешта не так увогуле.
З дому выходзіў я наспех,
тою трывогаю гнаны.
І раптам пачуў я дзіцячы смех,
шчыры і беззаганны.
Мне стала лягчэй у той жа міг.
Потым я ўбачыў дзяцей саміх,
занятых сваёй гульнію,
вясёлай сваёй гаманою.
Мае неспакойнае пачуццё
нібы зняло рукою.
Я ўсёю істотай адчуў:
жыццё
ідзе сваёй чаргою.

* * *

Маўчанне бывае рознае.
Адны маўчаць таму,
што вельмі асцярожныя,—
баяцца розных табу.
Маўчанне бывае рознае.
Маўчаць занадта цвярозыя.
Скептыкі маўчаць:
«Ну што карысці крычаць?»
Маўчаць і абьякавыя —
твары масляна-лакавыя.
Што ім да таго,
да болю майго і твайго!
Ёсць маўчуны — аматары
смеласці чужой.
Развесьяць свае лакатары:
«Ой, як цікава, ой!»
Маўчанне бывае рознае.
Яшчэ ёсць маўчанне грознае.
Маўчыць чалавек, трывае,
маўчыць, як і побач маўчаць.
І раптам рапуча зрывае
з вуснаў сваіх пячаць.

І раптам сябе ўзрывае:
«Я больш не магу маўчаць!»
І скажа такое адчайнае...
Калі ўжо і маўчаць —
дык я за такое маўчанне.

ЗЯМНАЯ СПРАВА

Рабілі зямную справу —
звычайную, звычайную, даўнюю.
Рабілі рупна і з веданнем,
як робяць з часоў спрадвечных
другія зямныя справы...
Спачатку мылі нябожчыка,
потым пераадзявалі
яго ва ўсё новае,
бо на той свет трэба
з'яўляцца ў новым і чыстым.
Грукалі сякерамі,
тру ну рабілі мужчыны.
А ў гэты час жанчыны
варылі клёцкі і кашу —
варылі для памінак.
Адны былі каля печы,
другія ж каля нябожчыка
плакалі-галасілі:
«А на каго пакінуў,
а нашто памёр».
Пад вечар сказаў нехта,
больш за другіх разважлівы,
што пара на могілкі,
бо сонца можа зайсці.
Панеслі ў труне нябожчыка,
панеслі нагамі ўперад
(усе зямныя справы
робяцца ў пэўным парадку),
павезлі за вёску ў лясок.
Магіла была гатова.
Апёршыся на лапаты,
чакалі далакопы,

калі закопваць ім.
Труну апусцілі ў магілу,
па жменьцы зямлі кінулі.
А нехта, больш дасведчаны,
кінуў яшчэ і манет.
Мужчыны сталі закопваць.
Рабілі яны гэта
рупна і дзелавіта,
быццам яны рабілі
звычайную, звычайную справу.
Вярталіся ў вёску з могілак
ужо на захадзе сонца.
Вярталіся з адчуваннем,
блізкім да палёгкі,—
яны ж зрабілі як трэба
сваю зямную справу.

* * *

Добра, што сіль
за акном згушчаецца.
Добра, што гасне
гэты прамень.
Добра, што гэты дзень канчаецца —
гэты цяжкі, невыносны дзень.
Ціха. Ніхто ні з кім
не спрачаецца.
Ціха. Ніхто ні з кім
не страчаецца.
Сцішыўся вецер.
Сцішыўся сын.
Добра, што прыцемак
згушчаецца.
Добра, што гэты дзень
канчаецца.
Бо не хапіла б інчай сіл.

* * *

Вось і ты, як другія,

просіш: «Не шумі».
Як быццам твая стыхія —
гэта свет цішыні.
Як быццам (вось недарэчнасць,
жывеш — дык жыві ды шумі!)
уперадзе ў нас не вечнасць —
бязлюднасць цішыні.

* * *

Ляцеў груган.
Сеў на курган.
Агледзеўся навокал.
Знаёмае штось заўважыў груган
сваім старэчым вокам.
Ці то гэты дуб, ці то гэта косць,
ці роў той, — яму нагадалі
яго, груганову, маладосць,
яго, гругановы, балі.
Здаецца, вось тут, — бо той жа роў,
тыя ж валун і дрэва, —
ляжалі трупы, стаяла кроў,
еш — колькі табе трэба.
Здаецца, вось тут
і быў той баль,
тая салодкая трызна.
Калі то было? Яму ж амаль
дзвесце, калі не трыста.
Калі насыпаны гэты курган?
Хто ведае, хто знае...
Сядзіць груган.
Глядзіць груган.
Сваю маладосць ўспамінае.

ЖАДАННІ

1

Знайсці б які пакойчык кутні,
І там, забіўшыся ў куток,

аддацца радасці пакутнай —
пісаць: радок! Яшчэ радок!

2

Забрацца б на пустынны востраў,
за трыдзевяць зямель і вёрстаў,
узяўшы толькі стопку кніг.
І — начытацца ўволю іх!

3

Разуцца б і пайсці сцяжынай —
то травяністай, лугавой,
то гладка ўбітай, палявой —
нагамі ўбітай, не машынай.

4

Вярнуцца б зноў у маладосць,
цябе сустрэць, яшчэ чужую,
і жыць пачаць без гэтых вось...
Ты ведаеш, пра што кажу я.

5

Вось твой лясок. Вось твой пясок.
Вось твае сосны. Твая яма.
Пачуць бы яшчэ раз: «Сынок».
Паклікаць бы яшчэ раз: «Мама».

* * *

Як дружна мы
востраў свой абжывалі!..
Навокал шумелі
халодныя хвалі.
І шквалы гулі,
і вылі шакалы,
і стылі на ветры
маўклівыя скалы,
і нейкія птушкі
крычалі нема,
крычалі

і біліся
ў шэрае неба.
А мы абжывалі
свой востраў пустынны.
Мы грэлі адзін аднаго,
калі стылі.
Мы мужнасць адзін у адным шукалі,
калі падыходзілі блізка шакалы.
Адзін аднаго
засланялі аддана,
калі пагражаў парыву урагана...
Калі ж мы, стаміўшыся, засыналі,
нам снілася:
сцішыліся хвалі,
суняліся шквалы,
не выюць шакалы,
не стынуць на ветры
маўклівыя скалы,
і птушкі пяюць, не крычаць болей нема,
высока ўзлятаюць
у сіняе неба.
Высока, высокая...

* * *

Вось-вось растаюць ледзяшы.
Ідзе вясновы дождж пяшчоты —
патрэбны для травы душы
і для лістоты ўсёй істоты.
Як без яго змаглі б мы!
Што ты!
З ім мы і робімся людзьмі...
Ідзе вясновы дождж пяшчоты,
ідзе маёвы дождж любові.

* * *

Было так радасна і хораша!
Ты, як агонь, ахапляла гарача.

Было так дзіўна і цікава!
Ты, як вада, мяне абцякала.
Ты, нібы вецер, мяне абвявала.
Ты, нібы вецце, мяне абвівала.
Ты, нібы лісце, шаптала нешта.
Ты, як зямля, стагнула грэшна.
Потым гучала музыка ціхая:
тайну вялікую спасціг я...

* * *

Гудзела, гуло ў маіх вушах.
Гудзела, гуло ва ўсім маім целе.
А з целам была заадно і душа —
су ладна яны звінелі, гудзелі.
Як мора ў бераг,
так біўся той гул
ў мае барабанныя перапонкі.
І мроіўся белы, рамонкавы луг:
ад краю да краю бялелі рамонкі.
Гудзела, гуло ў маіх вушах.
Гуло і звінела ва ўсёй істоце.
Гуло на высокай пранізлівай ноце.
І я зразумеў —
о, шчасце! О, жах! —
што значыць той гул,
што значыць той луг.
Я быў улюбёны.
Я быў, як усе мы.
І я, як звяно,
уключаўся ў ланцуг
любаві, яе ўсепланетнай сістэмы...

ДАЖЫНКИ

Паэма

*Ой, пайду я ў каморачку
Ды прылажу галовачку.
З народнай песні*

Жала Аксіння, жыта жала.
Кальнула ў самае сэрца джала.
Стала цёмна-цёмна ў вачах,—
як не цямнее і па начах.
А быў жа дзень.

А ў небе сінім
сонца свяціла.

Так пякло!
Толькі сцямнела ў вачах Аксінні,
нібы глядзела праз цёмнае шкло.
Не ўтрымалі серп яе рукі,
выпаў ён з аслабелых рук.
Села Аксіння, сагнулася ў крук,
села, скорчылася ад мукі.
Суседка ўбачыла, завойкала:
— Аксіння, Аксінка, што з табой?
Жанкі забегалі навокала,
пыталіся наперабой:
— Аксіння, Аксінка, што з табой?
— Ці ёсць вада дзе недалёка?
— Мабыць, ад сонца...

Такая спёка!
— Ды і не тыя ўжо гады.
— Ну як, Аксіння?

Лепей, Аксіння?..—
Аксіння ціха піць папрасіла,
жанчыны ёй падалі вады.
— Трэба ісці, Аксіння, дахаты.
Аксіння паволі ўзняла галаву.
— Даламажыце ўстаць, дзяўчаты.
Дзяўчаткі, нядоўга я пажыву.
Такога са мной не было ніколі...
— Нічога, Аксіння, яшчэ пажывём!
— Не думала я, што ў сэрца так коле...
— Нічога, Аксіння, яшчэ пажнём!
Ідзі, Аксіння, не стой на сонцы.
Ідзі, халодны ручнік прыкладзі.
Ідзі дахаты, Аксіння, ідзі.
А мы яшчэ выжнем па нейкай сотцы...

* * *

Ішла Аксіння.

Ледзьве цягнула
па іржэўніку ногі свае.
Нічога не чула.

Ледзьве пачула,
што нехта яе, Аксінню, заве.
Яна аглянулася.
На ўзмежку
стаяў учотчык з сваёй кавялою,
з сваёй п'янаватаю ўсмешкай.
Нешта крычаў і трос галавой.
Аксіння прыслухалася старанна.
«Цётка Аксіння, куды ідзеш?
Чаму сарвалася так рана?
Куды ідзеш?

Чаму не жнеш?
Можа, спалохалася спёкі?
Сонца прыгрэла — і ты наўцёкі.
Рашыла: лепей я ўцяку.
Рашыла: лепей мне ў цяньку.
Ці, можа, цётка, табе нядобра?
Ногі, гляджу, цягнеш ледзь-ледзь.
Але ж хварэць —

на цябе не падобна,
хіба ты можаш захварэць?
А можа, ты — сімулянтка часам? —
Пытаўся учотчык хрыплым басам.—
Яно і няблага сімулянць,
калі другія косяць і жнуць.
Ды што мне, хай і сімулянтка.
Можа, у цёткі знойдзецца шклянка?
Я сёння амаль не браў у рот.
Нешта скупы пайшоў народ.
Калі б знайшлася шклянка ў цёткі,
то хай бы цётка ішла дамоў.
Я прыпісаў бы цётцы соткі,
прыпісаў бы, і з плеч далоў.
Мне з кавялою —
што вам з чапялою.

Паставіш, цётка, шклянку ці не?

Закуска свая, нашу пад палою.

Ды ты не слухаеш, бачу, мяне.

Ты чуеш, цётка? —

За шклянку сотка.

За шклянку сотка, а то і дзве.

Ты чуеш, цётка?..»

Не чуе цётка.

Аксіння ледзьве ідзе-брыдзе.

Нічога яна зразумець не можа.

Ідзе-брыдзе, нібы ў тумане.

«Што ён гаворыць?

Божа мой, божа.

Ці ён жартуе, смяецца з мяне?

Што ён гаворыць?

Сотка... шклянка...

Шклянку прасіць калі знайшоў».

І раптам да цёткі Аксінні дайшоў

сэнс гэтага слова —

сімулянтка.

Адчула, як крыўда сэрца пячэ.

«Не верыць, што хвора я. Як ён можа?»

І па Аксіннінай шчацэ

сляза пакацілася.

«Божа мой, божа...»

* * *

Ідзе-брыдзе Аксіння далей.

Нарэшце сцэжку адчулі ногі.

Стала лягчэй ісці ім трохі —

на сцэжцы гладзей і халадней.

А вось і мосцік.

За мосцікам дзічка.

За дзічкаю крайняя хата відна.

«Куды скіравалася, маладзічка?» —

Пачула нечы голас яна.

Чый гэта голас?..

Брыгадзіра.

Ішоў брыгадзір насустрач ёй.
«Што гэта з лепшай маёй жняёй?
Яшчэ толькі трэцяя гадзіна!
Якая муха цябе ўкусіла?
Сыплецца жыта, а ты — дамоў.
Вярніся хутчэй на ніву, Аксіння!
Вярніся, Аксіння, без лішніх размоў!
Вярніся, Аксіння, а то пашкадуеш!
Я не жартую, Аксіння, не!
Ты ж мяне знаеш! Ты мяне чуеш?..»
Аксіння чуе ўсё, як у сне.
«Што ён гаворыць? Божа мой, божа.
Няўжо ў яго вачэй няма?»
Яна б адказала, ды не можа.
Ні сіл, ні жадання не мае яна.
«Ты чуеш, Аксіння, я не жартую.
Я аштрафую!
Я падрыхтую
дакладную для старшыні!
Лепей, Аксіння, ідзі і жні!
Ты, можа, скажаш, што захварэла?
Так і паверу табе я.
Ты здаравей за мяне удвая.
Якая цябе возьме халера?
Вы — сімулянткі,
вось хто вы, цёткі.
Сумлення, цёткі,
няма ў вас усё-ткі.
Трэба з вамі —
пакарацей,
трэба з вамі —
пакруцей!..»
«Што ён гаворыць?
Божа мой, божа.
Як гэта ён зразумець не можа...»
І зноў па Аксіннінай пшчацэ
сляза гаркотная цячэ.

* * *

Ідзе-брыдзе Аксіння дадому.
Колькі на свеце пражыла —
не несла дадому такую стому,
такую знямогу...

Вось і прыйшла.

«Вось я і дома».

На ганак прысела.

Яе чалавек запрагае каня.

Рупна ўвіхаецца каля
воза, збіраецца ехаць па сена.
Спытаўся, калі каня запрог,
чаму вярнулася так рана.

Яшчэ ж, здаецца, няма і трох.

Яна як быццам не чула Івана.

«Чаму так рана?»

Ці ўжо дажалі?

Чаму так рана?

Што з табой?..»

Яна на яго глядзела з жалем,

яна на яго глядзела з журбой.

Яна сказала,

што захварэла,

што ёй так трудна,

нібы ўгарэла,

што ледзь дайшла да свайго двара,

што паміраць прыйшла пара...

Яго расмяшылі словы Аксінні.

«Кінь ты, Аксіння,

ідзі паляжы.

Потым схадзі пашукай на мяжы

якой травы, бо галодныя свінні.

Зможаш —

пакорпайся ў агародзе.

Зараз, Аксіння, не час хварэць...»

Нешта яна прашаптала ледзь-ледзь.

Інакш не магла —

так сушыла ў роце.

Ён не пачуў, што сказала яна.

Не слухаў.

За віламі хуценька збегаў.
Паклаўшы іх,
нукнуў на каня.
Яшчэ раз нукнуў і паехаў.
Калёсы песню сваю запелі,
калёсы жорстка заскрыпелі.
Скрыпелі жорстка і надрыўна.
Яна глядзела неадрыўна,
яна глядзела доўга ўслед.
І было горка,
было крыўдна,
і быў нямілы белы свет.

* * *

Ідзе брыдзе Аксіння ў хату.
Здалося, што ў хаце даўно не была.
Вады халоднай папіла.
Знайшла ў хаце роднай спагаду.
Знайшла ў ёй добрую прахалоду.
Яна зжылася з хатай сваёй,
з кожным куточкам, кожнай сцяной,
і ў ёй ці, можа, ў сабе самой
знайшла спагадлівую лагоду.
Стала Аксінні неяк лягчэй.
Потым яна прылегла на ложкак.
Глядзела ўгору.
Ля вачэй
закружылася мноства мошак.
Доўга кружыўся цёмны рой.
І па чала нясмела, дрыготка
падступаць да яе дрымота
з усіх куткоў хаты старой.
І загучала аднекуль з тумана
песня, якую ў добры час
любіла Аксіння і пела не раз,—
песня «Ой, рана на Івана».
Аксіння драмала, засьнала.
«Проці Івана ночка мала.
Ой, рана на Івана!»

Аксіння чула словы Івана:
«Чаму так рана? Чаму так рана?»
«Ой, рана на Івана!»
Так і спытаўся: «Чаму так рана?» —
А не спытаўся, як мне пагана.
«Ой, рана на Івана!»
А мне было трудна як ніколі.
«Начавала ў чыстым полі.
Ой, рана на Івана!»
Чаму не верыце, скажыце?
«У чыстым полі, ў густым жыце.
Ой, рана на Івана!»
Ой, рана на Івана!
Ой, рана на Івана...

* * *

Калі прачнулася Аксіння,
калі адкрыла вочы яна,—
убачыла ў праёме акна
неба чыстае і сіняе.
Рой не кружыўся перад вачамі,
і не гучала песня больш.
Стаяла ціша незвычайная.
І пацішэў, здаецца, боль.
Нават думка прыйшла бадзёрая:
«Ці не прыснілася мне ў сне?
Можа, я не такая і хворая?
Можа, праўду казалі мне?»
Нават падумала жанчына,
ці не пайсці ёй і пажаць,
ці не хопіць ёй ляжаць,—
паляжала ж, адпачыла.
І толькі як устала з пасцелі,
як зрабіла крок ці два,—
адчула, якая слабасць у целе,
адчула, як кружыцца галава.
«Не, сёння мне не да жніва,—
думала, седзячы на пасцелі.—
Чаму паверыць не захацелі?
Чаму? Ці сэрца ў іх няма?»

Хіба не бачаць, што ў бядзе я?
Ці, можа, вачэй няма ў іх, ці...»
І тут з'явілася надзея —
трэба да доктара ёй пайсці!
Ён ёй паверыць.
Ён распытае.
Ён ёй параіць.
Паможа ёй.
«Вось адпачну і пайду, бадай, я,
гаварыла сама з сабой.
Дзе гэта новая мая хустка?
У шуфлядзе яна ці не?»
Сонца гуляла на сцяне.
«Паспею. Вечар яшчэ не хутка.
Паспею. Далёка яшчэ да вечара.
Куды мне толькі лепей пайсці —
да ўрача альбо да фельчара?
Не хадзіла ж амаль у жыцці.
Да ўрача —
далёка занадта.
Пешшу туды я не дайду.
Папрасіць каня?
Заняты
коні ўсе, як на тую бяду.
Пайду да фельчара ў Замошша.
Да Замошша — рукой падай.
Хваляць фельчара.
Ён паможа.
Вось пасяджу і пайду, бадай..>
Пасядзела, ціха ўстала,
ёй як быццам лепей стала.
Хустку новую знайшла.
Завязала хустку чыстую —
каляровую, квяцістую,
і да доктара пайшла.

* * *

Ідзе Аксіння загародзем,
загуменнем ідзе -брыдзе.

Як гэта кажучь у народзе? —
бяду пазнаеш па хадзе.
Выйшла Аксіння на дарогу,
у Замошша што вядзе.
Аддыхнула цётка троху
і далей ідзе-брыдзе.
Да Замошша вярсты дзве.
Ішла лугам,
 логам,
 полем,
паўз лазовыя кусты.
З паўвярсты прайшла ці болей,
і вярсту, і дзве вярсты.
Калі падыходзіла да Замошша,
павесялела нават яна.
Думка была ў яе адна:
«Доктар добры.
 Ён паможа.
Ён распытае, пагаворыць,
скажа ёй, якая хворасць...»
Толькі баялася аднаго, —
што не застане раптам яго.
«Хоць бы не быў ён у ад'ездзе,
хоць бы ён быў ужо на месцы.
Хоць бы ён быў...»
 А вось і бальніца.
«Цётка, закончыўся прыём.
Доктара выклікалі ў раён.
Цётка, не трэба было пазніцца.
Заўтра прыйдзеш...
 Бывай здарова...»
Аксіння сказала штось і пайшла,
і павяла яе дарога
логам, лугам да сяла.
Вяла дарога ва ўспаміны.
Да сына ў горад вялікі вяла.
«Сыночак, ты ў мяне адзіны...»
Вяла дарога да сяла.

ЗАМЕСТ ЭПЛОГА

Назаўтра не лепей было Аксінні.
Так і хацелася паляжаць.

Ды цётцы казалі:
«Трэба жаць».

І цётка пайшла на жніво з усімі.
З гадзіну якую Аксіння пажала,
і стала ёй горача,
як ад пажара,
і стала ёй млосна,
і села яна.

Суседка трывогу ўзняла.
«Жанчынкі! Аксіння памірае!
Зусім бесцірытомная ляжыць!»
«Аксіння!

Ты ж яшчэ не старая.
Аксіння!

Табе б яшчэ жыць і жыць!»
«Вясёлыя сёлета ў нас дажынкі...»
«Бяжыце ў вёску хутчэй, жанчынкі!
Няўжо ёй нельга памагчы?
Ёсць і лякарствы, і ўрачы...»
Шукалі хамут.

За канём пабеглі.
Знайшлі хамут.

Каня прывялі.
Сіўку хуценька запрэгли.
«Што гэта трэба яшчэ, калі?..»
Нехта параіў заслаць калёсы.
Нехта па коўдру пабег, па траву.
Нехта сказаў ціха, скрозь слёзы,
што трэба падушка пад галаву.
Нехта параіў паведаміць сыну...
Паехалі ў поле па Аксінню.
Быў брыгадзёр якраз на жніве,
сказаў, што нічога,

што яна дыхае,
нічога, сказаў,
яшчэ пажыве.

Была Аксіння бязмоўная, ціхая.

Свядомасць вярталася да яе.
Нават устаць сама спрабавала.
Ды толькі моцы было мала,
ды ногі былі як не свае.
Паклалі Аксінню на павозку.
Вязуць Аксінню да дактароў.
Аксіння, рукі твае — як з воску!
Аксіння, дзе твая сіла і кроў?
Маўчыць Аксіння.

Заплюшчыла вочы.

І толькі тады адкрывае іх,
калі на карэннях воз загрузоча,
падскочыць на ўхабінах якіх.
Тады расплюшчыць вочы Аксіння,
бачыць неба над сабой.

Глядзіць Аксіння ў неба сіняе
з сваёю крыўдай і журбой.

«Хіба не казалі ім учора я?»

Хіба не казалі ім усім,

што занядушала,

што хворая?

Хіба не скардзілася ім?»

Яны не паверылі.

Чаму?

Нібы Аксіння калі хлусіла,
нібы казалі няпраўду каму,
ці лёгкай працы шукала Аксіння.

На ўхабах уздрыгвалі калёсы.

Глядзела Аксіння ў неба скрозь слёзы

Глядзела Аксіння ў сіняе неба,

неба ёй спачувала нема.

Не было на душы яе зла,

не было страху і трывогі.

«Немаладая ж я, пажыла.

Дзетак паставіла на ногі».

Калёсы ўздрыгвалі, скрыпелі...

Была на душы яе крыўда адна,

і не давала спакою яна...

Калёсы песню сваю пелі.

Песню сумнага падарожжа.

Сінь над Аксінняю плыла.

Шаптала Аксіння:
«Божа мой, божа»,
Хаця набожнай і не была.

ЗААЗЕР'Е

Паэма

*Памяці маёй заўчасна памершай
маці Аляксандры Рыгораўны*

ПРАДЧУВАННЕ

Было прадчуванне бяды.

Спачатку амаль няўлоўнае,
няўлоўнае і няроўнае.
Шчыміла тады-сяды,
было прадчуванне бяды.

Быў сам. Быў сын. Была ты.
Было прадчуванне бяды.

Было трыццаць тры гады,
было прадчуванне бяды.

Былі вятры, халады,
было прадчуванне бяды.

Плылі па рэках ільды,
было прадчуванне бяды.

Цвілі, адцвіталі сады,
было прадчуванне бяды.
Зязюля лічыла гады,
было прадчуванне бяды.

Было прадчуванне бяды
Як ты жывеш, матуля?
Чые ты лічыш гады,
шэрая зязюля?

Быў дома гады ў рады,
было прадчуванне бяды.

Было прадчуванне бяды,
было прадчуванне няшчасця.
Недэ, ў прасторы і часе,
яна ўжо ішла сюды.

Было прадчуванне бяды,
яе жалезнай пяты.
Было прадчуванне бяды.
Быў блізкі час катастрофы.
Пісаліся тады
гэтыя вось строфы:

МЫ ЖЫВЁМ,
КАБ ВЯРТАЦЦА...

Мы жывём, каб вяртацца
час ад часу туды,
дзе мінула юнацтва,
дзе маленства сляды.
Мы жывём, каб вяртацца.
І лепшага шляху няма.
Мы жывём, каб вітацца:
«Мама! Дзень добры, ма!»
Ну, а раптам напасце,
бяда ў той хаціне старой!
Ну, а раптам няшчасце —
і маці ў зямлі сырой!
Мы жывём, каб вяртацца.
А куды тады вернешся ты?
З кім ты будзеш вітацца,
як тады, да бяды?

ТЭЛЕГРАМА

Спеў бяды горкі ўраджай.
І — прыйшла тэлеграма:
«Прыязджай

просіць мама».

ЗА ЛЕСАМ — ЗАЛЕССЕ..

За лесам — Залессе...
«Скажы мне, мама,
а што за Залессем?»
«Не знаю таксама».
За лесам — Залессе.
Там сумна, нявесела.
За лугам — Залужжа.
Далёка дужа.
За мохам — Замошша.
Прайсці няможна.
А ў Заазер'е —
дарога верная.
«Там музыка грае,
там — вечарынка.
Хадзем, дарагая
Александрынка...»
За лесам — Залессе.
Адтуль дзьме прадвесне.
За лугам — Залужжа.
Адтуль ідзе сцюжа.
Адтуль ідзе сцюжа,
адтуль дзьме сівер.
А сонца ўзыходзіць
над возерам сінім.
З-пад Заазер'я
ўзыходзіла сонца,
свяціла ў матчына
аконца.
Гуляла, іскрылася
сонца над возерам.
Маці глядзела
светлым позіркам...
За возерам сінім —
Заазер'е.
Помню вечар адзін,
як цяпер, я.
Маці, пакінуўшы

свае грады,
прысела стомлена
каля хаты.
Рукі паклала
на калені.
Глядзіць за возера
ў задуменні.
Туман над возерам
плавае шэры.
Матчына думка
ў Заазер'і.
Над возерам зорка,
як спелае зерне.
Маці глядзіць
у Заазер'е.
Ці то ўспамінае,
ці то прадчувае,
ці проста стамілася
і спачывае.

ДРУГАЯ ТЭЛЕГРАМА

Выспеў бяды горкі ўраджай.
Стукнулі ў дзверы.
Ідзі страчай.
— Вам тэлеграма...
«Памерла мама».

УСПАМІН

За лесам — Залессе...
«Скажы мне, мама,
а што за Залессем?»
«Не знаю таксама».
Яна не знала —
які ён, свет.
Такі, як у яе аконцы,
або вялікі, або бясконцы...
Яна не знала кніг і газет.
Яна не знала вялікіх дарог.

Хаця і выхадзіла нямала.
Толькі раз у жыцці пакідала
вёску родную, родны парог.
Гэта было, калі яна
аднойчы прыехала ў госці...
...Дзень, другі яна пабыла.
Засумавала, бачу, штосьці.
«Мама, добра ў нас ці не?
Мама, ты, можа, нездарова?»
«Бачыла сёння іх у сне.
Як яны там без мяне —
тата, хата і карова?..»
І заплакала яна.
Пакаціліся слёзы-гарошыны.
«Адпусціце, людзі харошыя,
не будзе мне спакою і сна...»
І суцішалі мы яе,
і смяяліся, і ўтаворвалі.
Яна на нас глядзела дакорліва:
«Ды адпусціце ж вы мяне».

АД ВЁСКИ ДА МОГІЛАК ПАЎВЯРСТЫ...

Ад вёскі да могілак —
паўвярсты.
Ад вёскі да могілак —
доўгія вёрсты.
Ад вёскі да могілак —
шлях няпросты.
Гараць за спіною тваёю масты.
Не вернецца маці.
Не прыйдзеш ты
да маці. Між намі
чарнее бяздонне.
Астыне роднае ваша гняздоўе...
Ад вёскі да могілак —
з паўвярсты.
Ад вёскі да могілак —
шлях далёкі,
доўгія вёрсты, трудныя крокі.

Як ты паспееш да цемнаты?
Цябе падганяе звычай стары.
Трэба паспець да захаду сонца.
А шлях гэты цягнецца бясконца.
І ты ўсё ідзеш.
Ад зары да зары.
І ты ўсё глытаеш той горкі камяк,
і ты ўсё глытаеш камяк той саляны, -
і ты ўсё ідзеш за тымі санямі.
Днямі ідзеш.
І не дойдзеш ніяк.
Ідзеш і не знаеш, ці дойдзеш ты.
Чапляюцца ногі, губляюцца крокі.
Ад вёскі да могілак — шлях далёкі.
Ад вёскі да могілак — паўвярсты.

ПАМІНКІ

Пахавалі Яе.
Памінаем Яе.
Успамінаем Яе.
Той адвечны абрад —
чалавечаму гору апора.
Без абраду таго —
як змаглі б
мы пачуці сабраць свае?
Без абраду таго —
як змаглі б
сваё выказаць гора.
Без абраду таго —
ці сабраліся б так вось наўрад
амаль вёскаю усёю,
вясковай усёю сябрынай...
Дзякуй, добры абрад,
мой старэйшы мудрэйшы мой брат
Ты сягоння патрэбны
быў мне асабліва.
Пахавалі Яе.
Памінаем Яе.
За сталамі сядзім.
Кашу, клёцкі ядзім.

Чары горкім віном напаўняем.
Ды чамусьці у вочы
адзін аднаму не глядзім.
Аддаём Ёй належнае.
Добрым словам Яе памінаем.
Памінаем Яе.
За сталамі ідзе гамана.
Памінаем Яе.
Схамянаемся ўсе ад рыдання:
«А Яна ж магла жыць.
Маладая ж была Яна.
У зямельку сырую пайшла Яна маладая.
За якія грахі —
у зямельцы сырой ляжыць?
За якія грахі —
Яна смерцю такой пакарана?..»
Памінаем Яе.
Успамінаем Яе.
А Яна магла б жыць
А Яна магла б быць, не памерці так рана.
Памінаем Яе.
А Яна магла б жыць, старшыня,
каб не ведала крыўд і абраз,
каб жыла болей шчасна
Бо Яна была з тых,
хто ў жыцці не кране птушаня
Бо Яна была з тых,
каго крыўдзяць, як птушку, часта.
Памінаем Яе.
А Яна магла б жыць,
наш сусед.
А Яна магла б жыць, дарагія мае сяльчане.
калі б болей прыязным
быў вясковы ваш свет,
каб часцей вы Яе
чалавечай павагай страчалі.
Памінаем Яе.
А Яна магла б жыць,
сват і брат,
калі б мы, дарагая радня,
даражылі Ёй болей,

каб Яе, дарагая сям'я,
Мы любілі на добры лад,
так, як любім сябе,— не было той любові.
Пахавалі Яе.

Памінаем Яе.
А Яна б жыць магла.

Памінаем Яе.
Чары горкім віном напаўняем.
За сцяною — зімовая ноч. За сцяною — імгла.
І Яна ў той імгле.
За ўпакой Яе п'ем. Памінаем.

НАЗАЎТРА РАНЦАЙ

Ціха карова ў хлеме мычыць.
Ціха карова ў хлеме рыкае.
Мычанне жаласна гучыць.
Гэта яна Яе чакае.
Знае Яе і чакае Яе.

Ёй была доена,
поена,
кормлена.

Голас Яна не падае.
Чуе бяду душа каровіна.
І гэта мычанне, гэты рык —
душы яе, каровінай, крык.
Карова жаласна мычыць.
Яна мычыць.

А хата маўчыць.

Сцены маўчаць.

Цені маўчаць.

Маўчаць куткі ўсе і закуткі.
Маўчаць Яе звязкі, Яе скруткі.
Коўдры і посцілкі маўчаць.

Столь маўчыць,
стол маўчыць.

Маўчаць Яе клункі і пакункі.
Маўчаць Яе даўнія пакупкі.
Вузельчык на цвіку маўчыць.
Падушкі маўчаць.

Катушкі маўчаць.

Маўчыць клубочак Яе нітак.
На кожнай рэчы —
 маўчання пячаць,
асірацеласці адбітак.
Рэч маўчыць.
 Печ маўчыць.
Печ без яе астывае — стыне.
Вось вось заенчыць, закрычыць:
«Дзе Яна?! Дзе Гаспадыня?!»
Печ маўчыць.
 Хата маўчыць.
Яна без Яе — бышчам пустыня.
Вось вось заенчыць, закрычыць:
«Дзе Яна?! Дзе Гаспадыня?!»
Хата маўчыць.
 Рэчы маўчаць.
На сценах і рэчах —
 маўчання пячаць:
На сценах і рэчах —
 адбітак страху,
асірацеласці і краху...
Сцены маўчаць.
 Рэчы маўчаць.
Яны не могуць закрычаць.

ВЯСНО Ю

Мама, ідзе вясна.
Ідзе вясна-ясна,
ідзе вясна-святла.
З выраю птушкі вяртаюцца,
птушкі дамоў злятаюцца,
да нашага жытла.
Ранішняй парой
яны прылятуць віць гнёзды
да нашай хаты старой,
да нашай старой бярозы.
Будуць печь, шчабятаць
на дрэвах, базе і тыне.
Будуць цябе пытаць:
«Дзе Яна, Гаспадыня?»

На досвітку, на зары
з намі Яна прачыналася,
праца Яе пачыналася.
Хадзіла Яна па двары.
Мы гнёзды вілі свае.
Яна ля свайго хадзіла.
Дзе Гаспадыня, хаціна?
Чаму не відаць Яе?..»
Мама, ідзе вясна...
Будуць прыходзіць вёсны,
будуць збаўляць ад сна.
Будуць птушкі віць гнёзды.
Мама, вясна ідзе...
Будуць прыходзіць вёсны.
Градкі твае і барозны
будуць чакаць цябе.
Ды ты не прыйдзеш, не.
Хто іх дагледзіць, засее?
Хто вырве пустазелле?
Травой зарастуць па вясне.
Травой парастуць веснавой
градкі твае, твае лешкі,
сляды твае, твае сцежкі,—
густой маладой травой.
Мама, вясна і дзе...

НЕКРАЛОГ

Пасля хваробы,
цяжкой і працяглай
(шмат дзён
аднаго прасіла: «Піць»,
адно паўтаралі вусны засмяглыя.
Ледзь-ледзь трымцела
жыцця Яе ніць.
Калі памірала, не быў з Ёй я.
Таму яшчэ больш балюча і крыўдна),
памерла Яна, маці мая.
Для вёскі —
цётка Александрына.

Пасады розныя займала.
На розных пастах была Яна.
Ля печы стаяла, мыла, лён мяла,
сена сушыла, роды прымала,
сеяла, шыла...

Хіба гэта мала?

Працавала
звідна да цямна.
Быў вечны той кругаварот.
Па сумяшчальніцтву даглядала
калгаснае поле

і свой агарод.

Словам, займала пасады нямала.
Словам, пасада была адна —
працавала
звідна да цямна.

Яе звычайныя справы і дзеянні?
Такіх на рахунку Яе не было.
Затое можа пацвердзіць сяло:
быў подзвігам

кожны белы дзень Яе.

Не мела ўрадавых узнагарод.
Ды што Ёй граматы ганаровыя!
Былі б толькі дзеці Яе здаровыя,
ды быў бы ураджайны год.
Медалі таксама Ёй не давалі.

Ёй не давалі арданы.

Навошта Ёй былі яны.

Абы не было толькі вайны.

Абы пісалі пісьмы сыны

ды сена хапіла да вясны.

Яна і не думала і пра медалі.

Якія выносілі Ёй падзякі?

Не ведаю, як наконт падзяк,

а вось няўдзячнасці ўсякай

яна пабачыла. Гэта так...

Хай будзе лёгкай Табе зямля,

Працаўніца, Гаспадыня,

Маці! Родная маці мая!

Для вёскі —

цётка Александрына.

МАЯ ВІНА
З паэмы «Даруйце!»

*І буду прасіць даравання,
як просьцяць дзеці.
А. Толстой*

Даруйце, даруйце!..
 Даруйце, ахвяры!
Па небе маім пльвуць,
 нібы хмары,
маўклівыя вашы сілуэты.
Пльвуць вашы цені ў другія сусветы.
Дзе вашы целы,
 дзе вашы твары?
Пльвуць вашы цені...
 Ахвяры, ахвяры!
Ахвяры вядомыя і невядомыя.
Ахвяры свядомыя і несвядомыя.
Ахвяры нявінныя, незлічоныя.
Пльвуць вашы цені задымлена-чорныя...
А можа, агонь, што спаліў вас,—
 святшчэнны?
А можа, і трэба гарэць нам дашчэнтэ?
А можа, і трэба жыць нам ахвярна?
А можа, усё гэта і не марна?
А можа, у гэтым гарэнні-маўчанні
 наша вышэйшае прызначэнне?
Ахвяры, пльвуць вашы цені,
 як хмары.
Ніяк не разгледжу вашыя твары.
Даруйце, даруйце!

* * *

Даруйце, даруйце!..
 З віною хаджу,
 як з гарою.
Даруйце, героі!
Даруйце, усе змагары і спадзвіжнікі!
Быў цяжкі,

быў трудны,
быў горкі
той крыж, які
вы неслі —
сумленныя,
мужныя,
ўпартыя.
Вы кроў пралілі.
Ці варты, ці варты я?!
Ці варты я вашай веры і мары?
Ці варты вялікай вашай ахвяры?
Вы кроў пралілі.
З крыві той
ўзыходзяць гваздзікі.
А побач растуць, як раслі,
быльнэг і дзядоўнік дзікі.
Вы прыклад высокі далі.
Успыхнуў ваш подзвіг.
А колькі яшчэ на зямлі
іх, пошлых і подлых!
Даруйце, даруйце!..

* * *

Даруйце, даруйце!..
Даруйце, мае дарагія!
Даруй мне, мой дружа!
Сягоння — другі я.
Сягоння такі я,
якім я хачу сябе бачыць!
Быць можа, змагу
я сябе перайначыць.
І будзе мне боль твай
балесней,
чым боль уласны.
І шчасцем тваім
я больш за цябе буду шчасны.
І будзе ўзаемна ўсё,
і будзе ўсё двухадзіна.
Нібыта ў жыццё
нас маці адна нарадзіла,

дала нам на двух
яна двухадзінае цела,
дала адзін дух.
Такую кашулю надзела,
якая ўжо не бліжэй
да цела майго,
майго духа,
з якою за ўсё даражэй
жыццё майго друга.
Даруй мне!..
даруй мне!..

* * *

Даруйце, даруйце!..
Я так вінаваты.
Маўчыце вы лепей,
мае адвакаты!
Не трэба тут доказаў вашых разумных.
Сумленне — заўсёды
на лаўцы падсудных.
Само сябе садзіць,
само сябе судзіць.
Тым самым ратуе
яно сваю сутнасць.
Сумленне, што алібі пэўна сцвярджае,
тым самым на гібель сябе асуджае.
Усе мы за ўсіх і за ўсё ў адказе,
і ўсе вінаваты
ва ўсякім разе.
Раскайся, злачынца!
Забойца, раскайся
Я каюся з вамі —
за вас я ў адказе.
І вы ўсе — суддзя,
пракурор,
адвакаты,—
за ўсё, што здарылася,
вінаваты.
І ты, херувімчык ружаваты,
за ўсё і ва ўсім вінаваты.

І ты, задаволены абывацель,
за ўсё і ва ўсім вінаваты.

А болей за ўсіх
я сам вінаваты.

За ўсе нашы ганьбы,
пакуты
і страты.

За ўсё вінаваты!
Даруйце, даруйце!

З КНИГІ

З'ЯЇЛЕННЕ

1975

* * *

— Што значыць сапраўдным друзьям быць?

— Любіць.

— Што значыць аддана справу рабіць?

— Любіць.

— Што значыць дарогу ў жыцці не згубіць?

— Любіць.

— Што значыць зямное шчасце здабць?

— Любіць.

З'ЯУЛЕННЕ

З'яўленне зор і сонца ў вышыні.

З'яўленне сокаў з глыбіні карэння.

З'яўленне траў у веснавыя дні...

І вось маё, і вось тваё з'яўленне.

Як быццам бы дамовіліся ўсе —

глыбіні цёмныя і залатыя высі,—

як быццам бы сказалі ўсе: «З'явіся!» —

І ты з'явілася ва ўсёй красе.

Як быццам нечакана ўсё было,

як быццам выпадкова.

А на справе

увасабленне гэтае наяве

чакалася, як ранняе святло.

А каб ты нам з'явілася як след,

падмогаю было благаслаўненне:

благаслаўляў тваё з'яўленне свет,

сусвет благаслаўляў тваё з'яўленне.

НАЧНЫ БЕРАГ

Паэма

1

З палёгкай тузануўся поезд
і стаў... Я выйшаў на перон.
Блішчалі рэйкі, нібы полаз
блішчыць зімоваю парой.
Самотна выбліснула зорка.
І стала зябка, стала золка
ад рэк тых, ад зоркі той,
ад цемнаты начной, густой,
ад думкі, што прыйшла цвяроза:
«Прыехаў ты занадта позна.
Дзе будзеш начаваць, скажы?
Ці знойдзеш месца у «Сажы»?»
«Сож», чуеце, гучыць як «нож».
І мільганула гэта назва
перад вачамі так выразна,
як — рэйка,
зорка,
нож
ці Сож.

Такое вострае ўспрыняцце
бывае толькі уначы...
«Дзе будзеш бавіць ночку, браце?
гадаў, у горад ідучы.
Ён іншы быў без гуду-гоману.
Я рад быў бачыць Гомель зноў,
жадаў яму прыемных сноў...
Ішоў я па начному Гомелю.

2

А вось, здаецца, і той рог,
а вось, здаецца, і гасцініца.
Калі ты ёсць на свеце, бог,
то дакажы! Хай Гомель здзівіцца.
Ну, дакажы, ну, пакажы,
ну, дай мне месца у «Сажы»
Ды я, відаць, не быў пачуты.
Бог не пакінуў свой тапчан,

ён не збіраўся тварыць цуды,
здзіўляць мяне і гамяльчан.
Ён і не думаў прачынацца.
Ды тут я змог пераканацца,
што калі моцна дрыхне бог —
не значыць, што швейцар знямог.
Швейцар не спаў...

Ды ці адчыніць?

Упусціць ён мяне ці не?
Ён аказаўся малайчынай,
ён адчыніў, пусціў мяне.
Тут вочы стомлена прыжмурвае
і кажа ціха мне дзяжурная:
«Таварыш, месца ўжо няма».
І растлумачыла яна:
«Сягоння ў нас пачаўся пленум,
трымаем броню і спартсменам:
спаборніцтва дзвюх абласцей.
Словам, наехала гасцей».

А «Сож», ён,

знаеце, не гумаваў,
чатыры тыя ўсё сцяны.
Як тут ні думай, ні прыдумвай,
як раскладушкі ні сцялі,
усё адно ўсіх не ўладкуеш...
Я слухаю, таварыш Кулеш!»
Жанчына — ветлівасць сама,
гасдіннасць ёсць, а месц няма.
Тут аглянуўся я навокал.
Сядзелі людзі ў паўзмроку,
хто ля сцяны, хто за ста л ом,
змагаліся хто як са сном.
Змагацца з ім цяжэй, чым з лесам.
Той-сёй кляваў паціху носам.
Бліжэйшы да мяне хлапец
пачаў, заспаўшыся, храпец.
Другі ж сядзеў зусім бадзёры
над кнігаю «Тры мушкецёры».
Ёсць чытачы і ёсць Дзюма,
месц у гасцініцы няма.

3

Як быць? Як лепей ноч правесці?
Вось так кляваць, сядзець на месцы?
Калі змагацца ўжо са сном,
дык больш актыўна —
як са злом.

А пазяханне — не змаганне.
Змаганне — значыць, намаганне.
Не спі, а рухайся, а кроч,
ідзі на вуліцу, у ноч!
Ідзі у парк, што над ракой,
дай волю роздуму начному!
Я выйшаў з думкаю такой:
«Не трэба спаць камусь адному.
Так, трэба выспацца спартсменам,
іх мускулам патрэбен сон.
І тым, прыехаў хто на пленум,
таксама неабходны ён.
Табе ж, калі ты пішаш вершы,
не хочаш верш праспаць свой лепшы,
карысна, мабыць, меней спаць,
а болей думаць, болей дбаць.
Мы дастаткова мелі іх,
радкоў, напісаных без роздуму,
што ні для сэрца, ні для розуму.
Ужо хапае гэтых кніг,
дзе вольна словам, цесна думцы,
дзе мой калега ўсё яшчэ
таўчэ ваду у той жа ступцы
і тую ўсё ваду таўчэ.
Таўчэ, ці, лепш сказаць, такуе,
нібы вясновы цецярук.
Такуе і хугчэй друкуе,
такому б толькі з рук ды ў друк.
Як сказана: адкукарэкае,
а там па ім хоць не світай...
Не будзь, калега, недарэкаю!
Паэтам стань! Раней устань!
Прайдзіся вуліцаю ціхай,
азонам веснавым падыхай.

Азон і рух — наш лепшы друг,
У свежым целе — свежы дух».
«Восстань, пророк, и виждь, и внемли»,—
прыйшоў на пушкінскі я круг.

4

А вось і Сож... Вітаю, друг!
Сустрэчы нашай рад я вельмі.
(Заўсёды рады я, дарэчы,
сустрэчы з рэчкай, з ручаём.
Так адчуваю пры сустрэчы,
нібы ў адной сям'і жывём. 140
Я брат ім, родны ці стрыечны.
І вось вярнуўся я з далечы —
адзін аднога пазнаём.)
Як, Сож, жывеш? Як, Сож, пывеш?
Гляджу, трымаешся надёжна
таго ж кірунку, тых жа меж —
не знаеш нашага бязмежжа.
Гляджу, не гонішся за модай,
а з годнасцю раўнінных рэк
спакойна, вольна коціш воды...
І гэта ў атамны наш век.
І гэта ў час наш ліхаманкавы,
калі ўсё з хуткасцю маланкавай
бяжыць, мяняецца, цячэ,
парой цячэ не ў тым ручве.
Ты малайчына! Твой спакой
гаворыць, што ты робіш справу
не дзеля выгады якой,
не напаказ і не на славу.
Не, проста верны ты прыродзе
сваёй рачной, сваёй зямной,
і астаешся ў згодзе з ёй
ты пры любой пагодзе, модзе.
Шчаслівае тут супадзенне!
Спакой і рух супалі тут,
супалі мэта і маршрут,
супалі бытнасць і надзея.
Зайздросчу рэкам я заўсёды.
І часта думаю я, Сож,

што правільна жывуць усё ж
рачныя, грунтавыя воды.
Сож, навучы мяне, як быць,
каб аставацца ў сваім рэчышчы,
да свайго мора вольна плыць,
спакойна плыць да сваёй вечнасці.
Яшчэ адно ў мяне пытанне.
Даруй, што назалю, Сож,
але ў мяне іх цэлы кош,
і пацярпі ўжо да світаньня.
Скажы, не вельмі мы стамілі,
не вельмі змучылі цябе
плытамі, баржамі сваімі?
Ты ж, як цягло, тут у цане.
Гляджу я: пляма брудна-глухая
пагойдваецца на вадзе.
Кранула, Сож, цябе індустрыя?
Не абышла ў сваёй хадзе?
Прызнаюся, мы, людзі, Сож,
народ не вельмі чыстаплотны,
народ няўдзячны да таго ж,
а да таго ж і бесклапотны.
Нам рэкі — чыстую ваду,
нам рэкі — свой разліў блакітны,
мы ім — адходы і адкіды,
мы ім — усякую брыду.
Не скажаш, што любоў ўзаемная,
хутчэй за ўсё — наадварот.
Так, Сож, такі мы ўжо народ.
Сабе за правіла нязменнае
аднойчы лозунг мы ўзялі
(на шчыт мы ўзнялі той лозунг):
«Паколькі дадзены нам розум,
то мы — уладары зямлі,
то мы - гаспадары планеты,
Таму для нас за ўсё вышэй
патрэбы нашы, нашы мэты,
таму для нас за ўсё бліжэй
кашуля наша і кішэнь...»
І мы рашылі, што скарым
і нетры, і лясы, і воды,

як некалі магутны Рым
скараў і рабаваў народы.
З такой і падыходзім мераю:
у цэнтры — мы, уладары,
вакол — прырода, як імперыя,
ляжыць, прынёшы нам дары.
У ваяўнічым тым запале,
на бале заваёў сваіх
(галовы кружацца на бале)
мы факт той просты занядбалі,
што самі — дзеці сіл зямных.
Мы — тое ж цеста, тая ж плоць,
залежнасць самая сыноўняя.
Для нас прырода — маці, хоць
і маці строга, суровая.
Якія ж мы, калі з мячом
ідзем накшталт варожай раці.
скараць і рабаваць багацці
(чыя багацці? — роднай маці!),
сук, на якім сядзім, сячом!
Тут непазбежная адплата.
Нам не даруецца, калі і
ідзем супроць маці-зямлі,
сястры-вады і дрэва-брата,
Адплата йдзе...
Чытаю ў прэсе
(ты не чытаеш, Сож, газет?):
«На самай воднейшай з планет
вады хапаць не будзе прэснай...»
Была, плыла, цякла вякамі,
і больш не будзе тых крыніц,
і будзе ўся зямля, як каня,
прасіць адчайна «Піць-піць-піць!»

6

Сож маўчаў. І ноч маўчала.
Спала лодка ля прычала.
Раптам песня загучала.
Адкуль бралася яна?
Дзе паспела? Дзе запелася?
Можа, пелі на тым беразе?

Ці ўсплыла яна са дна?
З дна пясчанага, рачнога?
Ці, быць можа, з дна другога,
дна дрымотнага, глухога,
дна глыбіннага душы?
Сож маўчаў. І ноч маўчала.
Толькі песня ўсё гучала
у начной цішы-глушы.
«Ой, у полі, ой, у полі
ды не рэчка цякла.
Ой, у полі, ой, у полі
ды не быстра цякла.
Былі рэчкі — паўсыхалі, харошыя — паўміралі.
Така доля мая, горка доля мая...»
Былі рэчкі — паўсыхалі,
харошыя паўміралі,
харошыя — паўміралі...
Лес гарчэй ад палына.
Аб якім п'яецца часе?
Што тут маецца на ўвазе?
Што за песня усплыла?
Калі клопат ёсць любоўны,
тады сэрцы паўнакроўны,
тады рэкі поўны, поўны,
серабрыцца плёс рачны.
А не любяць — тады губяць,
а не любяць — і не рупіць 144
захаваць, засцерагчы.
Небяспечней ад халеры
душ і рэчак браканьеры,
няма шкодзе іхняй меры,
няма горш на свеце зла,
няма волі, злейшай болей...
«Ой, у полі, ой, у полі
ды не рэчка цякла...»

7

Калі чакаў я ранку
у парку над ракой,
мне трызніліся словы
песенькі такой:

«Жылі-былі мы з Сожам,
былі-плылі.
Хацелі мы з Сожам
цеплыні.
Гуді завеі, сцюжы,
былі ільды,
мы не спынялі з Сожам
сваёй хады.
Мы зналі: калі мала
цяпла сазне,
то мы павінны самі
сагрэць сябе.
Плылі-былі мы з Сожам
на сонцы і ў цяні.
Хацелі мы з Сожам
чысціні.
Думалі мы з Сожам
пра а дно:
каб бруд усялякі —
на дно, на дно,
каб даплысці ўсё ж нам
да мэты, што ўдалі...
Жылі-былі мы з Сожам,
былі-плылі».

8

Хто быў у Гомелі аднойчы —
запомніў парк...
У парку тым,
на беразе рачным, крутым,
пракаратаў я рэштку ночы.
Пад дрэвам —
ясенем ці вязам —
пасаджаным калісьці князем
(пасаджаны шмат год назад
быў феадалам гэты сад),
я прымасціўся з сакваяжам.
Стаміўся усё-ткі, проста скажам.
Спачатку сеў, пасля прылёг,
працягваючы дыялог
з ракою, з цішынёй начною,

з жанчынай слаўнаю адною.
Так і сустрэў я сонца ўсход,
які не бачыў я сто год.
Шчакою, звернутаю да ўсходу,
адчуў я цёплую лагоду.
Я па шчацэ правёў рукой
і зноў цяпло адчуў шчакой.
Адчуў той дотык я на скроні.
Прачнуўся, вочы я працёр...
Перада мной палалі промні,
палала сонца, як касцёр!
І быў касцёр той —
на паўнеба,
Быў той касцёр —
на паўзямлі!
І я сказаў сабе: замры!
Глядзеў, захоплены, я нема.
Гуляла сонца.
Свежа, весела.
Гуляла молада яно.
Так разгулялася — ажно
запырскала прастор увесь яно.
Прыціхлі дрэвы,
травы,
ветры...
І з той гульты, з таго агню
шар выкаціўся ясна-светлы
і набіраць стаў вышыню.
І засвяціў ужо ўсур'ёз —
гульты гульты,
а справа справай,
адбіўся ў мірыядах рос,
і зашумелі ветры, травы,
у рух прыйшлі, пайшлі у рост.
Цягнуліся ўсе да свяціла,
яго лічылі ўсе сваім,
яно ж сваімі ўсіх лічыла,
яно свяціла ўсім жывым.
Такое тут было сваяцтва,
такая еднасць тут была —
жыцця зямнога і святла,

быцця зямнога і цяпла,
што я не мог не засмяяцца,
не ўзрадавацца ў душы!
(І сам сабе сказаў пры гэтым:
калі ты лічышся паэтам,
дык вось пра гэта напішы.)
Усе былі мы сонцу рады...
Ды вось, нахмурыўшы чало,
падумаў я, што недзе гады
павыпаўзалі з нор і рады,
што сонца і для іх ўзышло;
яго цяпло, яго свята
пераўтвараюць гады ў яды.
Настрой мой крыху быў азмрочаны.
Ды тут жа адмахнуўся я
ад думкі той, ад гадаўя
з яго балотнаю абочынай.
Яно было, і ёсць, і будзе.
Ды справа ўсё-такі не ў ім,
а справа ў гэтым светлым цудзе,
якое сонцам завуць людзі,
якое робіць вёсны з зім,
дзень з ночы і вясёлку з хмары,
якое свеціць зноў для нас,
не патрабуючы ў адказ
ні ўзнагароды, ні ахвяры.
Нам сонца, думаў я далей,
дае высокі ўзор служэння,
велікадушнага свячэння...
Свяціла сонца ўсё святлей.
Свяціла сонца, ярка ззяла.
Надзею новую ўсяляла.
Я паглядзеў уніз, на Сож,
і толькі вымавіў:

«Прыгож...»

Ён быў амаль непазнавальны,
паўночны субяседнік мой.
Іскрыліся на сонцы хвалі
ва ўсёй сваёй красе рачной.
Дымкі апошняга туману
сплывалі ў сіль, сплывалі ўдаль.

І не было ужо амаль
трывожнага начнога стану.
Што, Сож, жывём?
І жыць-пляць будзем?!
Цябе мы, можа, не забрудзім
і не загубім цябе ўсё ж?
Ёсць шансы, Сож!
Ёсць сонца, Сож!
Яго мы скінулі з рахунку,
шукаючы ўначы ратунку
ад нечыстот,
брыдот,
атрут,
а сонца, бачыш, тут як тут.
Выходзіць, каб рабіць прагнозы,
патрэбен не адзін настрой,
тым больш настрой пары начной,—
патрэбен і разлік цвярозы.
Патрэбен сонечны усход,
яшчэ з усходам трэба раіцца.
Заўважыў правільна народ:
мудрэйшая за вечар раіцца.

9

Мой дарагі адміністратар
з гасцініцы пад назвай «Сож»,
ноч для мяне была не стратай,
была знаходкай гэта ноч.
Я не скажу, што я не змораны,
што адпачыў я ля ракі,
ды ў кожнай справе —
два бакі:
той, хто не спіць,
гаворыць з зорамі.
Я з імі ноччу меў размову,
я з Сожам ноччу гаварыў,
сустрэў я раіцу вясновую
і светлы перажыў парыў.
Дарэчы, гэтая паэма,
яе пачатак, яе тон
падказаны мне ноччу той,

навеяны яе павевам.
Не ноч — суцэльнае адкрыцце,
найлепшая з узнагарод.
І я на вас зусім не ў крыўдзе,
хутчэй за ўсё — наадварот.
Вось так, таварышы з гасцініцы.
І калі хто з маіх калег
патрабаваць пачне начлег,
на вас з пагрозамі накінецца,
як скажаце вы у адказ,
што вольных месц няма у вас,—
вы проста вырашайце клопат:
вы укажыце на мой вопыт,
скажыце: «Быў у нас гакі...
Пайшоў у парк ён, да ракі,
там ноч правёў, зрабіў там вывад,
што у няспанні многа выгад
і многа розных пераваг —
не менш, чым у прыемных снах...»
Скажыце: «Сон — такая прыхамаць,
якую трэба часам гнаць.
Паэту трэба меней дрыхнуць,
а болей думаць, болей дбаць,
каб лепшы верш свой не праспаць».

ПАЭМА МОРА

1

Што будзем рабіць з табой, мая змора?

Да мора!

Адкуль жураўліная гэта пакора?

Да мора!

Душа захацела марскога прастору...

Да мора!

Лета прайшло, а другое не скоро...

Да мора!

Сябры і сям'яне, не трэба дакору!

Да мора!

Як быццам там іншыя шчасце і гора...

Да мора!

2

Выйду на бераг рана,
маленна скажу ў цішы:
«Павей, абвей, марана,
марана, мой твар асвяжы.

Другія павевы і ветры
на ім пакідалі свой след.
Абвей, каб зноў быў светлы,
быў свежы шмат зім і лет.

Марана, я чую твой подых,
лёгкі, як дотык у сне...»
Марана ідзе па водах
і ў твар ціха вее мне.

3

Шумела мора за акном...
Яно было спакойным зранку,
ды зашумела перад сном —
як быццам пела калыханку:
«Спі, чалавеча, спі, засні.
Ты спіш заўсёды ноччу цёмнай,
пасля штодзённай мітусні,
пасля сваёй турботы дзённай.
А мне — шумець,
і я шумлю,
насуперак усякім зморам.
Мне — кідаць хвалю на зямлю,
мне — кідаць выклік ціхім зорам.
Спі, чалавеча, спі, засні.
Ты тут часовы,
чалавеча.
Аднойчы ты заснеш зусім.
А мне — шумець,
шумець мне вечно.
Шумець і ноччу мне і днём,
шумець зімою мне і летам».
Шумела мора за акном.
Спаў моцна чалавек, і гэты
чалавек — быў я...

4

Якое было яно?
(Хаця не казалі «мора»,
ды ясна было ўсё адно,
што мы пра мора гаворым.)

Якое мора было?
Не гуло, не раўло
яно раз'юшаным зверам,
зыбалася ў рытме мерным —
было міласэрным.

Якое мора было?
На гэты раз не гняло,
змрочна не бушавала,
не гнала цёмнага вала —
мілавала.

Якое мора было?
Ззяла, як серабро.
Хвалі не дыбіла,
гальку не драбіла —
любіла.

Якое мора было?
Шчодра дарыла цяпло,
горача ўздыхала,
на ўлонні сваім калыхала —
кахала.

5

Адсыпаюся ў белай пасцелі.
А купаюся ў Чорным моры.
Ажываюць зноў сілы ў целе.
Аджывае душа на прасторы.
Гэта здрава, проста здрава!
Шчыра ўдзячны табе, прырода,
што табою мне мора падорана —
за мой клопат зямны ўзнагарода.
Гэта здрава —
рана прачнуцца
і шчасліва ўсміхнуцца: мора!
Збегчы ўніз, на хаду распрануцца,

на бягу ад зямлі адштурхнуцца,
акунуцца, усміхнуцца: мора!
І папльць як далей ад сушы,
і забыцца на бераг цэлы...
Ты ратуй, мора, нашы душы!
Ты гартуй, мора, нашы целы!

6

Шчаслівы ты быў
і быў нешчаслівы...
Прылівы адлівы, адлівы-прылівы.
Цвярозы разлік
і жывыя парывы...
Прылівы-адлівы, адлівы-прылівы.
Надзея, твае зелянеюць зноў нівы...
Прылівы-адлівы
Прыходзім-ад ходзім,
наш поступ імклівы...
Адлівы-прылівы
«І будзеце зноў вы,
раз ёсць, раз былі вы...»
Прылівы-адлівы
«Зноў шэпт паўтарыцца,
гарачы, гулівы...»
Прылівы-адлівы, адлівы-прылівы.

7

Цярпення прашу я, цярпення!
Яшчэ пачакаем ледзь-ледзь.
Тут нечага і глядзець.
Што ўбачыш у гэтай пене,
у гэтай вось каламуці,
у месіве гэтым густым?..
Давайце яшчэ пабудзем,
яшчэ крыху пастаім.
Бачыце: вецер сціхае,
бура ідзе на спад,
а разам з ёю назад
уся каламуць сцякае.
Яна на дно асядзе.
І мы, скрозь чысты слой,

у люстранай гладзі
убачым зноў воблік свой.
Убачым у ёй адвячорак,
воблакаў бельх сувой,
убачым адбітак зорак
і вечнасці самой.
Давайце пачакаем...

8

Нехта спявае, як вешчы баян,
спеў той разліўся ў паветры:
«...І ўсё гэта ў мора, і ўсё ў акіян,
і ўсё ў акіян сусветны».
Зыходзім, хто чым, мы:
рыба — ікрой,
хмара — вадой дажджавою,
мы з табой — потам,
слязамі,
крывёй,
праяваю іншай жывою.
Зыходзім, сцякаем, як сокі палян,
і ўсё ў той абсяг заповедны —
і ўсё ў акіян, і ўсё ў акіян,
і ўсё ў акіян сусветны.

Жыццё пачалося з яго глыбінь.
І ў памяць аб тым мінулым
ён патрабуе ахвяр і любві
сваім уладарным гулам.

На беразе помнік былым баям,
ветрам не раз апеты.
Лілася тут кроў... І ўсё ў акіян,
і ўсё ў акіян сусветны.

Ты плачаш, дзяўчынка?
Праходзяць, як зман,
паўднёвыя стрэчы і леты.
Цякуць твае слёзы... І ўсё ў акіян,
і ўсё ў акіян сусветны.

9

З сваімі прылівамі і адлівамі,
з сваімі штэлямі і штормамі
мора вучыла нас быць шчаслівымі,
мора вучыла нас быць задорнымі.

З сваімі адценнямі і светацэннямі,
з тайнай чароўнай у ціхім пошуме
мора вучыла нас быць летуценнымі,
мора вучыла нас быць прыгожымі.

З сваімі ўсходамі і заходамі,
з зорамі, што адбіваліся ўвечары,
мора вучыла яшчэ нас быць гордымі,
мора вучыла яшчэ нас быць вечнымі.

Мора, абдымкі твае шырокія
на развітанне прымаю адчайна я.
Мора, удзячны табе за ўрокі я,
за прыклады светлыя і павучальныя

АПТЫМ ІСТЫЧНЫ ВЕРШ

Пройдзе дзень без падзеі,
без сустрэчы, без песні...
Нехта прыкіне ў пасцелі:
«На суткі бліжэй да пенсіі».
Нехта адзначыць сонна,
зробіць вывад сумны:
«Што ўчора, тое і сёння,
дзень і ноч — прэч суткі».

Пройдзе дзень без падзеі,
без любові, без надзеі,
схіліцца дзень да вечара,
вечарам рабіць нечага.

А трэба, каб нешта рабілася,
каб нешта адбывалася,
каб хмара аб хмару білася

і дажджом пралівалася.
Трэба, каб пчолы раіліся,
трэба, каб песні складаліся,
трэба, каб гнёзды рабіліся,
трэба, каб казкі ствараліся.
Каб людзі сустракаліся,
зналіся ў дружбе шчырай,
каб зналіся-кахаліся
мужчына і жанчына.
Калі сустракаюцца двое,
сваё каханне падзеляць,—
гэта найлепшая доля,
з усіх падзей — падзея.
Трэба, каб нехта, каб нешта...
Хай там адчай ці трывога!
У бога "дзён не рэшата?
Дык не ў нас, а ў бога.
А нашы дні ўжо злічаны,
а нашы суткі ўжо змераны.
Згараюць зоркі-знічкі,
а новых няма ў рэзерве.
І ў нашага лесу ў запасе
не цэлыя стагоддзі,
і мы за тое ў адказе,
як нашы дні праходзяць.

Хай там узлёт ці падзенне,
удача ці няўдача,—
толькі ні дня без падзеі,
без радасці і плача.
Толькі ні дня без падзеі!

ПРА ДЗЯРЗАННЕ

Памяці М. Ц. Лынькова

Ваш гумар любілі мы,
Вашу вясёлую шчырасць.
(Шкада, што мы рэдка
Вас чулі ў апошні час.)

«Дзярзайце, юнашы!» —
любімы Ваш выраз.
Для нас ён і жарт,
для нас — і наказ.
Ёсць розныя формулы...
«Як бы чаго не выйшла».
«Абы было ціха».
«Едзь цішай...»
І гэтак далей
З мудрасцю гэткай
не пойдзеш далей і вышай
з мудрасцю гэткай —
неба капці і тлей.
Мне болын даспадобы
Ваш выраз, які стаў крылатым
Вы ведалі словам цану.
Вы зведалі шмат на зямлі
Вучылі дзяцей Вы,
салдатам былі,
дыпламатам
вучоным былі,
рыбаком нарачанскім слылі...
«І плакала Рыва...»¹
І плакала каня над лугам..
І каркаў груган...
І трызніў салдат над Бугам..
І гіне Астап...
Не, той не памірае,
каго вядзе дух
дзярзаня і парывання.
«Дзярзайце, юнашы!» —
сказана: страх гняце,
да смерці вядзе ён,
да зорак дзярзанне вядзе.
Не справа мужчын —
страхавацца, хавацца,
не справа мужчын —
баяцца, дрыжаць.
Якая б яна ні была сітуацыя —

¹ Тут і далей спасылка на апаਵяданні М. Лынькова

«Дзярзайце, юнашы!»
Трэба дзярзаць!..
«Дзярзайце, юнашы!»
Самыя розныя ветры
прайшліся па Вашай, як голуб, сівой галаве.
«Дзярзайце, юнашы!» —
не павучанне мэтра,
а урок, што сама
жыццёвая мудрасць дае.
«Дзярзаеш, уюнаша?» —
аднойчы ў мяне Вы спыталі.
На гэта пытанне
хацелася б мне адказаць:
«А як жа іначай.
Запомніў урок я Ваш сталы.
Дзярзаць — значыць, жыць!
Жыць — значыць, дзярзаць!»

* * *

Бачу я: нехта некага любіць.
Гэта іх справа,
гэта іх права.
Бачу я: нехта некага губіць.
Тут і мая ўжо справа.

ТАМ ДОМА, У ВЁСЦЫ Перайманне народнага

Раслося там мяце,
раслося там руце...
А ў маёй маці
балелі грудзі.

Раслося там руце,
раслося там мяце...
Рукі і ногі
балелі ў маці.

Балелі рукі
ад працы, ад мукі.
Балелі ногі
ад доўгай дарогі.

Ад чаго, людзі,
балелі грудзі?

* * *

Цётка плакала па ўсім свеце.
Былі ў цёткі муж і дзеці.
Іх забрала ў цёткі вайна,
засталася цётка адна.
Вылівала цётка душу,
цётка плакала па мужу,
цётка плакала па дзецях,
цётка плакала па людзях...
Па ўсіх раненых і забітых,
незабытых і забытых,
па ўсіх, хто ў палоне-няволі,
па ўсіх, хто замярзае ў полі,
па ўсіх тых, каму не салодка,
горка плакала цётка.
Цётка свету ўсяму спагадала,
яго раны лячыла аддана.
Які б вылечыў іх урач,
каб не цётчын спагадлівы плач?
Цётка плакала па ўсім свеце...
Пахавалі цётку суседзі,
пахавала цётку сяло,
бо радні ў яе не было.
Былі колісь муж і дзеці,
ды загінулі на вайне...
Цётка плакала па ўсім свеце,
а па цётцы хто плакаў ці не?

ПАРАЎНАННЕ

Гэта — як музыка за сцяной.
Хочаш не хочаш, а ты яе чуеш.
Ты з ёю хвалюешся і сумуеш.
Ды ўсё-такі не лічыш яе сваёй,
бо музыка тая за сцяной.

Там хтосьці іграе, хтосьці пяе,
там, за сцяной, весяліца хтосьці
Ты ж толькі сведка той весялюсці
і музыкі той табе не стае.

Там некаму справы няма да цябе,
там сваёй музыкай заняты,
там свае будні і свае святы.
І нейкая кошка па сэрцы скрабе...

Здавалася б, што табе да яе,
да музыкі той? Ды вось круцяць пласцінку,
і ты адгукаешся нейкай часцінкай,
і музыкі той табе не стае.

Гэта — як музыка за сцяной:
ты чуеш яе, ды не лічыш сваёй.

АДЛУЧЭННЕ ТАЛСТОГА АД ЦАРКВЫ (24 лютага 1901 года)

Талстога адлучаюць ад царквы,
ад веры праваслаўнай адлучаюць.
Анафему Талстому абвяшчаюць
цар свецкі і царкоўныя царкі.
Як снежныя абвалы з гор,
грымяць ў саборах гнеўна пратадз'яканы.
«Будзь прокляты!..» — выводзяць як яны!
«Анафема!» — уторыць слепа хор.
Стараюцца, гразяць папы
бясслаўем,
забыццём,

геенай вечнай
і апускаюць уніз свечы...
Не выкрывай, не падрывай стаўпы!
Другім пяём мы: «Многая лета...»
Тым, хто і знае і маўчыць.
А гэтага
ерэтыка, бунтаўшчыка адпетага
мы праклінаем!..
З ім адна бяда.
Анафема...
Анафема...
Арафема».
Якія пісьмы піша цёмны люд!
«Не точыю сугубо и трегубо,
но многогубо» праклінаюць тут.
І зневажаюць, пагражаюць груба:
«Анафема ты...
Чорт стары...
Будзь прокляты...
Ты здохнеш па-сабачы
Згнаім цябе ў турме, ў манастыры!..
А не — прымусім — замаўчыш іначай!..
Пасылачку з намыленай пятлёй
любоўна нехта графу шле па пошце.
Натоўгі сустрэў яго на плошчы —
і ледзь не збіў,
ледзь не змяшаў з зямлёй
Анафеме аддадзены Талстой.
І ўсё па той жа, ўсё па той прычыне:
няма прарока у сваёй айчыне.
Тым болей —
на Русі святой.
Ці, можа, ўсё-ткі ёсць ён на Русі?
Скрозь цемру прабіваюцца іскрынкі.
Скрозь строй пагроз,
праклёнаў
і хлусні
ідуць другія пісьмы і пасылкі.
«Ёсць бог на свеце...
Дзякуй вам, браты
Талстой бярэ сухімі пальцамі

той падарунак, што зрабілі ў Мальцаве,
на шкле зялёным надпіс за латы:
«Леў Мікалаевіч!

Вы падзялілі лёс
усіх тых, хто ў сваю эпоху
высока званне чалавека нёс
і хто ішоў за праўду на галгофу.
Няхай, як хочуць, адлучаюць Вас,—
ад нас Вас не адлучаць фарысеі.
Як не адлучаць ад усёй Расеі.
Мы любім Вас. Мы з Вамі ў гэты час...»
Было шмат добрых пісем і раней,
а гэта... І святлее твар Талстога,
і вочы, што глядзелі ўнутр строга,
на свет глядзяць зноў з-пад цяжкіх брывей
«Ёсць бог, я вам кажу.

І гэты бог —
не фіміям,
не мошчы,
не іконы,
і ўжо, канечне, не праклёны
у адрас тых, хто праўду ўбачыць змог.
Не, гэты бог зусім другі, браты,—
дух ісціны, любові і дабраты.
Не я, сінод, кашчунствую, а ты,
калі цалуеш напаказ іконы,
калі прытворна б'еш свае паклоны.
Я ж веру сэрцам, веру сапраўды.
Не выгадзе служу я, а дабру,
хоць і ў мяне ёсць дом, сям'я і дзеці.
Шаную ісціну я больш за ўсё на свеце
і з ёй спакойна, радасна памру...»

РАЗМОВА З ДУ ФУ

Чытаю кнігу, за страфой страфу.
Пытаюся — адказвае Ду Фу.

— Скажы, Ду Фу, навошта п'еш віно?
— Забыцца памагае мне яно.

Душа мая паку туге, рыдае,
не знойдзеш зараз радасці ў Кітаі.

— Навошта ўзяўся за пяро, Ду Фу?
— Каб выказаць свой боль, сваю тугу.
Нялёгка рэкам мутным пляць да ўсходу.
Яшчэ больш цяжка жыць майму народу.

— Ці выкажа ўсё іерогліф твой?
— Што бачу я вакол сябе? Ой, ой!
Блукае ўсюды смерць. Лютуюць банды.
Галодным замест хлеба — барабаны.

— Каму патрэбен барабанны бой?
— Я спадзяюся, што не нам з табой.
Зноў ваяваць задумалі правіцелі.
Яны тым і жывуць — кровапраціцямі.

— Ты ведаеш, Ду Фу, вайне цану?
— Паходам за Вялікую сцяну?
Дазвольце мне, старому, усумніцца,
што трэба пашыраць камусь граніцы.

— Што бачыш ты яшчэ вакол, Ду Фу?
— Сарвала ветрам ў бедняка страху.
Юнцы смяюцца над старым з пагардай.
Няшчадна глушыць пальму куст паганы.

— А як, скажы, Ду Фу, было раней?
— Было, як помню, лепш і разумней.
Старэйшых моладзь шанавала строга.
Кармілі нават і каня старога.

— Чаму, Ду Фу, пакутуе народ?
— А хіба можа быць наадварот,
калі яго правіцелі — тыраны,
як барсы, жорскія,
тупыя, як бараны.

— А можа уладар інакшым быць?
— Калі ён будзе свой народ любіць

і будзе слухаць мудрыя парады...
Такіх не дапускаюць да улады.

— Не вечныя ж, Ду Фу, тыраны, зло?
— І на дракона знойдзецца сіло.
Які б ні быў ён грозны і вялікі,
а прыйдзе час — зламае свае іклы.

— А ты прыдворным мог бы быць, Ду Фу?
— Каб дагаджаць, каб гнуцца у дугу?!
Я з голаду памру, але не буду
лісліўцам, баязліўцам, лізаблюдам.

— Не хочаш пець ты на агульны лад?
— Прырода не дае такі загад.
Спявае вунь птушыная чародка,
і ў кожнай голас свой і свая нотка.

— А як бы ты хацеў, Ду Фу, пражыць?
— Свайму народу я б хацеў служыць.
Хацеў бы, як мужчына, жыць без страху,
хацеў бы акіянскага размаху...

Вось так размову мы з Ду Фу вялі.
Не падзялялі нас ні дзесяць тысяч лі,
ні сотні год, ні розніца між мовамі,
ні сцены (як старыя, так і новыя).

Быў мне Ду Фу — як самы блізкі друг.
Вітаў над намі чалавечы дух.
Як брат са мною гаварыў Ду Фу...
...Чытаў я кнігу, за штрафой штрафу.

КАМЕНТАРЫЙ ДА КАРАНА

Магамет не пайшоў да гары.
Пайшла гара да Магамета.
Я раскажу, як было ўсё гэта,
я растлумачу вам міф стары.
Гара не сама пайшла, бо ў яе

было пачуццё годнасці горнай,—
чаго нам, людзям, на жаль, не стае.
Была гара высокай і гордай.
Лічыла гара, што Магамет
сам да яе хадзіць павінны.
Ён і хадзіў, пакуль быў найўны,
пакуль не ўвёў яму ў вушы свет,
што ёсць на свеце адзіны бог,
той бог — алах, і няма другога,
а ён — прарок гэтага бога,
і як да гары хадзіць ён мог...
І хоць быў мудры той прарок —
падаўся ліслівым нагаворам.
Рашыўся, што болей не зробіць крок
насустрэч гэтым упартым горам.
Маўляў, хай ходзіць гара сама.
Хопіць заносіцца ёй высока.
Апроч алаха — бога няма,
апроч Магамета — няма прарока.
Гара ні з месца.

Стаяла гара.

Што ёй да бога, да цара?
Што да прарока боскага ёй,
калі пад ёю цвёрдая глеба,
калі крутой вяршыняй сваёй
яна сама падпірае неба.

Думаў прарок:

«Як прымусіць гару?

Якім пайсці яму лепей шляхам?

Пайду я з алахам пагавару,

пайду я параюся з алахам».

Алах нядоўга слухаў яго.

Ён тут жа даў свайму гневу волю:

«Не шанавець прарока майго

я нікому не дазволю!

Хай лепш — паздарову-падабру! —

крутануў алах бялкамі.—

А не, дык гару я ў прах сатру,

не пакіну на камені камень!

Можа, тады адчуе яна,

хто ўладар усяго сусвета...

Апроч алаха — бога няма,
няма прарока — апроч Магамета!»
Няцяжка ўявіць, што далей было.
Далей на вяршыню гары, як на шыю,
накінулі слугі алаха сіло
і сталі цягнуць,
гнуць сталі вяршыню.
Цягнулі сілком, цягнулі сілом:
«Ідзі да прарока і бі чалом!»
Яшчэ ланцугамі гару аплялі,
усяк прыніжалі ў гэтым палоне,
каб звесці да ўзроўню нізіннай зямлі,
каб звесці да ўзроўню абалоні.
Гара і пайшла...

ВАРЫЯЦЫ НА ТЭМ У «ГЭФЕСТ — ДРУГ ПРАМЕТЭЯ»

1. ДАВЕДКА

- Ваша імя Праметэй?
- Так, Праметэй.
- Вы здабылі агонь для людзей?
- Агонь для людзей.
- Нацыянальнасць — міфічны грэк?
- Міфічны грэк.
- Час нараджэння — антычны век?
- Антычны век.
- Вы па паходжанню тытан?
- Так, тытан.
- Вашым ворагам быў тыран?
- Так, тыран.
- Ён прыкаваў вас да скалы?
- Так, да скалы.
- Вашу печань ірвалі арлы?
- Ірвалі арлы.
- Вы абліваліся крывёй?
- Так, крывёй.
- Вы пакрываліся карой?
- Так, карой.

- А дзе былі людзі, дзеся якіх?..
- Дзеся якіх...
- Не памаглі ні грэк, ні скіф?
- Ні грэк, ні скіф.
- Ды вы не был і адзін як перст?
- Не быў як перст.
- У вас быў добры друг Гефест?
- Быў друг Гефест.
- Што ён рабіў, ваш добры друг?
- Мой добры друг...
- Каваў па волі багоў ланцуг?
- Каваў ланцуг.
- Каваў ланцуг з жалеза таго?..
- З жалеза таго...
- ...Што здабылі вы для яго?
- Здабыў для яго.
- І ў кузні той, дзе разам з ім?..
- Дзе разам з ім...
- Кавалі вы шмат лет і зім?
- Шмат лет і зім.
- І сам Гефест, ніхто другі?..
- Ніхто другі...
- Надзеў вам тья ланцугі?
- ...Мне ланцугі.
- І распінаў вас на скале?
- ...Але...

2. ПЕСНЯ КАВАЛЯ ГЕФЕСТА

Высока мой молат ўзлятае: гэ-эх!
 Горн мой шугае.
 Толькі ўздыхае стары мой мех.
 Сумна ўздыхае.
 Як быццам вядома меху таму
 нешта такое,
 што не дае адному яму
 сёння спакою.
 Як быццам прадбачыць бяду адну,
 што наплывае.
 Як быццам сваю і маю віну
 ён прадчувае.

Горн мой іскрыцца і гудзе.
Молат лятае.
А Праметэй усё не ідзе.
А мех уздыхае.

3. ПРЫЗНАННЕ ПРАМЕТЭЯ

Не страшны мне, Гефест, багоў пагрозы.
Страшней мне друга даўняга згубіць.
І ў тым сакрэт маёй метамарфозы,
што з нейкае пары я стаў любіць.
Калі сышоў аднойчы на зямлю —
адчуў я раптам, што зямлю люблю...
Люблю зямлю, люблю я ўсё зямное,
люблю я ўсё і ўся жывое,
і мой агонь — агонь любові маёй,
не ведаю, нябеснай ці зямной.
Глядзеў на свет я новымі вачыма,
не ведаючы, як далей мне быць.
Ды ведаў: не любіць больш немагчыма,
магчыма толькі ўжо адно — любіць.
Любіць...

Нязвыклым быў мне новы стан.
Па-новаму душа была сагрэта.
Сказаў я: «Праметэй, сын Іяпета,
тытана сын і сам тытан!
Даволі без любові жыць! Любі!
І імем той любові ўсё рабі!»
Стаў іншым я ў сваім змаганні.
Па-іншаму я гавару з багамі.
Зеўс хоча пасварыць мяне з табою,
уводзіць у душу мне: ненавідзь!
А я ў адказ яму: «Буду любіць!
Любоў даражыць цаной любою!»
Зеўс пагражае гнеўна: «Пагублю!
Я да скалы прыб'ю на краі света!»
А я ў адказ яму на гэта:
«А я край света палюблю...»
«Арол піць будзе кроў тваю!»
«Арла таго я палюблю...»
«Святла пазбаўлю, асляплю!»

«А я змрок вечны палюблю...»

ВЫХАД З ТУПІКА

*Чалавек у сне можа машынальна
пераварочвацца на другі бок.*

З навуковай працы

...Я адварнуся да сцяны
і акунуся ў змрок, у сны.
Калі ж прагнуся раніцой —
не сутыкнуся са сцяной,
бо я ўжо на другім баку,
бо я зусім не ў тупіку.
Гляджу у вокны я, у столь,
туды, дзе неба, дзе прастор...

НЯМА ДУРНЫХ

Дурны, дурны, а шкварку любіць.

Народная прыказка

Ён любіць не толькі шкварку.
Ён любіць яшчэ і чарку.
Ён любіць і булён.
А бачылі, з якім смакам
есць ён булку з макам?
Ці мала што любіць ён.
Пакуль вядуць разумныя
свае размовы сумныя,
сухі жуюць бутэрброд,
пакуль разважаюць разумнікі,
дурань есць ласункі
на поўны рот і жывот.
На смачнае ён ласы.
І любіць не толькі кілбасы.
Ён любіць яшчэ шмат што:
і добрую апратку,
і лайкавую пальчатку,

і выезд на аўто.
Не толькі цёплае месца,
дзе добра п'ецца і есца,—
ён любіць і арэол.
Ён любіць высокае званне,
і тытул, і шанаванне:
не курыца, а арол!
Ён любіць...

Ён шмат што любіць.
Ён нас прадасць і купіць,
разумнікаў, тых і другіх.
Прадасць і пакажа кукіш —
маўляў, мяне не купіш,
маўляў, няма дурных.

НЕ ПРАМ ЕТЭІ

Для тых, каму не хапае святла,
для тых, каму цяпла не хапае,
ёсць парада у нас адна:
хай сам пра сябе ён болей дбае.
Хочаш жыць у святле і цяпле —
сам здабывай агонь для сябе.
А мы... мы не лезем на ражон,
тым больш — на ражон небяспечны.
А мы свае пальчыкі беражом,
баімся іх апеч мы.
Мы прыкавалі моцна сябе
да скалы уласнага страху.
І не арол нашу печань дзяўбе,
а верабей з суседняга даху.
Звычайны, шэранькі верабей,
якому ўсё роўна чым пажывіцца —
мякінай,
крывёй,
рудой вадзіцай,—
абы чырыкаць было весялей.
Чык-чырык, чык-чырык...

КАМАРЫ

Спаць доўга не давалі камары.
Яны ўсё ляцелі і ляцелі.
Мяне шукалі у маёй пасцелі,
а кроў маю — у маім целе,
кусалі, пакідалі пульхіры.

Сваёй манерай нападаць (яны
чым ніжай, тым прарэзлівей гудзелі)
нагадвалі: у дні вайны
пікіраваў так самалёт да цэлі.
Такі ўжо быў ён — голас камароў.
Яны — павінен ім аддаць належнае —
не ўтойваюць, што мэта іх драпежная,
пішчаць адкрыта: надавай ім кроў!

Тут стала раптам мне не па сабе.
Выходзіць, думаў я, усё ў прыродзе проста:
хто траўку шчыпле, хто смакуе проса,
а хто вась кроў маю жывую п'е?
Усё залежыць, значыць, ад таго
(такое я рабіў адкрыццё),
як корміцца хто і ў якім карыце:
крывінка задаволіць аднаго,
другому падавай кровапаліцце.

Над самым вухам зноў гудзеў камар...
...Адным спакою не дае спакуса
глытаць з вантробамі сваіх ахвяр,
з другіх хапае дробнага укуса.
Дарэчы, думаў я, ў прыродзе і людзей
часцей кусае дробненькая сошка —
камарык, блошка,
клопik
мушка,
мошка —
а буйныя драпежнікі радзей.

Мне сапраўды было не па сабе.
Хтосьці крыві маёй хацеў напіцца,

а я павінен быў з ім біцца,
на ўласным забіваць ілбе.
Вось сітуацыя...

І брала мяне зло.
За што? За грэх які мяне каралі?
Я уставаў, запальваў я святло,
ганяўся з ручніком за камарамі.
Зганяў са столі іх, зганяў са сцен,
адкуль яны зляталі, нападалі,
кідаўся па пакоі і мой цень...
І тут я ўспомніў аб адной дэталі.
Успомніў — недзе я чытаў раней,—
што нас кусаюць не самцы, а самкі,
а жонкі камарыныя і мамкі,
і стала раптам неяк спакайней.
І справа весялей пайшла далей.
Вяртацца зноў стаў добры геній — гумар.
І ненавісны камарыны зумер
таксама ўжо звінеў больш весялей.
Я зноў ляжаў пад коўдраю сваёй.
І ўжо здаваўся наступ камарыны
не столькі злом крывавай камарылі,
а колькі звычайнай мітуснёй-грызнёй.
Ну, словам, драма стала бытавой.
З сябе у цёмнаце я насміхаўся:
«Ну, як ты з камаром змагаўся,
дакладней, з камарынай удавой?
Філософ, гарадскі жыхар,
інтэлігент...

Забыў, пачым фунт ліха.
Ну, а калі б і укусіў камар,
і нават не камар, а камарыха?..»
Я засынаў нарэшце на зары.
І чуў скрозь сон звон камарыны ціхі.
Усё цішэй звінелі камары.
Усё цішэй кусалі...— камарыхі.

ШТО СНІЦЦА КУРАМ

Не ведаю я, што сніцца арлам

у гнёздах іх на вяршынях горных.
Ды ведаю я, што сніцца курам
на курасаднях хісткіх, чорных.
Няцяжка ўявіць курыныя сны...
Збірае курыца цэлымі днямі
свой корм — на таку,
на сметніку,
ў яме,
шчыруе яна ад зары да зары.
Тым і жыве, для таго і жыве.
Толькі і знае, што несці яйкі.
Думкі другой няма ў галаве.
А гонар які?
А гонар ніякі.
А слава якая ідзе па пятах?
Што курыца —
гэта зусім не птушка,
а толькі нясушка ды квактушка,
што песня адна ў яе —
квох ды кудах,
што кветка адна ў яе —
кураслеп,
хвароба адна —
слепата курыная.
Нялёгкі яе, курыны, хлеб,
доля яе, курыная, крыўдная.
Быў бы хоць певень добры ў яе,
які паважае свае абавязкі.
А ў гэтага выгляд хаця і баярскі,
а ласкі баярскай не дае.
Ён тузане на хаду за віхор,
і тут жа лапоча з палёгкай крыламі,
і тут жа імчыць на суседні двор
за чужымі хвастамі курынымі.
І вось летуценіцца курыцы ў сне,
калі яе ноч на жэрдках гушкае,
што стала яна сапраўднаю птушкаю
і кружыць,
ляціць у сіняве.
Ляціць аж за трыдзевяць зямель.
А побач птах яе адзіны,

адданы ёй, як журавель,
пяшчотны, з шыяй лебядзінай...
Ёй сон бы той бясконца сніць.
Ды раптам певень-недарэка
залопае, закукарэкае,
і абрываецца сну ніць...

АНЕКДОТЫ, ЦІ МАЛІТВА У ГАСЦЯХ

...А я маўчаў, як ідыёт.
І я ўзмаліўся: «Божа мой, божа!
Дай і мне які анекдот!
Столькі маўчаць ужо нягожа.
Ты даў сурвэтку,
даў прыбор,
віна наліў,
насыпаў плова,
даў мне суседку, як на падбор.
Дай мне яшчэ і дасціпнае слова.
Глядзі, як падвешаны ў іх языкі,
якія яны ўсе вастрасловы.
Падкінь і мне анекдот які,
хаця б з барадой, хаця б не новы.
Глядзі, паспяваюць і тут, і там.
Глядзі, як з зоркасцю арлінай
яны выглядаюць лепшай вяндліны
для сябе і сваіх дам.
І ў той жа час — вясёлы расказ.
І так дарэчы! Проста здорава!..
Божа, дай хоць на гэты раз,
дай хоць кроплю такога норава.
З норавам лёгкім усім лягчэй.
Жанчынам нораў такі даспадобы.
Божа, няўжо я горш за людзей?
Чаму я сёння такі змрачналобы?
Сяджу і маўчу вось, як нямы.
Божа, я ведаю, родны божа,
што анекдоты расказваць пошла,—
не для таго сабіраемся мы.
І ведаю я, што гэты тост

не толькі пошлы, але і няшчыры,
не варты госця і мужчыны,
што аўтар тоста — шалахвост.
І знаю: фальшывяць гаспадары,
калі ўсё хваляць патрэбнага госця...
І ўсё-такі дай мне які досціп,
дай анекдот, хаця б стары.
Не ганарыстасць мяне гняце.
Проста маўчаць ужо няёмка,
калі вакол такая гамонка,
калі такое застолле ідзе.
Урэшце, я знёс бы гэты цяжар,
калі б не манера суседкі, што справа,
на кожны анекдот ці жарт
пляскаць у ладкі і ўсклікваць: «Брава!»
Божа, ты мне наліў віна,
божа, ты мне насыпаў плова,
дай мне яшчэ і вясёлае слова.
Хаця б таму, што побач яна».
Ага, здаецца, крануўся лёд.
Ага, успомніў!

Вось зараз грымну!
Вось зараз выдам анекдот! —
«Двое пайшлі вудзіць рыбу...»
Як толькі лепей пачаць яго? Як?
Трэба ж выбраць зручны момант.
Ды і язык цяжкі, як молат,
ды і язык нібы намяк.
Язык намяк, і ў горле камяк.
Тут слова не выціснеш ніяк,
не тое, што весяліць кампанію.
Будзе суцэльнае замыканне,
нячленараздзельнае заіканне...
Божа, можа, паможа каньяк!
Не памагае... Маўчу, як статуі.
Божа, ратуй!..

* * *

Давайце ўважліва глянем

адзін аднаму у твар.
Магчыма, не ўбачымся болей:
выпадак — наш гаспадар.
Калі ж і сустрэнемся, можа,
праз доўгія гады,
такімі мы ўжо не будзем,
іншымі будзем тады.
Давайце ўважліва глянем...

ВЯСНОВЫ ЗАКОН

Закон адвечны і мудры:
калі сустрэнуць вясну,
жанчыны скінуць футры,
дрэвы накінуць ліству.

Будуць, па тым законе,
жанчыны нас хваляваць,
а дрэвы супакойваць,
думкі навяваць...

УСПАМІН БЫЛОГА ВЯСКОЎЦА

У горадзе жыць зручна.
Кран павярнуў — і тут жа
вада ў цябе пад рукой.
А помніцца, як ад студні
нёс ты поўныя суды
вады сцюдзёнай, важкой.
Вада калыхалася ў вёдрах,
і ў двух тых люстрах водных
успыхвала святло,
плыло ўсё сяло.
Вёдры калыхаліся...
З другога краю сяла
дзяўчына, з якой кахаліся,
насустрэч табе ініла.
Ішла па ваду і пела:

«Ой, сохне руга ў саду,
палью я тую ругу,
па ваду пайду.
Палью я ругу-мяту,
пайду я па ваду.
А як прыйдзе восень,
замуж я пайду...»
Вёдры калыхаліся.
Мы з дзяўчынай усміхаліся.
Можа, таму, што кахаліся,
а можа быць, таму,
што ўсё так адбывалася,
што вада разлівалася,
што ў вёдрах адбівалася
па сонцу аднаму.
Ты смяяўся: «З поўнымі!»
Яна чырванела: «З пустым...»
Чамусьці ўсё тое помнім,
не забываем аб тым.

ТОЙ ГОД НЕЗВЫЧАЙНЫ...

Той год незвычайны я не забыў,
той год незвычайны.
Той год ураджайны вельмі быў,
надзіва ўраджайны.
Шмат снегу было,
шмат сонца было
і ліўняў нямала.
Зімою было — гуло і мяло,
а летам — расло і буюла.
Яблыкi спелі, спеў белы наліў
пад промнямі поўдня.
Той белы наліў я з табою дзяліў.
І плавала поўня...
Той год не забыць мне, той крыгаход,
вясёлы, вясенні.
Той год не забыць мне, той карагод,
святочны, вясельны.
У тым карагодзе кружыліся ўсе,

як дружныя дзеці,—
і зоры, і росы, і сонца ў расе,
і вецер, і квецень...
Ці, можа, той год прысніўся ў сне
мне на дасвеці?

ПАРАДА ЮНЫМ ЗАКАХАНЫМ

Вы самыя шчодрыя з людзей.
Вашая шчодрасць не знае меры.
Да скарбаў сваіх, як чарадзеяй,
вы расчыняеце насцеж дзверы.
І безаглядна — куды шчадрэй! —
адзін аднаго асыпаеце скарбамі —
ласкамі, марамі светлазарнымі,
клятвам і гэтак далей.
Як шчодрымі вам не быць, калі
няма багаццю вашаму меры,
калі вы багатыя, як каралі,
ці, лепей, як мультымільянеры.
Ды што там мільёны ці мільярды,
калі вам, як лепшы самацвет,
ззяе ўвесь свет,
увесь сусвет,
калі вам належаць зор мірыяды.
Святлеюць сузор'і ўгары,
паляюць зоркі на небаглядзе,
звісаюць нізка, як яблыкі ў садзе, —
толькі бяры іх і дары!
І я вам кажу:
у добры час!
Бярыце, дарыце сваё багацце!
Нічым не хачу азмрочваць вас.
Толькі параду адну хачу даць я:
пакіньце што-небудзь пра запас,
скарбы свае да канца не трацце.
Я не кажу: на чорны дзень.
Я не кажу: на час няшчасны.
Хай вас міне няшчасця цень,
гэтак жа, як і разлік мяшчанскі.

Ёсць дні, калі канчаецца штось,
калі канчаецца зорны дождж,
а пачынаецца шэры, не зорны,
не залаты, не ілюзорны.

Вось тут і спатрэбіцца якраз
той вашай шчодрасці запас,
гатоўнасці той варочаць горы,
дарыць адзін аднаму зоры.

А зрэшты,

што толку з карысных парад,
якія заўсёды чамусь неўпапад!

Ешце з голаду,

кахайце змоладу,
іначай вы —

ні к сялу ні к гораду.

Кахайце, ляціце да сонца ікарамі,
адзін аднаго асыпайце скарбамі,
асыпайце самацветамі —
ласкамі, клятвамі, марамі светлымі!

Пакуль кахаецца — кахай!

А там што будзе — і будзе няхай!

* * *

Я жыў высока на гары.
Было высокім неба поўдня.
Была высокай ноччу поўня.
Высокім быў — як свет, стары —
спеў петушыны на зары.
І быў высокім горны вецер...
І снілася мне на дасвецці,
што я ўзлятаю, нібы пух.
Вучыўся зноў лятаць мой дух.
Зноў чуў я покліч вышынi,
прасторы кліч...

І, як над дахамі,
лятаў над крыўдамі і страхамі,
над дробязямі мітусні.

Было высокім сонца поўдня.

Было ў пакоі ззянне промня.

І бачыў у яго святле
я Вашы пісьмы на стале...
Лятаў мой дух, як птах вясенні,
быў вольны,
радасны,
жывы.
І ў гэтым светлым узнясенні
былі са мною побач Вы.

* * *

Была узрушанасць парыва,
была даверлівасць цяпла...
Любві магчымасць апаліла,
магчымасць шчасця апякла.
Гарэў, як пацалунак лесу,
на нашых вуснах той апёк,
калі мы засыналі позна
і гас лясны наш аганёк.
Сны наплывалі, нібы хвалі,
за хваляй хваля —
сон за сном.
Мы ў сне, шчаслівыя, ляталі...
Ды дзень стаіўся за акном.
І потым стукаў асцярожна,
сінеў цвяроза у акне.
Мы абуджаліся трывожна:
«Наяве ўсё было ці ў сне?»
Глядзелі сумнымі вачыма
у неасветлены куток,
і ўспамінаўся нам радок:
«А шчасце так было магчыма».

* * *

Пакуль не было цябе,
мая думка —
дзікая птушка
кідалася непрыкаяна,

не ведала, куды ляцець,
у які бок свету падацца.
А цяпер яна ведае свой шлях,
ведае сваё месца.
Яна ўсё ляціць і ляціць да цябе,
як ляцяць птушкі ў вырай,
і мірна дзяўбе свае салодкія зярняты
з тваёй мяккай, цёплай далонькі.
Пакуль не было цябе,
мае пачуццё —
дурненькае цялё —
хадзіла непрыкаяна па выгане,
не ведаючы свайго месца,
не ведаючы сваёй травы.
А цяпер яно ўсё ходзіць вакол цябе,
як ходзіць на прывязі цяля,
і спакойна шчыпле сваю салодкую травіцу
з твайго шчодрара, сакавітага луту.
Дзякуй табе!

* * *

Мужчына. Жанчына. Чаканне.
Шуканне. Блуканне. Час.
Жанчына. Мужчына. Спатканне.
Вітанне. Пытанне. Адказ.
Мужчына. Жанчына. Дыханне.
Сэрца біццё. Забыццё.
Жанчына. Мужчына. Каханне.
Мужчына. Жанчына. Жыццё.

ЧАС ПЕРШЫХ ЗОРАК

1976

* * *

А ты ідзі, брат, чынна,—
так раіў мудры грэк,—
а ты ідзі як мужчына,
ідзі як чалавек.
Справа будзе вораг,
злева будуць сябры,—
а ты ідзі, бо дораг
табе твой шлях зямны.
Будуць пагрозы, парады,—
не вельмі напружвай слых.
Будуць знаходкі і страты,—
спыняйся толькі на міг.
Бо ўсё гэта не прычына,
каб дальніх не бачыць вех...
І ты ідзі як мужчына,
ідзі як чалавек.

ПОЕЗД СПРАВЯДЛІВАСЦІ

Поезд справядлівасці
часта спазняецца.
Ці таму, што дзесьці
падоўгу спыняецца?
Ці яго стрымоўваюць
ветры і ліўні?
Ці ён проста ходзіць
па няўдалай лініі?
Ці, можа, чакае
недзе поезд стрэчны?
Ці тут вінаваты
ўсё той жа стрэлачнік?
Спіць сабе, марудзіць,
калі куля мігам
знішчае Лумумбу,
суд вяршыць над Кінгам.
А можа, другія якія прычыны?
Поезд справядлівасці!
Што робіцца ў Чылі?

Поезд, дзе ты, поезд?
Хіба пакараны
забойцы Альендэ,
каты Карвалана?
Ён такі ўжо, поезд.
Паўзе чарапахая.
Як цягнуўся колісь поезд Чарапанавых.
І, вядома, спозніца
пры такім вось ходзе.
то на паўмінуты,
то на паўстагоддзе...
Я стаю на станцыі,
я білет трымаю.
Семафор зялёны насцеж адкрываю.
Я з тых пасажыраў,
хто ў асаблінасці
чакае той поезд,
поезд справядлівасці.
Хто ім проста трызніць,
для каго ён — шчасце.
Хто сябе гатовы
шпалаю пакласці
пад поезд жаданы —
абы толькі йшоў ён,
абы явай быў ён, —
не марай дзяшовай...
Шаноўны дзяжурны!
Дарагі дыспетчар!
Зрабіце, каб поезд
рухаўся бяспечна.
Вы агледзьце рэйкі,
вы падсыпце гравійку.
Поезд справядлівасці
хай ідзе па графіку!

ТРЫ ПРЫТЧЫ

1. ДУРМАН

Яго не можаш не заўважыць ты —

разросся пышна ён на ўскрайку вёскі:
шырокія зялёныя лісты
і белыя духмяныя пялёсткі.

Але ніхто яго і не кране.
Не ляжа ў стозе з сенам ён мурожным,
не стане ён букетам на акне —
над восень звяне ў пыле прыдарожным.

Не сок жывы ў яго, а горкі яд.
І гэта не схаваць нічым дурману,
ні лісцем, што прывабіць і пагляд,
ні кветкаю, вялікай і духмянай.

2. АРОЛ ГАЛОДНЫ І СЫТЫ

Пакінуўшы гняздо і Дол,
узмыў з усёй бязмежнай сілы
арол, і там, у сіняй сіні,
лятаў,

лунаў,
гуляў арол.

І сам ён быў, як тая высь,
як тая даль, як тыя хмары,—
пакуль не выгледзеў сваёй ахвяры
і каменем не кінуўся уніз.
Ён тут, унізе, голад наталяў.
Ён потым крылы звешваў у дрымоце.
Як быццам і не быў ён у палёце,
як быццам і не ён лунаў, гуляў...
Арол быў сыты, і цяпер быў ён
падобны нечым на варон.

3. МЫ, МЁД І ПЧАЛА

А потым гаспадыня да стала,
да чаю мёд нам падала.
І ўсе, адчуўшы пах мядовы,
хваліць той мёд былі гатовы.
Калі ж адчулі яго смак —
хвалілі мёд і так і сяк.

Хвалілі гаспадыню чынна,
што частавала нас гасцінна,
а ўслед за ёй — гаспадара.
Хвалілі потым пчаляра.
Хвалілі лут, хвалілі кветкі,
што мёд даюць надзіва рэдкі.
Усім тут аддалі хвалу.
Забылі толькі пра... пчалу.

ТАЧЫЛЬШЧЫК НАЖОЎ

Бывала, па вуліцы ён ідзе.
Ідзе ён і песню сваю вядзе,
і дзе ён і крычыць:
«Каму тачыць, каму тачыць,
каму нажы тачыць!..»
Госць ён патрэбны, не скажы,
у кожнага ёсць тупыя нажы,
адзін за другога тупей,
трэба вастрэць хутчэй.

Круціць тачыльшчык камень нагой,
мерна прытопвае другой:
«Камень кручу, кручу, кручу,
нажы тачу, тачу, тачу!
Нажы тачу!.. Ты, хлопчык, не стой.
Ты з якой хаты, з гэтай ці з той?
Да маці хутчэй бяжы,
скажы, што тачу нажы...
Каму тачыць, каму тачыць,
каму тачыць нажы!»

Бывала... Ды гэта было даўно.
Ды нешта тачыльшчыка не відно.
Пайшоў ён і больш не прыйшоў,
знік ён, тачыльшчык нажоў.

Тады, калі быў ён апошні раз,
нешта ён сумна глядзеў на нас.
І вось ён знік і маўчыць...

«Каму тачыць, каму тачыць,
каму нажы тачыць!»
Глядзяць гаспадыні ў акно.
Нешта тачыльшчыка не відно.
Дзе ты, тачыльшчык нажоў?
Чаму ты больш не прыйшоў?

Глядзяць гаспадыні ў акно.
Нешта тачыльшчыка не чуто,
нешта ён не крычыць:
«Каму тачыць, каму тачыць,
каму нажы тачыць!..»

ШАРАЯ ГАДЗІНА

Шарая гадзіна.
Вечара адзнака.
Шарая гадзіна.
Ні воўк, ні сабака.
Ні сонца, ні месяц.
Ні дзень і ні вечар.
Ні цёмна, ні светла.
Ні ціша, ні вецер.
Ні суша, ні мора.
Ні пльвём, ні едзем.
Ні радасць, ні гора.
На якім мы свеце?
Пагасаюць фарбы.
Патанаюць гукі.
Адпачніце, сэрцы!
Адпачніце, рукі!
Сціраюцца грані.
Знікаюць кантрасты.
Гаіцеся, раны!
Заціхайце, страсці!..
Давай ціха, моўчкі
з табой пасядзім мы.
Я люблю чамусьці
шарую гадзіну...

**Песні з п'есы-казкі
«СКАЖЫ СВАЕ ІМ Я, САЛДАТ»**

БЫЛО ІМ Я Ў САЛДАТА

Радзіўся салдат, як ты і я,
як іншыя ўсе дзеці.
Маці салдату дала імя —
самае лепшае ў свеце.

Калі салдат быў хлапчуком
было імя ў салдата.
Калі салдат быў юнаком —
было імя ў салдата.

Кахаў салдат дзяўчыну адну
было імя ў салдата.
Калі салдат ішоў на вайну —
было імя ў салдата.

Аддаў салдат вайне ўсё,
што мелася ў салдата,—
аддаў імя, аддаў жыццё...
Такі ўжо лёс салдата.

Няма ў салдата больш імя
з часіны той ваеннай.
Маем імёны ты і я,
а ён, салдат, безыменны.

Аддаў салдат усё вайне
і не прыйшоў дадому.
Ведаюць нас — цябе, мяне,
а ён, салдат,— Невядомы.

ДВА ПОЛІ

Было ў салдата два полі,
поле, дзе кветкі ірваў,

бегаў з сябрамі на волі,
і поле, дзе ён ваяваў.
Ціха было і чыста
ў пол і яго дзяцінства,
былі агонь і дым
на полі ратным тым.
Два полі было ў салдата.
Адно зелянела травой,
другое было ўзарата
вайной і паліта крывёй.
Было ў салдата два полі,
поле, дзе кветкі збіраў,
бегаў з сябрамі на волі,
і поле, дзе ён паміраў.

ЧАС ПЕРШЫХ ЗОРАК

*Мы развіталіся, пайшлі,
нас на дварэ сустрэў адвячорак —
час самай першай цішыні,
час самых першых агнёў і зорак.
Уздыдуць зоры над лесам маім чалавечым...
З'яўленне зор і сонца ў вышыні.
З ранейшых вершаў*

Вось-вось надыдзе адвячорак...
Не прапусці на гэты раз
час самых першых, самых першых зорак -
час таямнічы, урачысты час.

Вось-вось пачнуць туманіцца узгоркі,
не прапусці зноў той пары,
калі з апошнім водсветам зары
салецца водбліск першай зоркі.

Глядзі, яна ўжо тут як тут!
Яна глядзіць ужо нясмела,
яна мігціць ужо няўмела.
Адбыўся ў свеце зорны цуд...

3 КНИГИ

ВЕТРАНА

1979

ЗАКОН ШЧОДРАСЦІ

Не ведаю, колькі патрэбна вучонасці
для шчасця, для дружбы, для любві.
Ды паспрабуй усё гэта ўяві
без шчодрасці!
Нічога не выйдзе ў цябе, бадай.
Добрыя нашы ўсе парыванні,
як кветкі, хочуць, каб іх палівалі,
як поле, хочуць: расці ўраджай!
Тут, як на сяўбе парой вясновай,
дзе поўнаю мерай сей і рабі!
У шчасця, у дружбы, у любві —
тая ж аснова.

* * *

Любоў адкрывае скарбы,
абсягі новых зямель.
Варожасць кідае на скалы,
нянавісць садзіць на мель.
Любоў і лад узвышаюць,
вядуць за далягляд.
Варожасць і злосць прыніжаюць,
адкідваюць назад...

ТАЛАКА

*Я меў магчымасць назіраць, як будаваўся
новы Дом літаратара. Ты нават не
ўяўляеш сабе, колькі людзей —
розных прафесій і спецыяльнасцей,
рознага ўзросту і грамадскага
становішча — займалася будоўляй!..
З прыватнага пісьма*

Дом будавалі талакой...
Дом будаваць — такая праца,
што лепей аднаму не брацца,

адзін не справішся з якой.

Есць спраў нямала на зямлі —
і для душы, і для заробку,—
якія робім паасобку.
А тут без грамады ні-ні.

Парой патрэбен нам спакой.
Парой шчыруем саматужна.
А тут узяцца трэба дружна,
узяцца разам, талакой!

Калі дом хочаш будаваць —
забудзь пра гонар, самалюбства
і іншае такое глупства
і талаку пачні зываць.

І вось, як пальцы ў кулаку,
сыходзімся у талаку.
Каб сцены сталі навакол —
патрэбна ўзяцца талакой!

І каб страху над галавой —
патрэбна ўзяцца талакой! 208
І сонца каб па-над страхой —
патрэбна ўзяцца талакой!

І ўсталі — да рукі рука!
І ўзяліся — да локця локаць!
І камень набывае лёгкасць...
Падмурак... Сцены... Талака!

АДНА З ПРЫКМЕТ ЗАКАХАНАСЦІ

Гэта прыкмета з прыкмет,
калі ўсё адзіна сведчыць:
табе належыць свет,
табе даравана вечнасць...

* * *

Пра месца ў жыцці, як дзеці,
гадаем, думаем, снім.
Месца мае ў свеце —
месца ў сэрцы тваім.

ПОЗІРК З КОСМАСУ

Шлях да зорак —
 шлях скрозь ружы і скрозь церні
Колькі дзён жывём
 сярод касмічнай цемры.
Пачынаеш тут цаніць
 усё, што зведана
на зямлі, якая ўтульна так асветлена.
Сонцам, месяцам асветлена зямліца.
І яшчэ адна там ёсць святла крыніца.
Калі лёс табе ўсміхнецца —
 табе стрэціцца
тая дзіўная жанчына,
 што ўся свеціцца.
Ты ў лятунках
 з той жанчынаю вітаешся.
Ты ў думках
 да жанчыны той звяртаешся:
«Мала сонца, мала зорак, мала месяца.
Падары святло, якім жанчына свеціцца!
Перад ім любая знікне беспрасветнасць...
Мая яснасць, мая светласць, мая ветласць!»
Тут, у космасе, мы бачым зорак многа.
Не хапае сэрцу тут святла зямнога...

* * *

Трагічна-сумная няўвязка:
ёсць ласка, ёсць патрэба ў ёй,
але раздзелены часта сцяной

патрэба гэтая і ласка.

* * *

Ёсць людзі — добрыя сапраўды.
І ёсць, што добрымі прытвараюцца.
І ёсць, што добрымі быць стараюцца —
праходзяць школу дабраты.
За ўрокам урок, за крокам крок...
Нялёгка школа гэта даецца.
Але яны далі зарок
і стрымаюць яго, здаецца,
За ўрокам урок, за класам клас...
Падтрымаем іх старанне,
іх упартае парыванне,
пажадаем: «У добры час!»

* * *

Дзвярыма стукнулі напаследак...
Я на гадзіннік глянуў якраз:
не зорны,
не судны,
а сумны быў час —
час памірання нервовых клетак.

ТУГА МЕТЭАРЫГА

Адвергла мяне неба.
Зямля не прыняла.
Ляжу на зямлі я нема.
Чужая мне яна.
І я для яе іншародны.
Гляджу ў блакіт мне родны.
Я перад ім у даўгу.
Ды ўжо ўзяцець не магу...

* * *

Любоў нараджае не толькі дзяцей.
Любоў нараджае не толькі надзеі.
Любоў апрача дзяцей і надзей
прыносіць сумненні і падзенні.
Аддаўшы сябе сваёй сяўбе,
свету явіўшы плады залатыя,
самазнішчае яна сябе,
і разам з ёю знішчаюцца тыя,
хто яе носіць...

* * *

Ты кажаш, сяброў усё менш і менш?
Гаворыш аб гэтым як аб драме?
Ды горшае — гэта сціранне меж
паміж непрыяцелямі і сябрамі.

**Вершы-зонгі з лібрэта оперы
па матывах аповесці
В. Быкава «ВОЎЧАЯ ЗГРАЯ»**

**Я ПЕРАД ВАМІ
З ПАМ'ЯЦЦЮ СВАЁЙ...**

Я перад вамі з памяццю сваёй.
Адному мне бывае цяжка з ёй.
Ідзе яна за мною, след у след,
ідзе за мною многа зім і лет.

Я перад вамі з памяццю сваёй...
Ніколі я ўжо не забуду бой,
дзе ўбачыў блізка смерць упершыню,
дзе сябра я выносіў з-пад агню.

Я перад вамі з памяццю сваёй.
Яна жыве ў лістоце веснавой.

Пачую, як гадзіннік ноччу б'е,—
і мроіцца трывожны кліч яе.

Яна то зоркай ранняй задрыжыць,
то хваляю азёрнай набяжыць.
Убачу, як заход гарыць ў агні,
і ўспомню тыя ночы, тыя дні...

Я вас пращу, не зведаў хто вайны,
пращу вас, мае дочки і сыны,
узяць хоць долю памяці маёй —
каб потым ёй не зарасці травой.

Мне часам груз яе не па плячы.
Не знаю часам, як ёй памагчы.
Я мушу падзяліцца з вамі ёй.
Я перад вамі з памяццю сваёй...

ДАРОГА ПАРТЫЗАНСКАЯ

Дарога партызанская,
балоцістая, гразкая,
ні ўзлесся, ні прасвета,
ні зоркі ў вышыні.
Глядзім мы на дарогу:
будзь ласкавейшай троху!
Лес родны, весялей нам пашумі!
Дарога або сцежка,
дзе зверу ступаць цяжка,
ці проста бездарожжа,
дзе не ступаў і звер.
Ідзем мы бездарожжам.
Мы не ісці не можам.
Не можам спатыкацца мы цяпер.
Што ў змроку нас чакае?
Ваўкоў галодных зграя?
Варожая засада —
ваўкоў двуногіх раць?
Ды мы ідзем лясамі,
ідзем і знаем самі,

што не сябе — радзіму
нам трэба ратаваць.
Гаі дзе салаўіныя?
Усе куткі савіныя
ды сцежкі ўсё звярыныя,
глухія гушчары.
І вось за ўсё за гэта
мігне нам даль прасвета,
зазьяе раптам зорка утары...

ПЛАЧ СПАЛЕНАЙ ВЁСКИ

У жалобным хоры зліваюцца галасы
жанчын, дзяцей, старых.
Людзі добрыя, рады прывеціць бы вас,
ды прыйшлі мы ў нядобры час,
у нядобры час,
у нядобры час,
у нядобры час.
Рады сустрэць бы вас хлебам ды соллю,
ды вось сустракаем смяротным болем, .
смяротным болем,
смяротным болем,
смяротным болем.
Рады сустрэць бы крынічнай вадою,
ды вось сустракаем вялікай бядою,
вялікай бядою,
вялікай бядою,
вялікай бядою.
Хто вы, скажыце? Вакол нас змрок.
Спаліў вораг вочы, адняў у нас зрок.
Не бачым мы ні зямлі, ні неба...
Усё слепа,
ўсё слепа,
ўсё слепа.
Адкуль яно бралася, гэтае ліха?
Не чуем мы вас, няма у нас слыха.
Нас ахапіла глухая скруха...
Усё глуха,
ўсё глуха,

Ўсё глуха.
Хацелі б сказаць мы вам добрыя словы,
ды вораг люты пазбавіў нас мовы.
Не вымавіць слоўца, бязмоўныя ўсе мы...
Усё нема,
ўсё нема,
ўсё нема.
Не можам прывеціць, не можам праводзіць.
Не мы на сяле — цені нашыя ходзяць.
Ні бачыць, ні чуць, ні слова сказаць мы не
ў стане...
Мы попелам сталі,
мы попелам сталі,
мы попелам сталі.

3 цыкла **«ЛЯСНЫЯ ПРЫМАЎКІ»**

* * *

Ваўкоў баяцца — у лес не
хадзіць.

Ваўкоў баяцца — у лес не хадзіць.
У лес не хадзіць — не мець лясіны.
Лясіны не мець — не мець хаціны.
Хаціны не мець — дзяцей не радзіць.
Словам, баяцца ваўкоў —
не мець дачок і сынкаў.
Ваўкоў баяцца — у лес не хадзіць...
Не бачыць ні грыба, ні арэха,
не чуць ні шуму ляснога, ні рэха,
па сцежцы цяністай не блудзіць,
цудаў не адкрыць,
казак не стварыць,
вершаў не пісаць,
праўды не казаць
і нават саміх ваўкоў
не бачыць павек вякоў...

* * *

Хто ў лес, а хто па дровы.

Хто ў лес, а хто па дровы.
Я ж па твой позірк, па твае бровы.

Хто ў лес, хто па будматэрыялы.
Я ж здабытчык не вельмі ўдалы.

Хто ў лес, а хто па выгады.
А я шукаю шляхі ды выходы.

Хто ў лес, а хто па дровы.
Я ж па твой голас, па твае словы.

Хто ў лес — каб далей прабрацца.
А я ўсё думаю пра брацтва.

Хто ў лес, а хто па дровы.
З табой ісці я ў лес гатовы,
каб там, на сонечным узлессі,
слухаць шум сосен, птушыныя песні
і быць шчаслівым...

* * *

Лес сякуць — трэскі ляцяць.
Выходзіць, парадак. Ціша ды гладзь
Лес сякуць — трэскі ляцяць.
Лес сякуць, і, значыць, яшчэ
смала выступав, сок цячэ.
Лес сякуць, і ад стуку сякер
далей уцякаюць птушка і звер.
Лес сякуць, і раптам стоп:
«А можа, без гэтага лепш было б?»
Яшчэ пытаюць: «А дзе ж падлесак?»
Пачынаюць шкадаваць трэсак:
«Як бы без трэсак секчы лес?»
Ды тут жа доказ стары ўразрэз:

«Лес сякуць — трэскі ляцяць,
сякуць — на трэскі не глядзяць...»
На тэты доказ, стары і косны,
з'яўляецца іншы, новы козыр:
«А што, калі глянуць інакш на прагрэс:
не сеч сам лес?»

* * *

Далей у лес — болей дроў.

...Болей дроў.
І меней кастроў,
агнёў дзіцячых, юначых,
вечным святлом пазначаных.
...Болей дроў.
І меней сяброў,
меней палян сунічных,
меней песень сінічных.
...Болей дроў.
І меней дубоў,
гаёў зялёных, святлістых,
крыніц гаючых, празрыстых,
...Болей дроў.
І меней гадоў,
што не пражыю, не зведаю,
меней прасек, прасветаў.
...Болей дроў.
І меней кастроў,
сяброў,
дуброў і г. д.

* * *

Колькі ваўка ні кармі — усё
адно ў лес глядзіць.

Вызначым першую тэзу:
воўк не можа без лесу.

Для воўка выць ці не выць —
тое, што «быць ці не быць».
Раз воўк не можа без зграі,
глядзіць з тугою ў лес,
тэза ўзнікае другая:
«Карміць яго які сэнс?
Воўка карміць, выходзіць,—
дарэмна корм пераводзіць?»
Улічым наступную тэзу:
сярод сучасных ваўкоў
меней усё дзівакоў,
якім трэба лес да зарэзу.
Камфорт, спажывецкі дух
спрыяюць прыручэнню.
З адвечным сваім прызначэннем
не ладзіць наш шэры друг.
Праўда, ў хвіліны стрэсу
ён зноў глядзіць у бок лесу...

З цыкла

«СМ ЕШНЫЯ ВЕРШЫ»

ТРИ ЛЕПШЫЯ СПОСАБЫ ЗАВАРВАННЯ ЧАЮ

Першы

Лепшы спосаб заварвання чаю —
калі тым чаем сяброў прывячаю.

Другі

Лепшы спосаб заварвання чаю —
калі любоў яго суправаджае:
усмешка... пяшчотны позірк... лагода.
Словам, заварка, любоў ды згода.
Тады да чайнай самой цырымоніі
яшчэ дадаецца і водар гармоніі,
тады ў дадатак да цвету чайнага

дае знач і прысмак шчасця звычайнага.

Трэці

Лепшы спосаб заварвання чаю —
той, што без злосці, без адчаю,
без слова нядобрага, аблыжнага,
без абварвання костачак бліжняга, —
той, што радасць жыцця пацвярджае.

ЦЁМ НАЯ СІЛА ЗАЙЗ ДРАСЦІ

Ад зайздрасці становіцца касым.

А. П. Чэхаў. Запісныя кніжкі.

Адзін акасеў,
другі аблысеў,
а трэцяга так бяруць зайздрошчы,
што ператварыўся фізічна ў мошчы,
а духоўна зусім сапсеў.

* * *

Дурняў не сеюць і не жнуць,
самі нараджаюцца.

Народная прыказка

Значыць, не трэба тут ні ўгнаенне,
ні структурны, культурны слой?
Значыць, працягваюць дурні род свой
па спосабу самаапладнення?

ПАСЛУХАЕМ І ДРУГІ БОК

Калі прадстаўнік зелянгаса
ацэньвае работу садоўніка
і гаворыць, як добра
пастрыжаны газоны

і як выдатна выглядаюць
абсечаныя кусты,
калі ён разам з садоўнікам
выказвае у сувязі з гэтым
глыбокае задавальненне, —
то застаецца без увагі
яшчэ адзін голас,
застаецца нявыслуханым
яшчэ адзін бок:
гэта — сама трава,
гэта — самі кусты.
Можа, варта было б пацікавіцца,
як адчуваюць і яны сябе таксама,
ці могуць яны ў сваю чаргу
выказаць такое ж задавальненне.
Калі нам падносяць рыбную страву
і мы пачынаем яе хваліць,
пачынаем гаварыць,
якая яна, рыба, свежая,
якая яна салодкая,
як мала ў ёй касцей
і як многа, відаць, фосфару, —
калі мы, словам,
пачынаем прызнавацца
смажанай рыбе ў тым,
як яна нам падабаецца, —
то застаецца ўсё ж
не высветленым яшчэ адно пытанне:
а ці падабаемся мы рыбе?

СВЯТА НА БАБРОВЫХ ТОНЯХ

Як паведамлі работнікі запаведніка,
удасканалена пастка для лоўлі баброў.
Дзякуючы гэтаму каштоўнаму
вынаходніцтву працэс лоўлі стаў
больш зручным як для паляўнічага,
так і для самога звярка.

З газетнай заметкі

Сёння не плача ўжо бабёр,
не пралівае слёзы зацята.
На тонях бабровых сёння свята.
Весела ў пастку бабёр папёр...
Што значыць, словам, НТР!
Здаволены і лавец, і звер.

СТУК МАЛАТКА. ПАЧАТАК ПАСЯДЖЭННЯ

Рэпартаж з Генеральная Асамблеі ААН

Стук малатка. Пачатак пасяджэння.
Глядзіць на залу са свайго ўзвышэння,
ацэньваючы момант, старшыня.
Нагадвае парадак дня.
Стук малатка гучыць накіталт сігнала
сказаць, што не сказала яшчэ зала.
Раз маеш слова, зала,— гавары!
Свет словам ўдасканалвай і твары!

Стук малатка. Пачатак пасяджэння.
Тут штось ад рытуалу пасвячэння:
«Мы, Аб'яднаных Нацый люд,
выносім злу і войнам свой прысуд...»¹
Не слова, можа быць, было ў пачатку.
Ды ў слова веру я ў любым выпадку.
І гавару я: «Слова, ты гучы!
І хай маўчаць гарматы і мячы!»

Стук малатка. Пачатак пасяджэння.
Прыўзнята-урачыстае ўзрушэнне
чуваць у першых словах старшыні,
у стоенасці цішыні.
Вось на трыбуну ўжо ідзе прамоўца.
Не дзеля краснага, здаецца, слоўца.
Ёсць словы — пустазелле, пустацвет.
Не імі славіцца зямны наш свет.

¹ Перафразіроўка слоў са Статута ААН.

Стук малатка. Пачатак пасяджэння.
Пайшла па зале сакратарка Джэні,
панесла дэлегатам прэс-рэліз,
шматзначна вочы апусціўшы ўніз.
Як у стыхій, прыродных і жыццёвых,
ёсць сіла ачышчальная і ў словах.
Жывое слова часам робіць цуд,
з сумлення і душы змывае бруд.

Стук малатка. Пачатак пасяджэння.
Якое ў сэнсе ліку і значэння —
няважна, — важна, каб у добры час
прамоўлены быў першы сказ.
За шыльдачкай прызнанай «Беларашн»
мы ў зале на чале з міністрам нашым.
Вайну ён зведаў, партызан былы,
з трыбуны тут вядзе за мір баі.

Стук малатка. Пачатак пасяджэння.
Гляджу, якое ў нас тут акружэнне.
Не дзеляцца кітайскаю сцяной...
Бахрэйн — насупраць, Кіпр — за спіной,
Бурундзі — злева, а Канада — справа.
Алфавітнае дзейнічае права.
Агульны алфавіт, зала, час...
А як наконт агульнай мовы ў нас?

Стук малатка. Пачатак пасяджэння.
І мроіцца: знікае адчужэнне.
І верыцца: скрозь цярні і змрок
наперад робіць чалавецтва крок.
У слоў, як і ў гадоў, сваё злічэнне,
у слоў, як і ў планет, сваё вярчэнне,
свае арбіты, свой кругазварот...
Хай кажэ слова чалавечы род!

Стук малатка. Пачатак пасяджэння.

ВЕРШЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

1964-1990

ПАСМЯРОГНА РЭАБІЛІТАВАНЫМ

Для мяне не легенда вы,
не паданне —
ад часу зялёнае, як пятак.
Свідруе скроні
адно і тое ж пытанне:
«Ну як жа так? Ну як жа гэта так?!»
З жывымі прасцей.
З імі дамовіцца можна.
Праўду жывым
можна адкрыць асцярожна.
Можна сказаць:
«Не віноўныя вы, таварышы.
Вольныя вы —
хоць на ўсе чатыры бакі!
Даруйце за незаконныя арышты,
за ўсю эпапею сумную,—
час быў такі...»
З жывымі прасцей.
Чалавек прытым незлапамятны.
Калі нават ён —
не дзівак, не прастак.
Будзе лячыць яго раны маятнік:
«Цік-так, цік-так, цік-так».
З жывымі прасцей.
А як быць з нежывымі?
Паспрабуй знайдзі агульную мову з імі.
Паспрабуй давядзі, паспрабуй
растлумач ім,
што ўсё магло быць не так, а іначай.
Паспрабуй ажыві іх якім-небудзь
дзівам
і скажы, ажывіўшы на нейкі міг:
«Таварышы маршалы,
камандармы,
камдывы!
Таварышы радавыя!
Слухайце нас, жывых!
Вы — не злачынцы,
не здраднікі вы,

не ворагі!
Вы — гэта вы, лепшыя нашы сыны!..
А цяпер спачывайце.
Мы знаём: вы страшна змораны.
А цяпер сніце свае бясконцыя сны».
З жывымі прасцей.
Іншая справа — мёртвыя.
Дэ-юрэ — іх апраўдалі даўно.
Дэ-факта — магільны свае вечнаме́рзлыя
яны не пакінулі ўсё адно.
Дэ-юрэ — кончыліся даўно іх церні,
гучаць іх радасныя галасы.
Дэ-факта —
іх зняволення тэрмін
зацягнуўся на вечныя часы.
І мяне суцяшае толькі а дна ілюзія,
што яны не загінулі, што яны — не ў
зямлі,
што проста яны, верныя да канца
рэвалюцыі,
у тых глухія часы ў падполле пайшлі.
І верылі там, і чакалі гадзіны,
як скажа народ устаць і пайсці.
І ўсталі —
маршалы,
камандармы,
камдывы,
і іхнія крокі мы чуем у нашым жыцці.

1964

ПРОСЬБА

Не прашу я доўгага веку,
не прашу асаблівай любові.
Я прашу цябе:
«Будзь чалавекам!»
Я прашу вас:
«Будзьце людзьмі!»
Нельга ж вечна жыць,

як некалі.
Час другі зусім — глядзі.
Людзі! Будзьце чалавекамі!
Чалавекі! Будзьце людзьмі!

1965

НЕКАЛЬКІ ПЫТАННЯЎ ДА ЛЕСУ

Мой родны,
мой добры,
мой мудры лес,
ты ведаеш, што такое — прагрэс?
Яшчэ, калі можаш адгукацца,
скажы, што такое,— адукацыя?
Яшчэ адкажы,
дарадчык мой сталы,
ты што-небудзь ведаеш пра ідэалы?
Лесе, ты хочаш адмаўчацца?
Скажы мне, а што такое шчасце?
А ты ўсё сваё — гу-гу-у-у-у.
Ніяк зразумець цябе не магу...

1966

ЯШЧЭ АДНА КАЗКА ПРА БЕЛАГА БЫЧКА

Ласае цяля дзве маткі ссе,
а гордае ніводнае.
Прыказка

Паслухай сын,
паслухай дачка,
казку пра белага бычка...

Белы бычок нарадзіўся на свет —
белы, як снег, белы, як цвет.

Ні плямкі, ні крапінкі на ім,

белы, бялюсенькі зусім.

Белы зусім, ад вушэй да ног.
Як нарадзіцца такі ён мог?

Белы зусім, не такі, як усе.
І матку сваю амаль не ссе.

Карова тоўк яго над бачок:
«Чаму ты не ссеш мяне, бычок?
Хочаш харошым быць сынкам,
дык будзь старанным сасункам.
Ведай цялячую справу сваю —
ні малачко, пакуль даю.

Чаму ты маўчыш, скажы? Чаму?
Не можаш сказаць у адказ му-му-
Бычок не адказвае, маўчыць.
Маўчыць ці нешта ціха мычыць.
Робіцца дзіўнае нешта з ім.
Можа, таму, што белы зусім.

Не хоча ссаць ён як усе.
Другое цялё яго матку ссе.
Другое, рабое, смяецца з яго,
з бычка бялюткага таго.
Смяецца статак з яго увесь.
«Можа, цялё наша воўка з'есць..

Калі ж яго выгналі на луг,
яго не ўзлюбіў адразу пастух,
пугаю выцяў пастух яго, .
бычка бялюткага таго.
На поўсці белай, як снег, як цвет,
ад пугі той цямнее след.

Не знае матка, што з ім рабіць.
Стаў гаспадар яго не любіць.
Не гладзіць бычка па галаве,
вырадкам белым яго заве.
Кажы, што ён нікуды нягож,

точыць пакрыху-паціху нож.
Нажом тым вострым чык-чырык.
Пачуўся жаласлівы рык.
Сказаў гаспадар бычку: «Не раві».
Белая поўсць ў чырвонай крыві.
Мёртвы бычок ляжыць на зямлі.
Белую шкурку з яго знялі...
Мне, дзеці, шкада таго бычка.
А вам ці шкада, сын і дачка?

1967

РАЇЦЦА!

Савецкая — ад слова «савет».
Ад слоў —
парада,
нарада,
рада.
«З кожным раіцца як след!» —
такі быў мудры завет.
Ты помніш яго, Савецкая ўлада!
Раіцца,
раіцца,
і яшчэ раз — раіцца!
Не раіцца — строга забараняецца.
Раіцца з ім,
з табою,
са мною.
Раіцца з мудраю сівізнаю.
Раіцца з усімі і кожным.
Раіцца з смелым і з асцярожным.
З тым, хто думкі сваёй трымаецца,
абавязкова трэба раіцца.
З тым, хто да сутнасці дабіраецца,
асабліва трэба раіцца.
Кажуць: за вечар мудрэйшая раніца.
З раніцай, значыць, трэба раіцца.
Раіцца!
Раіцца з розумам светлым

усіх часоў і ўсяго свету.
Нічога, што нехта памыляецца, — раіцца!
Нічога, што нехта упіраецца, — раіцца!
Нічога, што спрэчкі разгараюцца, — раіцца!
Са спрэчак ісціна ствараецца, — раіцца!
Раіцца,
 раіцца
 і яшчэ раз раіцца!
Не раіцца — строга законам караецца!
Хто там самаўладнічаць збіраецца? —
 Раіцца!
Хто там злоўжывае, зарываецца? —
 Раіцца!
Самая лепшая з улад —
тая, што раіцца з кожным і ўсімі,
тая, дзе мудрасць ў пашане і сіле,
тая, дзе ўвесь народ — урад.
Раіцца.

1967

ПЕРАСЦЯРОГА

Людзі, не збівайцеся у статак!
Знаю: моцны статкавы пачатак,
знаю: тужым мы па ім падчас,
знаю: так і падмывае нас —
збіцца ў статак,
 збіцца і згубіцца
недзе ў самай гушчыні яго,
збіцца ў статак,
 збіцца і пазбыцца
вобліку і голасу свайго.
Збіцца ў статак,
 важаку скарыцца,
і у той гіякорнасці сляпой
тупаць да агульнага карытца,
тупаць на агульны вадапой.
Гэта-так спакусліва:
 скарыцца,

у саку агульным растварыцца.
Гэта так спакусліва,
так цешыць:
ад цябе нічога не залежыць.
Гэта так заманліва,
так вабіць:
спіць тваё сумленне,
твая памяць.
Гэта так заманліва...
І ўсё-ткі
як бы гэты зман ні быў салодкі,
не прымайце, людзі, гэты зман,
не прымайце стаднасці дурман.
Вы рабіце разам свае справы,
вы варыце разам свае стравы,
ешце разам з аднаго катла,
грэйцеся ля аднаго кастра.
Пры жаданні іаспявайце хорам,
павадзіце разам карагод.
Есць пытанні — сабірайце кворум,
сабірайце форум, вечы, сход.
Можаце патупаць нават строем,
калі вас збярэцца больш, чым трое
(калі менш, які там будзе строй,
не скамандуеш: «Рады уздвой!»).
Толькі не збівайцеся ў атару,
толькі не губляйце свайго твару.
Вы жывіце разам, ды не ў гурце,
а на іншым, на разумным грунце.
На другой яднайцеся аснове —
на аснове дружбы і любові,
на аснове чалавечай роднасці,
на аснове чалавечай годнасці.
Збіцца ў статак —
гэта не адзінства,
збегчы ў статак —
гэта дэзерцёрства.
Гэта дэзерцёрства пад агнём,
над святлом, што розумам завём.

1969

ВЯЛІКІ АТРАКЦЫЁН

Вялікая справа — дрэсіроўка,
кнут і пернік, цукар і прут,
іх нарміроўка і дазіроўка...
Паглядзіце, што робіцца тут!

Божа, што робіцца на арэне!
Сланы становяцца на калені.
Пад тую ж дудку танцуе конь,
леў паслухмяна лезе ў агонь,
мядзведзь лісліва б'е паклоны,
тыгр, як кот, ручны і пакорны...
Усе яны тут.

«І ты тут, Брут?»

Дрэсіроўка робіць чуд.
І ўсе на задніх лапках, на задніх,
ходзяць мякка, бы ў тапках хатніх.
Дзе кіпцюры іх?

Няма кіпцюроў.

На задніх лапках —
кароль звяроў,
цар джунгляў і гаспадар тайгі.
Божа, можна завьць ад туті!
Ну, хай ужо малпа, хай ужо пёсік
ходзяць на задніх, задраўшы хвосцік.
І, як кажучь, і бог вялеў.
А тут жа і слон, і конь, і леў...
Дзе сіла іх, іх веліч і гордасць?
Адно паслушэнства, адна пакорнасць,
адна гатоўнасць дагадзіць,
на задніх лапках лепш хадзіць...
Хвала вам і слава, майстры дрэсуры! —
Вы не знімаеце тры скуры.
Вы левай — цукрам,
правай — хлыстом,
і вось ужо звер віляе хвостом.
Вы гэтаму — пугі,
другому — корма,
і вось яны служаць бездакорна.
Вы тут мацней за маці-прыроду.

Таго, што не робіць прырода сама,
робіце вы сваёй метадай,
асла з і льва, і муху з слана...
...Глядзіце, глядзіце, узняўшы хобат,
слон кружыцца, круціцца, як робат!
Усе яны тут. «І ты тут, Брут?»
Усіх звязала адна вяроўка.
Вялікая сіла — дрэсіроўка,
прут і цукар, пернік і кнут.

1969

НАЗІРАННЕ

Нядаўна заўважыў я адну рэч,
якую чамусь не заўважаў раней.
Нядужая бабуля,
што ледзьве ходзіць,
і дзяўчынка, што пачынае хадзіць,
маюць аднолькавую паходку:
аднолькава перастаўляюць ногі,
аднолькава трымаюць рукі.
Падумаў я,
гледзячы на іх:
«Адной і той жа хадой
прыходзяць у жыццё
і пакідаюць яго».
І яшчэ ўявілася мне
такая сцэна:
на жыццёвай дарозе
сустрэліся старая і малая.
«Дзень добры, бабуля!» —
сказала дзяўчынка.
«Дзень добры, дзіцятка!» —
адказала старая.—
Ты куды, у жыццё?»
«Я ў жыццё, —
адказала дзяўчынка.—
А вы куды, у нябыт?»
«А я ў нябыт», — сказала старая.

І пайшлі яны —
кожная ў свой бок,
адною, падобнаю так паходкай.

1969

* * *

— Мы з табой ішлі?
— Ішлі.
— Адзін аднаго знайшлі?
— Знайшлі.
— Адзін аднаго любілі?
— Любілі.
— А дзе яна, наша любоў? Згубілі?
— Якая любоў?
— Як гэта якая?
Звычайная, зямная, людская.
Мы ж з табой ішлі?
— Ішлі.
— Адзін аднаго знайшлі?
— Знайшлі.
— Адзін аднаго любілі?
— Любілі... і г. д.

1969

СУСТРЭЧА НА ПАРКАВАЙ МАГІСТРАЛІ¹

*Студэнтцы БДУ,
паэтэсе Яўгеніі Янішчыц*

Не ведаю, як хадзіла Містраль.
Ды бачу: парывіста, крылата
ідзе, відаць, да свайго інтэрната,
па вуліцы Паркавая магістраль

¹ Зараз праспект Машэрава

Жэня Янішчыц... Як ідзе!
Як чарадзеі ідзе па вадзе.
Як самнамбул ідзе у сне.
Ці як маладзіцы з яе Вілясніцы
бягуць ранічкою па расе —
у грыбы альбо ў суніцы.
Калі яна і ад «мира сего»,
то ад таго, які лятае,
ад свету Цёткі і Сафо,
ад свету Ахматавай і Цвятаевай.
Бачу: Янішчыц ідзе цераз мост...
Спыніся, імгненне! Спыніся, Яўгенія!
Не чуюць Яўгенія і імгненне.
Ляцяць яны над мастом, наўпрост.
Вецер, гляджу, абвявае іх.
Ляцяць над прахожымі, над машынамі,
над нашымі клопатамі мышынымі.
Ляцяць, пакідаючы нас, зямных.
Вось вам і разгадка, і адказ,—
абагульняю я прыватнасць,—
што ў вершах Янішчыц уражвае нас:
крылатасць!

ВЕЧНЫ СОН, ВЕЧНЫ ЗВОН **Хатынскі трыпціх**

1
Вы чулі, як у Хатыні
звоняць камяны?
Кроў у жылах стыне,
як слухаеш тыя званы.
Кроў У жылах стыне...
Слухаеш і маўчыш.
А наўкола — пустыня,
а наўкола — ціш.
Толькі адны камяны,
толькі адны званы,
толькі адны яны...

2

Дзінь-дзінь,

дзінь-дзінь-дзінь...

Што гэта звiніць, Хатынь?
Тут звiнелi сiнiцы i палазы,
i звiнелi жаўранкi ў паднябессi.
Тут звiнелi дзiцячыя галасы,
тут звiнелi дзiявочыя песнi.
Тут звiнела пчала, i звiнела пiла,
i звiнела каса,

i звiнела даёнка,

i звiнелi, на радасць ўсяго с'яла,
тут вясельныя бомы звонка.

Дзiнь-дзiнь

Дзiнь-дзiнь-дзiнь...

Што гэта звiніць, Хатынь?
Што значаць яны, твае званы?
Цi гэта гучаць адгалоскi
той вёскi, што была да вайны,
той колiшняй мiрнай вёскi?
Дзiнь-дзiнь...

Паслухайце, цi не едзе
гэта вяселле недзе?

Ды хто нявеста i жанiх,
калi нiкога няма ў жывых?

Дзiнь-дзiнь...

А гэта не конi ў жытным?
Ды конi патрэбны толькi жывым,
а мёртвым нiколі
не патрэбны конi.

Дзiнь-дзiнь...

А гэта не сырадой
цурчыць у даёнку з пенай густой?
Не, мёртвым сном у Хатынi
спяць усе гаспадынi.

Дзiнь-дзiнь...

А гэта не юны смех,
не голас дзiцячых забаў i ўцех?
Не, спалены усе дзеткi,
спалены ўсе малалеткi.

Дзiнь-дзiнь,

дзiнь-дзiнь-дзiнь...
Што гэта звiнiць, Хатынь?
Што значыць тваix камяноў
перазвон?
Цi гэта звiнiць твой вечны сон?
Цi, можа, у гэтым звоне —
вечнае бяссонне?
Дзiнь-дзiнь,
Дзiнь-дзiнь-дзiнь...

3

Звiняць, як калiсь, на ўсю сваю сiнь
сiнiцы i жаўрукi.
Але не чуе нiхто iх «дзiнь-дзiнь»,
нiхто не глядзiць з-пад рукi.
Узялi ў Хатынi слых,
зрабiлi глухiмi ўсiх.
Узялi ў Хатынi зрок,
дал i Хатынi змрок...
Стаяць, як калiсь, усцяж камяны
там, дзе был! двары,
Але не дымяць, а звiняць яны,
звiняць ад зары да зары.
Дзiўныя гэтыя камяны!
Дымiць бы весела iм,
грэць бы неба духам жывым,
цяплом жывым, а яны...
Ды ў гэтым няма iх вiны.
Гэта вiна вайны,
гэта вiна вайны,
гэта яна,
вайна,
дала камянам званы.

1969

* * *

Пасля летняга поўдня,
над вечар,

калі уціхлі дрэвы і вецер,
перад тым, як ляцець на спачын,
птушка песню сваю запела,
птушка пела лёгка і смела,
птушка пела

вось аб чым...

Як яна вярталася ўвесну
да свайго саду, свайго лесу,
як яна гняздо віла,
як яна на яйках сядзела,
як яна птушанят глядзела,
выпускала ў свет

з-пад крыла,

як яны, увабраўшыся ў пер'е,
з вышыні махаюць цяпер ёй,
як займае яе іх гульты,—
як яна сваю справу любіла,
як усё, што трэба, зрабіла,
як зрабіла усё, што магла.

Пела птушка складна і ладна,
пела птушка безаглядна.

Пра сябе, пра свае птушаня,
пела птушка пра ўсё пра гэта,
пела птушка ў канцы лета,
ў канцы ціхага летняга дня.

1969

«ГАВАРЫ СА МНОЙ ЛАСКАВА...»

Я не помню ужо,
што сказаці мы ёй,
нашай Лесі-гарэзе,
дачцэ і сястрычцы сваёй.

Можа, крыўднае нешта
пачула ад брата,
можа, ён і прыкрыкнуў грубавата,
калі брала яна замест цукару соль.
Можа быць, я сказаў:

«Не дурэй, не сваволь!»

Помню толькі:
на тварыку ўспыхнула краска.
Помню толькі:
яна паглядзела на нас.
І сказала мне ціха:
«Гавары са мной ласкава...»
Гавары са мной ласкава...»
І заплакала ўраз.
І заплакала горка.
Салёныя слёзы глытала.
Кулачком расцірала
па мурзатай шчацэ.
Стаў я голас зніжаць,
судзішаць яе стаў,
ды няўдала.
«Гавары са мной ласкава»,—
паўтарала яшчэ і яшчэ.
«Ну, не плач, наш Лісёнак,
мы ж гаворым з табою ласкава.
Ну, не плач, ну, прабач!
Хочаш, я адшукаю твой мяч?
Хочаш, дом намалюю,
раскажу табе казку я?
Гавару з табой ласкава...
Ну, не плач, ну, прабач!»
«Не, не так ты гаворыш,—
яна паўтарала настойліва.—
Ты гаворыш не ласкава...»
Так расчуліла крыўдае.
так расстроіла, так настрохла,
што яна пачала выліваць
усе крыўды свае.
Прыгадала яна,
як сварылася няня,
прыгадала яна,
як зняважыла Таня,
прыгадала,
як Вова з ясельнай групы
быў з ёй грубы.
Прыгадала,
як некалі ў лесе, на дачы,

куды летам вывозілі садзік дзіцячы,
хтось сказаў: «Адыдзі ад акна».
(Што тут мела на ўвазе яна?)
Прыгадала скрозь слёзы ў адчаі,
як нейкія цёткі накрычалі
на яе у суседнім двары...
«Ты са мной ласкава гавары...
Гавары са мной ласкава».
Я запэўніў Леся
што ніколі не буду
ні крычаць, ні грубіць,
гаварыць буду ласкава,
ветліва,
весела,
буду з Лесяй гуляць,
буду Лесяю любіць.
Праясніўся нарэшце у Лесі тварык,
усміхнулася Леся нарэшце мне.
Зноўку зайчык забігаў па сцяне...
Зноўку сонейка выглянула з-за хмарак.
Доўга я не забуду той споведзі Лесінай.
Колькі ў ёй было горкага пачуцця!
Вось і ёй ужо, думаю, крыўды нанесены,
і яна гэта знае на пятым годзе жыцця.
І яна за правы свае паўстае.
Пачудцё справядлівасці,
годнасці ўласнай,
мабыць, разам з жыццём
нам прырода дае...
«Гавары са мной ласкава,
гавары са мной ласкава».
1969

ПАЎДНЁВАЕ ЎРАЖАННЕ

Самота гары. Гара самоты.
Аднойчы, калі настане пара,
прыйду да цябе, як прыходзяць сіроты,
як да раўніны прыходзіць гара.
Буду я рады нашай сустрэчы.

І вострыя, згорбленыя ад бед
я нахіляю над табою плечы
так, як гара нахіляе хрыбет.
Буду любіць я цябе раўніва,
як ценом, пяшчотай цябе агарну.
А ты мяне будзеш любіць,
як раўніна
любіць адзіную гару?

1967

МОРА, СОНЦА, Я І НАША КАХАНАЯ

Наіўны, я думаў:
ты толькі мая.
Уласнік, я думаў,
што ты мая ўласнасць.
Ды мора і сонца унеслі тут яснасць,
з морам і сонцам
дзялю цябе я.
Ты ў мора пайшла,
і насустрэч табе
яно закіпае пяшчотай любоўнай.
Яно цябе любіць і мераю поўнай
ую сваю страсць табе аддае.
Я не магу адвесці вачэй.
Жанчына і мора!
Дзве вольных стыхіі!
Хвалі марскія і грудзі тугія,
белая пена ля белых плячэй!
Бога марскога я маю,
прасіць яго ў адчаі мушу:
«Вярні мне любую маю,
вярні каханую на сушу».
Нарэшце дайшла малітва мая.
Ты з мора выходзіш —
уся салёная,
ты з мора выходзіш —
як мора, зялёная,
«У мора ўлюбёная», —

думаю я.
Насустрач іду я
і выгляд раблю,
нібы не знаю ніякага мора,
нібы не знаю ніякага гора.
Нібы спакойна,
разумна люблю.
Выгляд раблю,
што я не Атэла,
спакойна кажу я табе:
адпачні.
Твая галава на маім плячы.
Ды бачу:
ты сонцу даверыла дела,
працягваеш рукі насустрач яму,
сонцу любімаму свайму!
Жанчына і сонца!
Хіба вас падзеліш?
Хай свеціцца дзень ваш!
А быў бы, як сонца, я малады,
і быў бы, як сонца, я пяшчотны,
лашчыў бы так твае плечы і шчокі,
што ў сонца адбіў бы цябе назаўжды...
Наіўны, я веру, што можна адбіць,
што можна набыць, прысвоіць стыхію,
зрабіць рабыняю багіню.
Стыхію можна толькі любіць,
багіню можна толькі любіць!
Нельга адбіць,
набыць,
купіць,
толькі любіць,
толькі любіць!
Гора мне, ўласніку, гора,
о мора!..

1969

* * *

Твая воля — як воля лесу.

Ты сустрэла мяне вясной,
павяла мяне за сабой,
павяла,
увяла да нябёсаў.
Была лёгкасць такая ў кроках,
мае рухі такімі былі,
што не знаў я: іду па аблоках
ці імкліва лячу па зямлі.
Мне шчаслівая зорка міргала,
хітравата падміргвала мне...
А затым ты мяне звяргала,
павяла на зямлю па вясне.
Пазбаўляла крылаў шырокіх:
«Хопіць, мілы, лунаць у аблоках,
пахадзі па зямных шляхах,
пахадзі на ўласных нагах».
І пайшоў я з надзеяй і страхам
тым зямным,
тым цярністым шляхам,
мне нялёгка ісці было,
я ў адчаі хмурыў чало.
Сустракаліся дужыны, смецце,
былі ўхабіны і карчы.
Мне хацелася уцячы,
мне хацелася часам смерці.
Ды хацеў я, відаць, замнога.
Ты казалла мне строга: «Жыві!»
Была воля тваёй любові —
нібы воля лёсу зямнога.
І я не мог пярэчыць...
1970

* * *

Сёння было мне горка.
Сёння убачыў я,
як згарала зорка.
Я падумаў: «Чыя?»

Ворага ці пабраціма?

Чыя б ні была, а была.
Чыя б ні была, а свяціла,
была крыніцай святла.

Ззяла на зорным небе
яна шмат лет і зім.
І ўсім было з ёй лепей,
святлей было усім.

І сёння было мне горка,
калі ўбачыў я,
што згарэла зорка.
І я не думаў: «Чыя?»
1970

НЕ ДРАЖНІЦЕ ГУСЕЙ

Не дражніце гусей,
не дражніце гусей.
Гусі будуць крычаць яшчэ галасней.
Гусі любяць, каб іх шанавалі:
яны, гусі, Рым ратавалі.
Каб не гусі загінуў бы Рым,
каб не гусі, дык пала б імперыя.
Не дражніце гусей, а спявайце ім гімн:
«Гусі белыя, гусі верныя...»
Стаўце чучалы іх у музей.
Не дражніце гусей і вы самі
і вучыце дзяцей
шанаваць гусей,
пакланяцца перад гусямі...
Не дражніце гусей.

1971

* * *

Я думаў:

яны таму такія,
што дрэнна чуюць.
І я рабіў усё магчымае,
каб адкрыць ім вушы.
«Вы чуеце? Вы толькі паслухайце! —
гаварыў горача я ім.—
Вы толькі паслухайце!
Вы толькі прыслухайцеся!..»
І тут я пераконваўся,
што быў дзіваком.
Яны, аказваецца,
усё выдатна чулі,
усё чулі лепш за мяне.

Я думаў:

яны таму такія,
што дрэнна бачаць.
І я хацеў адкрыць ім вочы.
«Вы бачыце? Вы толькі паглядзіце! •
звяртаўся горача я да іх.—
Ну гляньце, ну паглядзіце ж!»
І зноў-такі у адзін цудоўны дзень
я пераконваўся,
што яны ўсё добра бачаць,
усё бачаць лепш за нас з вамі.

Я думаў,

што яны найўныя,
і з гэтай прычыны нешта не разумеюць.
І я стараўся іх уразуміць,
я прыводзіў факты і доказы.
Ды ў нейкі момант здагадваўся,
што дарэмна стараюся:
яны ўсё разумеюць
лепш за мяне,
лепш за нас з вамі.
І мне рабілася сорамна —
за сваю найўнасць,

і мне рабілася балюча —
за дарэмна патрачаныя намаганні,
і мне рабілася самотна —
між намі была сцяна...

1972

СКАРГА ДОБРЫХ

Мы горнемся, нібы шчаняты,
да іх — з даверам і тугой.
А тыя, чымсь сваім занятыя,
нас груба локцем, нас нагой.
Мы заскавычам па-сабачы,
і кінемся ад іх мы прэч,
каб нашы вочы іх не бачылі,
каб і не ведаць гэткіх стрэч.
Шукаем дзе сьці лекі-травы
і лечым травамі тайком
мы свае болі, свае траўмы,
залізваем іх языком.
Заліжам трохі іх, залечым,
той горкі праглынем клубок,
і з нечым добрым, шчырым нечым
мы зноў глядзім у іхні бок...

1972

АД'ЕЗД

Што я яшчэ магу,
сказаць у гэты час?
Жывіце без мяне,
я буду жыць без вас.

Я ўдзячны вам за ўсё,
ды я сягоння пас...
Жывіце без мяне,
я буду жыць без вас.

Хапіла усяго —
і ўвагі, і абраз...
Жывіце без мяне,
я буду жыць без вас.

Былы парыў заціх,
былы запал пагас...
Жывіце без мяне,
я буду жыць без вас.
1973

* * *

Лысеем, брат, лысеем.
Падае волас, як ліст.
Лісеем, брат, лісеем
(лісеем — ад слова «ліс»)
І нашым мы, і вашым.
Маўляў, такое жыццё.
Поўнімся фальшам, як фаршам.
І гэта — горш за ўсё.
1973

МАГІЛА ПРЫ ДАРОЗЕ

Калі Цётка памірала —
сваю волю сябрам давярала.
Ціха губы шапталі ў знямозе:
«Пахавайце мяне пры дарозе.
Пахавайце мяне пры дарозе,
пры зямной, пры людской трывозе.
Буду слухаць праз сон глыбокі
галасы жывыя і крокі.
Буду слухаць поступ магутны
Беларусі маёй шматпакутнай...
Пахавайце мяне пры дарозе
пры зямной, пры людской трывозе...

1976

РЭКВІЕМ ПА ЗАГУБЛЕННЫХ ЛЮБОВЯХ

Мне чуецца голас —
тужлівы, як вецер у полі,—
мне чуецца голас
загубленых нашых Любовай.
Як гэта падобна на нас —
кахаем мы, любім,
а потым любові свае губляем і губім.
Мы імі жылі —
без страху, без краху, без смерці,
і вось яны ўжо ў зямлі,
у праху, у смецці.
Яны акрылялі нас,
нас узнімалі ў нябёсы,—
а мы пазбаўляем іх крыл,
іх сілы дзівоснай.
Чамусьці скрозь пальцы глядзім
на тое кананне,
як быццам зусім
канае не наша каханне.
Мы можам ўсміхнуцца
з усмешкаю бесклапотнай,
калі яны б юцца
ў агоніі прадсмяротнай.
Як лёгка імчыцца вясельны картэж —
і з шыкам, і з гікам.
Як ціха паўзе падвода развода —
са скрыпам і ўсхліпам.
Так, поўныя шафы у вас,
дамы вашы — поўныя чашы!
А чым, без любовей,
напоўніце сэрцы вы вашы?
Будзільнікі вашы звiняць,
гудуць халадзільнікі.
А як наконт срэбнага звону:
«Любая... Міленькі»?
Зялёнае лета ідзе —
пара абнаўлення, квітнення.
Якою струною душа сустрэне яе
з'яўленне?

Ці рэквіем будзе гучаць у далях,
тугою поўных,
па згубленых намі,
загубленых намі Любовях?
1977

ДАВАЙ ПАГАВОРЫМ МЫСЛЕННА

Акiян між намi —
то ўраган, то цунамі.
Між намi тысячы вёрст.
Гэта калі наўпрост.

Ніякіх камунікацый!
Ні слыху ні дыху, ні-ні...
Як жа нашай любві
гукаць і адгукацца?

Як на раду напісана,
так таму і быць.
Раз дадзена любіць —
будзем любіць мысленна.

Кажуць, знайшлі ў прасторы
сігнал незямных частот.
Вядуць то перагаворы
душы блізкіх істот.

Плоць — яна карыслівая,
Ёй трэба прыдбаць, набьць.
Вучуся духоўна любіць.
Давай пагаворым мысленна.

Даль успамінам выслана,
як зоркамі — Млечны Шлях.
Цябе ні на яве, ні ў снах.
Давай пагаворым мысленна.

З вачэй далоў — і з сэрца вон?

Што за лухта? Што за трызненне?
А тэлеграф! А тэлефон!
А тэлеразмова — мысленна!
1977

* * *

На поўдзень была надзея,
на сонечную даль.
Ды тут зразумеў я, на жаль,
што поўдзень — не панацэя.
Не адбылося купанне:
вада была, як лёд.
Не адбылася кампанія —
усё не той быў народ.
Не прошаны і не абраны,
ён толькі даваў мне знаць,
што гэта марская гладзь
не ўсе супакойвае раны.
Я атрымоўваў адказ,
хоць жорсткі, ды справядлівы.
«Там толькі бываем шчаслівыя,
дзе любім, дзе любяць нас».
1978

АПОШНІ АЎТАРСКІ ВЕЧАР ЕЎДАКІІ ЛОСЬ

Прыгадваю той вечар,
нібы сон...
На першы позірк —
вечар быў як вечар,
як іншыя падобныя сустрэчы,
нічым ён не выходзіў з рада вон.
Усё было, як абяцаў білет.
Былі студэнты. І апладысменты.
І Еўдакія Лось — на сцэне ў цэнтры.
І перад ёй, на століку, букет.
Усё было, як абвяшчаў білет,

як павялося у такім выпадку.
Дакладчык выступаў спачатку.
За ім другія гаварылі ўслед.
Даваў і слова потым ёй самой.
Яна з сваёй паставаю нязменнай,
з адкінутай высока галавой,
з усмешкай белазубаю сваёй,—
упэўнена ішла да авансцэны.
Яна чытала вершы —
пра вайну,
пра тых, хто не вярнуўся, пра Радзіму,
пра маладосць дзявочую сваю,
пра лес жаночы, пра сыночка Дзіму.
Чытала потым новы верш яна.
Адказвала ахвотна на запіскі.
Яна любіла шчыра,
быў ёй блізкі
свет гэты: сцэна... зала... цішыня.
Яна любіла шлях,
зямны абсяг.
І — я не знаю,
слабасць тут ці сіла,—
з дзіцячай непасрэднасцю любіла
навідавоку быць,
быць на людзях.
Здавалася, што і на гэты раз
усё ідзе звычайнаю чаргою...
Згадалі мы толькі праз нейкі час,
што Еўдакія Лось
была тады другою,—
што з ледзь улоўнай, стоенай тугою
акідвала на вечары ўсіх нас,
што звонкасці ранейшай не было
у гол асе, бадзёрым незвычайна,
што ў нейкі міг ён задрываў адчайна —
калі усведамленне наплыло.
Яшчэ, калі не стала ўжо яе,
калі і пастфактум, вечар той згадалі,—
усномнілі і іншыя дэталі
(смерць асаблівы сэнс ім надае):
— Усё званіла, ці прыму удзел.

— Кагосьці ўсё шукала — не знаходзіла.
— Што дня ў Саюз пісьменнікаў заходзіла.
Ішла да метадыстаў у аддзел:
«Усё, дзяўчаткі, зроблена ці не?
З усімі сазваніліся акторамі?
Можа, сама пагавару з каторымі?
А як наконт білета? Аўдыторыі?
Мне сёння сніўся вечар мой у сне...»
Я папракаў яе за мітусню.
Не першы, кажу, вечар, не апошні.
Гляджу: яе твар бодем неракошаны:
«Не, не апошні... Не, не ўпершыню...»
Прыгадваюць яшчэ усе,
хто памагаў той вечар рыхтаваць ёй,—
як тэрмінова шыла яна плацце
(калі з'яўляцца, дык ва ўсёй красе!).
— Пасля прымеркі раз зайшла да нас.
Расказвае: «Якое плацце новае!
Вясновае, нябесна-бірузовае.
Якая кветка! Плацце — экстраклас!»
— Не дадала: «Апошні шую раз»?
— Яна не выдавала свой настрой.
То з намі раілася, то з сястрой,
якія туфлі з плаццем тым надзене...
— Як быццам бы апошнія надзеі
ускладвала яна на вечар свой. 264
— Дык яно так было і сапраўды,—
нам ясна зараз, калі ўжо сыграл і
шапэнаўскае «Спі» ёй...

А тады
што зналі мы —
на сцэне мы ці ў залі?
Ды толькі тое, бачыў што паг ляд.
А вонкава ўсё было дарэчы.
Пісьменнікі. Народ. Даклад.
У дэнтры — аўтар. Вечар быў як вечар.
Тым больш бяду разгледзіш як сазне?
Бо не было ж нічога пагражальнага
ва ўсім тут — ад білета запрашальнага
і да убора новага яе.
Ды гэта мы...

А Еўдакія Лось?
 А гераіня аўтарскага вечара?
 Так, знешне яна нос не вешала.
 Ды прадчувала, ці ўжо знала штось...
 На вечары зноў чуўся ёй адной
 (таму вось і цямнелі яе рысы)
 кашчавай шэпт
 аднекуль з-за кулісы:
 «Спяшайся, хутка пойдзеш ты са мной.
 Тут, побач я, нябачны рэжысёр.
 За мною і рашаючае слова.
 Чытай, хутчэй дачытвай твор...
 Са сцэны, бачу, сходзіш ганарова...»
 — Сябры мае, яшчэ пытанні ёсць?
 Давайце, калі ёсць, пытанні.
 «Ніхто не знае сумнай маёй тайны.
 Пытайцеся, пакуль жывая Лось!
 Пытайцеся, цікаўцеся, прашу,
 пакуль я тут,
 пакуль я не памершая,—
 бо ўсё ўлсо не паспею сказаць вершамі,
 бо ўжо Не вылью ў іх усю душу.
 Пытайцеся, пакуль яшчэ я тут.
 Цікаўцеся, пакуль яшчэ не позна.
 Хто там у залі дрэмле гэтак поена?
 Хто там глядзіць з іроніяй у кут?
 Пытайцеся, глядзіце на мяне.
 І ўсё, усё, прашу, запамінайце!
 Запомніце, прашу, і мае плацце.
 Яно вам падабаецца ці не?
 Запомніце, прашу вас, мяне ў ім,—
 я ўстану, я па сцэне зноў прайдуся,—
 у гэтым плацці светла-веснавым,
 такім жывым...
 Да твару, спадзяюся?
 Аддайце мне належнае хоць раз.
 Не трэба толькі кампліментаў пошлых.
 Апошні вечар мой.
 Апошні мой адказ.
 І, адпаведна, мой убор апошні!»
 — Сябры мае, яшчэ пытанні ёсць?

Давайце, калі ёсць, пытанні...
...Апошні вечар Еўдакіі Лось.
Не столькі творчы, колькі развітальны.
1979

* * *

Еўдакія Лось у труне...
Не ў бацькоўскай старане.
Не ў роднай сваёй Старыне,
дзе дзяўчынкаю светлавалосай
выбягала на выган роены,
адкуль выбегла ў свет па вясне...
У труне.

Еўдакія Лось у труне...
Не ў пісьменніцкай гамане,
не ў рздакцыі, не ў дарозе.
Склала рукі ў ціхмянай позе:
«Не турбуйце болей мяне.
Я ў труне».

Еўдакія Лось у труне...
Смерць сустрэла — як на вайне.
Па-мужчынску неяк, сурова,
без адчаю, без лішняга слова...
«Зразумелі цяпер вы мяне —
у труне?»

Еўдакія Лось у труне...
Не ўсвядомілі: «Праўда ці не?»
Было ўчора яшчэ ў яе твары
столькі сіл і веры бадзёрай!
Было столькі задум у яе!..
У труне.

Еўдакія Лось у труне...
Хто пакрыўдзіць цяпер? Хто кране?
Той, хто сек яе словам злосным,
стаіць, бачу, з выглядам слёзным.
Ды ўжо справа не ў нейчай віне,
а ў труне.

Еўдакія Лось у труне...
Цяжка верыць такой навіне.

Атрымалася, знаем, нядобра.
Гэта ўсё ні на што не падобна.
Не падобна зусім на яе...

У труне.

Еўдакія Лось у труне...
Не ў бацькоўскай старане.
Не на вечары літаратурным.
А ў убранні сваім хаўтурыйым.
А ў сваім непрабудным сне...
У труне.

1979

«АХОЎВАЕЦЦА ДЗЯРЖАВАЙ»

Я ўключыў транзістар.
Гучала перадача
на хвалі пранізліва-чыстай
пра свет душы дзіцячай.

Затым прачытаў ў газеце —
якраз падаспела пошта,—
як у адным сельсавеце
дарослых зняважылі пошла.

«Мы нагадаць змушаны,—
пісала газета з болем,—
што раніць людскія душы
нікому ў нас не дазволена».

Так быў я інфармаваны
раніцаю гэтай.
Кранаў мяне тон гуманны
радыё і газе ты.

Я думаў: «Як гэта выда тна,
што да надзённага хлеба,
да шырпатрэба ў дадатак
ёсць і такая патрэба!»

Я думаў: «Як ён неабходны,

высакародны які ён,
клопат пра душы людскія —
асноўны скарб народны!»

З'яў усіх добрых з'ява —
тое, што ўладай вярхоўнай
душы і сэрцы дзяржава
бярэ пад сваю ахову.

Мы знаем: ёсць дуб на Свіцязі.
Пад кронай яго велічавай
шыльда — маўляў, не рыйцеся:
«Ахоўваецца дзяржавай».

Царкоўка сівая, нахіленая,
з макаўкай жоўта-іржавай.
І тут жа заўвага пільная:
«Ахоўваецца дзяржавай».

Душа — сабор з сабораў,
храм боляў, любовей, жалю...
Дайце ёй быць сабою.
«Ахоўваецца дзяржавай».

Адкуль няўвага такая?
Увага, паважаны!
Побач душа людская.
«Ахоўваецца дзяржавай».

Лезьце ў соль з пальцамі,
Цешцеся плоцкай стравай.
Толькі душу не чапайце.
«Ахоўваецца дзяржавай».

Далоў душагубства ўсякае!
Усе старыя скрыжалі..
Хто там над душой звягае?
«Ахоўваецца дзяржавай».

1979

УСПАМ ІН ПРА ЁЦЕКІ

Каб адкрыць зноў волю вачам,
зноў адчуць, што ёсць цуд на свеце,
прыпадобіліся ўцекачам,
і ўцяклі мы з дому, як дзеці.
Уцяклі мы ў горад чужы.
Незнаёмыя скверы і твары...
І блукалі там —
на мяжы
нашай явы і нашай мары.
Уцяклі мы ў горад чужы.
Невядомыя фарбы і гукі...
І блукалі там —
на мяжы
нашай волі і нашай прынукі.
Былі рады, што можна ўцеч,
перамогшы боязь і стому.
І была, як дамоклаў меч,
неабходнасць вяртацца дадому...
1979

* * *

Сплываюць аблогі,
сплывае, сціхае вецер,
пасыпаўшы попелам шызым зару.
І я гавару вам,
я вам гавару: «Добры вечар».
Страчаючы вас,
«добры вечар» я вам гавару.
Дзень скончыўся наш —
каторы па ліку?
Дзень наш адышоў —
які па чыслу?
І бачу я вас
у цені галінкі паніклай.
І чую я вас
у дыханні птушынага сну.
Здаецца ўсё мне,

што вечар прыходзіць, як вечнасць,
што трэба ўрачыста
сустрэць мне яго пару.
І я гавару вам,
я вам гавару: «Добры вечар».
Вітаючы вас,
«добры вечар» я вам гавару.
1979

* * *

«Мамачка родная,
сэрца разбітае...»
Песня старая, амаль забытая.
Сёння другая песня спяваецца —
сэрца не б'ецца, а разрываецца.
Сёння другая зусім карціна.
Не ад пакуты — ад халестэрына,
не ад любові непадзеленай —
ад атлусцення, ад доўгасядзення,
не ад страсцей — ад пасткі стрэсавай,—
мышца сардэчная раз, і трэснула.
І — ад чаго яшчэ, невядома —
мышца сардэчная раз, і гатова.
Боль за грудзінай сціснуў у парта.
«Мамачка родная, інфаркт міякарда!
Мамачка, сэрца разрываецца...»
Другая песня сёння спяваецца.
1979

У ЮРМАЛЕ¹ ПРАЗ НЕКАЛЬКІ ГОД

Тут новы, вышынны дом.
Жыву я на восьмым паверсе.
Бачу я: снег на беразе,
а мора само — пад ільдом.

¹ У Юрмале (Рыжскае ўзмор'е) знаходзіцца Дом творчасці і адпачынку Літфонда

Выходжу я ў парк стары.
Пагляд асвятляе здагадка:
«Вунь домік той, тая хатка!
Стаіць да гэтай пары!
Ці помніць яна мяне?
Ні следу далей, ні дарожкі.
Іду па цаліне...
На вокнах, крыж-накрыж, дошкі.
Домік, што ў дзюну ўрос,
што мною не забыты,—
ці то ўжо ідзе на знос.
Да сэрца падкочвае жаль.
Сумна гляджу на ўсё гэта.
І бачу: пагоднае лета...
Чайкі... кіпенне хваль...
Мы з сынам бяжым да вады —
проста з доміка, з дзюны.
Сын — яшчэ зусім юны.
І я — яшчэ малады.
Навыперадкі імчым.
Разам пльвем, ныраем,
плёскаем, загараем.
Не думаем ні аб чым.
Цешымся летнім раем.
Паўдзённая гарачыня
прыемна абпальвае плечы.
Сын — яшчэ хлапчаны.
І мне — толькі трыццаць з нечым.
Нешта каля дваццаці
наш з ім узрост сярэдні.
Думаецца аб жыцці,
не думаецца аб старэнні.
Марская празрыстая сінь
зліваецца з сінню нябеснай.
Сын — у разгары маленства.
Я — у росквіце сіл...
Здаволіўшыся спаўна,
бяжым мы ў свой домік дашчаны.
І там, з рытуальнай пашанай,
п'ем мінералку...

Яна

іскрыцца на шкле і губах,
астуджае свежасцю вострай.
Аднекуль кухонны пах
даходзіць і дражніць ноздры.
Яшчэ мы чытаем удвух.
Яшчэ нам скрозь сон, начамі,
мроіцца мора гучанне,
шум сосен старых, што наўкруг.
Сын — яшчэ дзіця.
Я — з думкаю сталай на ўзлёце:
«Напоўненасць жыцця —
лепшае бессмяроцце».
Мінула дзесяць год,
пражытых неяк спехам.
...Бераг занесены снегам
і на моры — лёд.
Падае снег з дажджом.
Такі тут клімат зімовы.
Я вяртаюся ў дом —
новы, шматпавярховы.
Таго, што было, няма.
Ды ёсць у душы прастора,
дзе сходзяцца «сёння» і «ўчора»,
і лета, і зіма.
1979

ГІСТОРЫЯ З АДНЫМ ВЕРШАМ

Было натхненне, быў уздым.
І я узнёсла і шчыра
нараджаў свой верш аб тым,
як нараджае жанчына.
Аб муках родавых, цяжкіх,
аб болях родавых, якіх,
на шчасце, не знаць нам, мужчынам,
пісаў я належным чынам.
Свой верш у рэдакцыю прынёс.
Рэдактар руку удзячна трос:
«Добрая тэма ўзята,
дадзім да жаночага свята».

Потым вачамі верш прабег,
спачатку няўважліва, наспех,
з выглядам бесклапотным.
А потым... а потым... а потым.
А потым сказаў мне:
 «Таварыш паэт!
Зніміце чорныя шоры.
Калі нараджаецца хто на свет —
тут як тут акушоры.
Яны ўсё робяць для таго,
каб аблегчыць мукі.
Вось вы і дайце нам аднаго,
яго умелья рукі.
Потым чаму жанчына адна?
А дзе ініцыятыва
яе брыгады, яе звяна,
актыва, ўсяго калектыва?
Дзе быў мясцовы камітэт? —
нябачна яго ролі.
Чаму яго аўтарытэт
не аблегчыў болі?
Хай там, на захадзе, крычаць,
а наша парадзіха
павінна ціха нараджаць —
без боляў, крыкаў, ціха.
Услаўце вы такі раддом,
мы верш дадзім буйным шрыфтом
да міжнароднага свята...»
І я стаяў з адкрытым іртом
і думаў сабе: «А я-та...
А я-та, наіўны, не ведаў таго,
якая яна, парадзіха.
Відаць, рэдактара майго
нараджалі ціха...»
1979

ЯК УЗНІКЛА АНАНІМ КА
Сучасная байка

Сляпы, Тупы, Кульгавы ды Гарбаты,

рашыўшы, што ў іх бедах вінаваты
той, што Няўродлівы, той Пяты,
на Пятага усклаі ўсю віну
і аб'явілі Пятаму вайну.
Дык як з ім ваяваць?
Хто будзе ў авангардзе?
Хто узначаліць раць?
Каму стаяць на варце?
Тут сталі ўсе казаць,
што ваяваць не ў стане.
Адзін другога падштурхоўваць сталі.
«Я ж, бачыце, сляпы»,— сказаў Сляпы.
«А я ж зусім тупы»,— сказаў Тупы.
Кульгавы моўчкі выставіў нагу.
Кіўнуў на горб Гарбаты: «Не магу».
Ледзь не распаўся блок той чацвярны...
Ды зноў Сляпы, Тупы, Кульгавы і Гарбаты
ўсхапіліся, што ёсць на свеце Пяты,
які ў іх бедах вінаваты,
і мусяць расквітацца з ім яны.
Зноў уз'ядналася Антанта.
І ўсклікнуў нехта апантана:
«Нябогі! Эўрыка! Знайшоў!
Паскача зараз у нас Пяты,
наш вораг люты і заклёты!
Надыдзе зараз час адплаты!
Не, не надыдзе — надышоў!
Мяне, нябогі, асяніла.
Навошта смеласць нам і сіла,
калі другія сродкі ёсць —
калі ёсць ручка і чарніла.
І ўсе ж пісьменныя нябось.
Дык на паперы выльем злосць!»

Ідэю падтрымалі дружна.
За справу узяліся тут жа.
Не зналі, праўда, як пачаць.
Наперабой сталі вішчаць.
Вішчэў Сляпы: «Пішы, што Пяты — гад,
бо вельмі ясны ў яго пагляд».
«І вострыя занадта яго словы.

Нас рэжа без нажа»,— дадаў Тупагаловы.
«І падазрона цвёрды ў яго крок,
патрэбна даць яму урок!» —•
з нянавісцю казаў Кульгавы,
глытнуўшы кавы.
Аднекуль з кута выгукнуў Гарбаты:
«Чамусьці дужа стройны гэты Пяты.
Глядзіць на гарбуноў ён зверху ўніз.
Будзь ён пракляты!»

Калі ж напісаны быў ліст,
Чацвёрка пачала гаворку,
як лепей падпісаць яго
і з подпісу пачаць чыйго...
Тут згода зноў пакінула Чацвёрку.
«Ды я ж сляпы»,— сказаў Сляпы.
«А я тупы»,— сказаў Тупы.
Кульгавы кінуў позірк на нагу.
Кіўнуў на горб Гарбаты: «Не магу».
Такая атрымалася заміна.
А з-за яе узнікла ананімка...
1979

ЗАКАНАМ ЕРНАСЦЬ

Як бы ні слаўна
паход пачаўся,
якім бы ён поступаю
ні вызначаўся,
на нейкай вярсе
хтось прымажацца хітра,
выдасць сябе за неафіта.
Якой бы святой
ні была тая троіца,
да троіцы той
хтось чацверты прыстроіцца.
Паверыш ты ў цуд,
у белы камень —
а тут табе Іуда,
а тут табе Каін.

Зазяе ідэя ў чыстым стане —
хтось тут жа прымкне,
прыліпне,
прыстане.
Пад маскай апостала,
над выглядам ленінца
да чыстага поступу
хтось тут жа прылепіцца...
1980

* * *

«Не дораг абед, а дораг прывет».
Кармілі нас сытна, да адвалу.
Была сурвэтка, быў куверт,
а вось прывета і не хапала.
1980

ШКАДА МНЕ ВАС

Што я скажу вам у адказ?
Шкада мне вас.

Шкада мне вас, зласлівых, мітуслівых,
зайздрослівых і, значыць, нешчаслівых.
Бо, як вядома, каб шчаслівым быць,
быць трэба добрым і дабро рабіць.

Шкада мне вас, сябелюбівых, хцівых,
карыслівых і, значыць, нешчаслівых.
Бо, як вядома, каб шчаслівым быць,
патрэба не сябе — другіх любіць.

Каго вы любіце? Хто любіць вас?
Шкада мне вас. Вось мой адказ.

1981

НАД НЕБАМ АДКРЫТЫМ

У. Гніламёдаву

Адкрытае неба!..
Адкрытае ўсім і ўсяму.
Спявае птах срэбна
гімн свет ламу небу свайму.

Пад небам адкрытым
так хораша дрэвам расці,
плыць рэкам блакітным
і нам з табой разам ісці.

Пад небам блакітным
саромемя мы галізны.
Пад небам адкрытым
саромся хлусні і грызні.

Пад небам адкрытым,
дзе светла, куды ні зірні,—
няпраўдам і крыўдам
не месца зусім на зямлі!

1981

НЕ НАЗЫВАЙЦЕ РАКЕТЫ КРЫЛАТЫМІ

Не называйце ракеты крылатымі.
Такім эпітэтам іх называць —
гэта амаль што паэтызаваць.
Тут памяркоўныя занадта мы.
Пакінем прыметнік гэты за рэчамі,
за тымі справамі чалавечымі,
з якімі здаўна стасуецца ён:
крылаты вецер, крылаты звон,
крылатая мара, вера крылатая,
крылатая муза, крылаты Пегас...
Паэт маладых называў арлянятамі,

арліна-крылатым назваў свой час.
Не называйце ракеты крылатымі.
Ракеты грозяць вялікай бядой.
Завіце дакладнымі, завіце праклятымі,
завіце д'ябальскімі апаратамі,
але не завіце толькі крылатымі.
Не тая крылатасць, выпадак не той.
1982

ОДА ДОБРЫМ ЛЮДЗЯМ

Даўно ўжо заўважана,
даказана ўжо даўно:
нягоднік не вырасціць сад,
мярзотнік песню не створыць,
дрэнныя людзі не змогуць зрабіць віно
і іншых такіх свету даброт не падораць.
Свет тут ні кроку без добрых людзей.
Зямному жыццю патрэбны вось так,
да зарэзу
святло іх душ, цяпло іх рук і вачэй...
Добрыя людзі —
лепшы гарант прагрэсу.
Калі ўсё жывое просіць «Абарані!» —
у маршах міру збіраюцца добрыя людзі,
сцяной паўстаюць яны...
Без дабрыні
міру не можа быць і не будзе.
Без дабрыні, яўнай, рэальнай, жывой,
дабро — толькі прывіднае летуценне.
Добрыя людзі, звяртаю да вас позірк
свой!
Добрыя людзі, на вас ускладаю надзеі!
Вы ў шчасці падспор'е, апора ў бядзе.
Вы — лепшы узор для пераймання.
Калі і вучыцца чаму — дык дабраце,
дык гэта адольваць навуку спрыяння.
Не прыніжаю іншыя вартасці я.
Але ў адным перакананы я толькі:
верх мудрасці нашай —

гэта ўсё ж дабрыня,
і* ў дабрыні — мужнасці нашай вытокі.
Добрыя людзі —
свету надзея і лад.
Добрыя людзі —
лепшыя дзеці народа.
Добрыя людзі,
звяртаю да вас свой пагляд
Вам слова і гонар,
і гэта мая вось ода..
1982

* * *

У час рашэнне не прыйшло.
Не дачакаўшыся адказу,
пытанне знікла з цягам часу,
былём, як кажучь, парасло.
Ды вось, праз некалькі гадоў,
яно як быццам воляй цуду
аднекуль з глібыні, з-пад спуду
з'явілася сягоння зноў.
Ды быў не толькі ў гэтым цуд.
З'явілася пытанне разам
з гатовым выспелым адказам,
прыйшло рашэнне — тут як тут.
Выходзіць, усяму свой час.
Не мог раней прыйсці адказ.
1982

* * *

Жыццё даецца, каб жыццё тварыць.
Каб светла-залатую яго ніць
віць і далей — любоўю, справай дзейнай
ды словам, што ад справы неаддзелена.
Тварыць!

Жыццё даецца, каб жыццё тварыць.

Надзеяй, праўдай, мужным парываннем,
высакародным, дружным намаганнем,
што потым зоркай у вяках гарыць.
Тварыць!

Жыццё даецца, каб жыццё тварыць.
Маральны самы, самы натуральны
пачатак гэты вось жыцце стваральны.
Інакш — якая ад жыцця карысць?
Тварыць!

Жыццё даецца, каб жыццё тварыць.
Не марнаваць, не нішчыць, не бурыць,—
Тварыць!
1982

АПОШНЯЯ РАЗМОВА З МАКАЁНКАМ

Андрэй Ягоравіч,
Вы гэта ўсур'ёз?
Гэта не жарт?
Не тэатральны нумар?
Няўжо і цяпер не пакідае Вас гумар,
калі падкраўся змрочны, як лес,
трамбоз?
Але ж якія могуць быць жарты цяпер —
не з агнём, а з холадам смертным,
вечным?
Якія жарты, калі такі хісткі бар'ер
між смерцю і нашым жыццём
чалавечым?
Прыгадваю: наш нядаўні сумесны абед
у маскоўскай гасцініцы
звычайную меў сервіроўку,
не прадракаў, здаецца, ніякіх бед,
не прадвяшчаў апошняю камандзіроўку.
Ніхто не збіраўся паміраць.
Быў тост за жыццё, за новыя творы.
Ніхто не збіраўся правяраць —
наступны каторы?..

Не папярэджвае нас лёс загадзя,
маўчыць далікатна аб тым,
што мае на мэце ён.
І вось —
не «фініта ля камедзія».
На гэты раз —
канец самога жыцця.
Андрэй Ягоравіч,
гэта не жарт?
Але ж неяк смерць Вам зусім не
да твару.
Вы ж неяк легка неслі жыцця цяжар.
Было ў Вас столькі іскрыстага гэтага
жару!
Андрэй Ягоравіч,
Вы гэта ўсур'ёз?
Вось дзе сапраўды смех праз слёзы.
Ды што з тых, хай нават мужчынскіх
слёз!
Адзін толькі боль,
сухі,
пякучы,
цвярозы...

1982

КУПАЛА ІДЗЕ ДА КОЛАСА...

«У суботу еду ў Стоўбцы да
Коласа».
*З пісьма Янкі Купалы ад
26 ліпеня 1912 года*

Да Стоўбцаў Купала ехаў.
Сышоў з цягніка спехам...
Значыць, недзе тут
родны Коласаў кут?
Родны ды паднявольны.
Калі што не так — у астрог.
«А як дабірацца да Смольні?
Хто б тут параіць мог?»

Дарога зусім незнаёмая...»
Чуе Купала ў адказ:
«А вы ідзіце да Нёмана.
Вось гэтай сцяжынай якраз.
Пойдзецце па-над ракою,
не збочвайце нідзе.
Рака вас і прывядзе.
Да Смольні падаць рукою...»
Так і кіруе Купала.
Купала прыспешвае крок.
Шыр нёманская заззяла,
завабіла здалёк.
Плынь нёманская дыхнула
свежасцю густой,
сустрэла прахожага чула —
з яго імклівай хадой.
Нібы благаслаўляла,
давала сілы і ўздых...
Ідзе, ідзе Купала
нёманскім берагам тым.
Купала да Коласа ідзе,
Купалу Нёман вядзе.
Рака вяла, спрыяла,
бы ведала, што да чаго,
хто ідзе да каго...
Да Коласа — Купала.
Ведала як быццам,
што нельга іначай тут,—
сустрэча павінна адбыцца,
павінен збыцца цуд.
Не вылазка на прыроду,
не святочны пікнік...
Тут — служэнне народу,
тут — сумлення крык.
Купала да Коласа ідзе,
Купалу Нёман вядзе.
Ускрыкнула звонка, голасна
птушка недзе ў трысці.
Купала ідзе да Коласа,
не можа не ісці.
Ці рана на Івана,

ці ў нейкі іншы дзень
так ім наканавана:
адзін ад нога сустрэнь!
Адзін з другім сустрэнься,
дайце братні зарок —
па-брацку — да песні песня,
па-брадку — да кроку крок!
Адзін у полі не воін.
Два берагі ў ракі.
Купала і Колас — двое,
як гэтыя два берагі.
У гэтым краі хапала
міжусобіц і здрад...
Да Коласа — Купала
ідзе як да брата брат.
Каб шэрагам адзіным
пайсці на вялікі сход —
па бацькаўшчыну, па радзіму,
па шчаслівы народ.
Купала да Коласа ідзе,
Купалу Нёман вядзе...
1982

НА ПАКЛОН ДА КАБЗАРА

У трэці раз адбылося шаўчэнкаўскае
свята паэзіі. Яно пачалося ў Кіеве,
потым працягвалася на гасціннай
радзіме паэта, у Чаркаскай вобласці,
у Каневе. Госці пабывалі на Гарасавай
тары...

Я рана прачнуўся —
стукнула ў шыбы дзянніца.
Мне голас пачуўся: «Пара пакланіцца!
Пара на паклон да кабзара!»
Раз голас пачуўся — значыць, пара.
Біў не гадзіннік і не званіца.
Білася сэрца: «Пара пакланіцца!»
Жыве чалавек не хлебам адным,

жыве чалавек і паклонам зямным.
Шмат мітусні, а палоганіцтва мала.
Як бы душа не падупала.
Збіраюся ў шлях, усім гавару:
«Іду пакланіцца кабзару».
Дні значым такія
мы бельм каменем.
Шлях ляжа да Кіева,
шлях ляжа да Канева,
шлях прывядзе да магілы той,
што на дняпроўскай строме крутой.
Бог з ёю, святыняю боскаю Мекай.
Паклон — Людзіне, паклон — Чалавеку,
паклон — таму, хто столькі нягод
сцярпеў за народ, за людскі ўвесь род.
Паклон — таму, хто не біў паклоны,
паклон — таму, хто не быў пакорны,
хто праўду казаў цару і двару...
Іду пакланіцца кабзару!
Удзячная памяць — найлепшы помнік.
Тарас Рыгоравіч, я ваш паломнік.
Мне праз адлегласці зім і лет
чуецца вешчы Ваш заповіт.
Праз далеч гадоў, Тарас Рыгоравіч,
Ваш боль і веру, любоў і горыч
я падзяляю... Паклон Вам зямны!

Сніце свае вечныя сны...
1983

**ПАЕЗДКА НА РАДЗІМУ
СА СТУДЭНЦКІМ ТЭАТРАМ
«ЖЫВОЕ СЛОВА»**

А. А. Калядзе

Выбраў харошую гадзіну —
вясна дыхнула з усіх бакоў,—
і еду да сябе на радзіму,
да лепяльчан, да землякоў.

На душы ў мяне вяснова.
І яшчэ ад таго мне святлей,
што побач — гурт маладых людзей,
цэлы тэатр «Жывое слова».
Усё супала як нельга лепей —
прадвесне, дарога на родны Лепель
і тое, што весела так шумім...
Нямарна завемся «Словам жывым».
Ні болей, ні меней: жывое слова.
Слова інакшым не можа быць.
Іначай што яно можа зрабіць?
Іначай не зерне яно, а палова.
А слова павінна быць —
як насенне,
якое сеем у дзень вясенні,
слова павінна прарастаць,
даваць усходы,
рунець,
красаваць.
Жывое слова — увасабленне
любові жывой, жывога сумлення.
Калі яно робіцца нежывым,
тады нічога не выкажаш ім.
...Вёсачка родная чакае,
чакаюць Матырына і Камень.
Не расчаруй, не ашукай,
жывое слова ў душы шукай.
Яно будзе лепшаю справаздачай...
Восьвось убачу радзімы кут.
Са мной студэнтаў цэлы гурт,
тэатр «Жывое слова» — іначай.
1984

**ОДА МАГЧЫМ АСЦЯМ
МІРНАГА ЖЫЦЦЯ, АБО ШТРЫХ ДА
ПАРТРЭТА ВАСІЛЯ БЫКАВА**

Магчымасці мірнага жыцця.
Яго перавагі перад вайной,
перад ваеннымі ліхалеццямі...

Магчымасці — бязмежныя.
Перавагі — несумненныя.
Асабліва для тых, хто звездаў вайну
на ўласным вопыце,
хто можа параўноўваць адно з другім
(калі гэта параўнаньня ўвогуле рэчы)
і хто памяць яе носіць у душы гэтак жа,
як асколкі і кулі ў целе.
Вайна нашы магчымасці сурова
абмяжоўвае.
Вайна, уласна кажучы, пакідае нам адну
магчымасць — ваяваць!
Змагацца за свабоду і незалежнасць
сваёй Радзімы!
Стаяць не на жыццё, а на смерць!
Біцца з ворагам да пераможнага канца!
Іншых магчымасцей вайна не дае.
(Пра такія «альтэрнатывы»,
як дзэерцёрства,
як здрадніцтва,
мы не гаворым, натуральна.)
Іншая справа — мірнае жыццё!
Тут такі выбар, тут столькі магчымасцей!
«Ад» і «да».
Ад краю да краю.
Ад зямлі да неба.
Ад чалавека да чалавека.
Ад маленькага прабліску да вялікага азарэння.
Ад элементарнага адчування да веры ў цуд.
Ад прасцейшага руху да надзеі на
бессмяроцце.
Магчымасці мірнага жыцця...
Што гэта такое —
я змог адчуць і зразумець
дзякуючы ў значнай меры свайму даўняму,
з чэрвеня 1962 года,
сяброўству з Васілём Быкавым,
праз нашы сустрэчы, гутаркі, сумесныя паездкі,
праз тэлефонныя званкі, лісты, віншавальныя
паштоўкі.
Каб лепш акрэсліць сваю думку,

прывяду некалькі дарагіх мне згадак...
Аднойчы, прыехаўшы ранішнім цягніком
(ён жыў тады яшчэ ў Гродне),
Васіль Быкаў заявіўся да мяне дадому.
І я — дома больш нікога не было —
стаў на скорую руку збіраць сняданак.
Галоўнаю страваю аказаліся
спечаныя напярэдадні жонкаю бліны.
Я ўзяўся іх падаграваць.
І — о цуд! — бліны ўдаліся на славу.
Пра што красамоўна сведчыў той відавочны факт,
што мой госць не толькі іх еў
з апетытам і хваліў,
але яшчэ і прызнаўся задуменна,
што мае бліны сваім смакам
нагадалі яму дзяцінства,
даўні, паўзабыты матчын пачастунак,
мабыць, святочны.
Я, вядома, быў рады такому прызнанню,
той шчаслівай акалічнасці,
што не толькі аказаўся удалым бліна-, хлебасолам,
але і паспрыяў абуджэнню ў душы
свайго сябра
светлага ўспаміну дзяцінства.
Мы загаварылі пра таямнічую пачуццёвую памяць,
памяць смакавага адчування,
пра нашы любімыя стравы
(Васіль Уладзіміравіч прыгадаў тут
і салдацкую кашу).
Мы гаварылі пра наша дзяцінства,
якое праходзіла па розных бакі,
але на аднолькавай, вярста ў вярсту, адлегласці
ад аднаго і таго ж гарадка Лепеля.
Мы ўспаміналі дзяцінства
і гаварылі пра нашых дзяцей,
пра сямейныя, літаратурныя і іншыя справы.
І вось за тым ранішнім сталом,
у той нетаропкай, ціхай, напайголаса,
у той сяброўскай, твар у твар,
душа ў душу, бяседзе
і прыйшла мне раптам думка

пра магчымасці мірнага людскога жыцця.
Падумалася, у прыватнасці, пра такія з іх,
як сустрэць раніцай гасця
і падзяліць з ім па-брацку хлеб,
як хлеб надзеены спалучыць
з хлебам духоўным,
як перабіраць з душэўным хваляваннем мінулае
і па-гаспадарску заглядваць у будучыню...
Адчуванне гэтае потым
прыходзіла, як правіла, кожны раз,
калі мы сустракаліся з Васілём Быкавым.
Вось яшчэ адзін характэрны,
таксама вельмі памятны і дарагі для мяне эпізод.
На гэты раз — ужо я ў гасцях у Быкава.
Сышоўшы з ранішняга, зноў-такі, цягніка,
я прыязджаю да Васіля на кватэру.
Цяпер вось ён, у сваю чаргу,
мусіць клапаціцца пра сняданне.
Ён робіць бутэрброды, заварвае чай.
Абменьваемся навінамі,
абменьваемся, жартам і ўсур'ёз,
вопытам заварвання чаю.
А потым... потым, адразу пасля сьнедання,
мы дружна выбіраемся на Неман,
дзе нас чакае маторка —
прадмет захаплення і гордасці Васіля Быкава.
Васіль ставіць матор,
вырульвае лодку на сярэдзіну ракі
(магчымасці мірнага жыцця!),
і вось мы ўжо імчымся ўніз па цячэнні,
па светла-сіняй, колеру неба, роўнядзі,
насустрэч зялёным берагам,
насустрэч густому ветрыку,
настоенаму на пойменных травах
і рачных водарасцях
(магчымасці мірнага жыцця!).
Я гляджу на раку.
Я гляджу на берагі,
якія жывуць сваім летнім жыццём,
на якія дружна высыпалі
людзі,

коні,
kozy,
сабакі,
птушкі,
дрэвы.

Усё жывое, усе яны —
заўважаю і дзялюся з Васілём сваім назіраннем
глядзяць як зачараваныя на раку,
усе яны — хто тварам,
хто пысай,
хто дзюбай,
хто ніцай галінкаю
звернуты да ракі,
і ўсе яны, бачу, радуюцца
рачнай плыні,
летняму сонцу,
адзін аднаму,
свайму штодзённаму мірнаму жыццю.
Мы з Васілём таксама.
Я ўпотаі пазіраю на яго.
Мне цікава бачыць яго ў такой вольнай якасці,
у ролі ўладальніка маторнай лодкі.
Мне прыемна меркаваць,
што гэтая вольная прагулка па рацэ,
гэты бяспарны летні дзень —
можна, апрача ўсяго іншага,
яшчэ і нейкая кампенсацыя,
нейкая ўзнагарода
«чалавеку з вайны»
за перажытае там на вайне,
і тут, ужо ў мірным жыцці,
над творами пра вайну.
Мне радасна заўважаць,
што звычайна напружаны, калючы погляд
светла-шэрых Васілёвых вачэй,
як бы адтаіваючы, мякчэ
перад святлом жыцця прыроды і людзей.
Я прашу ў Васіля дазволу пакіраваць лодкай.
Ён ахвотна уступае мне румпель,
тлумачыць, што да чаго.
Я чую голас Васіля:

«Права руля, лева руля!»
Бягуць насустрач рака і зямля.
«Права руля, лева руля!»
Нехта махае рукой нам здаля.
«Права руля, лева руля!»
(Вось яны, магчымасці мірнага жыцця!)
І яшчэ адзін успамін.
Васіль адлятае, я яго праводжу.
Да адпраўлення самалёта застаецца каля гадзіны.
І мы чамусьці заходзім
у магазін... «Гаспадарчыя тавары»,
які знаходзіцца ў раёне аэрапорта,
па Чкалава, 28.
Без асаблівай патрэбы, без пэўнай мэты.
Проста ўзялі і зайшлі.
І трэба было, скажу я вам,
бачыць майго спадарожніка
у час нашай своеасаблівай экскурсіі
па магазіне —
гэтым храме прылад і прадметаў,
прызначаных для таго,
каб весці гаспадарку,
каб ствараць утульнасць,
каб будаваць і рабіць рамонт,
каб кашаварыць і пячы хлеб,
каб вырошчваць і даглядаць сад...
(Вось колькі іх, магчымасцей мірнага жыцця!)
Ад такога выбару рэчаў
такога мірнага прызначэння
позірк у Васіля Быкава,
сусветна вядомага пісьменніка,
рабіўся зноў-такі цяплейшым,
запальваўся раз-пораз
то цікавасцю, то замілаваннем,
то нейкай гаспадарскай прыкідкай.
А ў нейкі момант,
калі ён затрымаўся перад секцыяй
цяслярскіх і сталярных прылад,
ён нагадаў мне дэміурга,
як і застыў на міг перад актам тварэння.
(Тварыць — адна з найлепшых

магчымасдей мірнага жыдця!)
Ну вось, здаецца, можна ставіць і кропку.
Засталася толькі дадаць наступнае.
Мы гаворым звычайна пра Васіля Быкава
як пра летапісца вайны,
як пра аўтара ваеннай тэмы.
У нейкім сэнсе гэта так.
Але поўным вызначэнне будзе тады,
кал і мы яшчэ зазначым,
што адзін з галоўных
(а можа, і самы галоўны)
матыў яго творчасці —
гэта боль за тое зло,
якое нелюдзі
прычыняюць жыццю чалавека,
кал і мы яшчэ дададзім,
што Васіль Быкаў
па сваёй глыбіннай мастакоўскай сутнасці
пясняр магчымасдей мірнага жыдця,
яго характа і шчасця.
1984

МАЦІ НА ЎЗГОРКУ

Песня да спектакля

Ну вось і дачакаліся сваіх.
Ну вось і сустрэкаем перамогу...
Сыны мае! Гляджу я на дарогу,
ды штосьці вас не бачу ў гэты міг.
Гляджу, ідуць падобныя на вас.
Такія ж каскі, тыя ж гімнасцёркі...
Сынкі мае, не бачу штосьці вас!
Ці, можа, пыл вас засцілае горкі?
Ці, можа, абышлі вы староной?
Ці, можа, іншым строем вы ідзеце? .
Сынкі, я знаю: кожны з вас — герой.
Але для маці ўсё адно вы — дзеці.
Сынкі, дзе вы? Жывыя вы ці не?
Сынкі, хіба я дрэнна вас чакала?

Хіба штоноч не бачыла у сне?
Штодня імёны вашы не гукала?
Сынкі мае, канчаецца вайна.
Сынкі мае, і рада я, і плачу.
Я рада, што канчаецца яна,
я плачу, што сыноў сваіх не бачу.
Сынкі, на ўзгорку я адна стаю.
Я вас праз слёзы выглядаю зранку.
Сышкі, я вам спявала калыханку,
а як я пахаванку вам спяю?..
1982

РАЗМОВА Ё ПАТСДАМЕ

Я думаў у гэтыя дні, Маргот,
што ёсць народ і антынарод?
Дзе тут лінія водападзела?
Мне стала ў Патсдаме зразумела.

Народ —
садоўнікі, хлебаробы,
носьбіты праўды, тварцы даброт.

Гітлеры, гебельсы, рыбентропы
і іншы падобны зброд — не народ.
Антынарод!

Народ —
велічыня векавая.

Народ —
пастаянная велічыня.

Антынарод —
шгось накшталт насланья,
якое пры зьянні дня сплывае.

Народ у адрозненне ад антынароду
любіць жыццё,
людзей і прыроду,
множыць красу,
прадаўжае род..
Вось вы і ёсць народ, Маргот!

Як ружавеюць вашы шчокі!
Зарой падсвечаныя аблокі.
Якою жаноцкасцю, Маргот,
надзелены шчодра вы! Майн гот!
Колькі святла ў вашых вачах!
Маргот, вы — вобраз новай Германіі.
Маргот, на вашым захаванні
роднай Германіі ачаг.
1985

СТВАРАЕЦЦА НОВАЯ КАЗКА...

Ствараецца новая казка.
Зусім новая, у духу нашага часу,
у духу нашага тэрмайдзернага веку.
Ствараецца новая казка.
Ствараецца на нашых вачах,
на вачах ва ўсіх, на вачах усяго свету.
Да гэтага мы ведалі розныя старыя —
старыя як свет — казкі.
Пра разумную дачку,
пра дзяўчынку, якая ў свае сем год
была разумнейшай за багацея і пана
і, дзякуючы гэтаму, не раз выратоўвала бацьку,
калі той трапляў у пераплёт.
Пра удовіных дачок Беласнежку і Чырваназорку,
якія выйшлі пераможцамі
ў нялёгкім змаганні
з пачварным Карлікам,
хціўцам і чалавеканенавіснікам.
Пра дзяўчынку Алісу,
якая, трапіўшы ў Краіну дзівос,
кідае там смела выклік
ашалелай ад лютасці Каралеве
з яе маніяй усіх запар караць смерцю,
сячы усім галовы...
І вось ствараецца новая казка.
У адрозненне ад старых,
якія нараджаліся

народнай або аўтарскай фантазіяй,
новая ствараецца самім жьццём.
У адрозненне ад казак — небыліц
ствараецца казка-быль.
Праўда, у новай казкі ёсць і агульнае
з казкамі старымі:
у ёй таксама дзейнічаюць
надзвычай добрыя і мудрыя,
надзвычай высакародныя
юныя дзяўчынкі,
і яны таксама,
накшталт казачных,
з безагляднай смеласцю
змагаюцца з сіламі зла і змрока.
Толькі на гэты раз —
з тымі агіднымі гномікамі і карлікамі,
якія служаць страшыдлу,
імя якога Молах вайны.
Вы ўжо здагадаліся, канечне,
што гэта за новая казка і пра каго яна.
Так, гэта казка
пра юную амерыканку Саманту Сміт
і рускую дзяўчынку Кацю Лычову,
якія раптам — як у казцы —
робяцца пасламі міру,
звонкагалосымі вяшчуннямі добрай волі і згоды.
І пра яшчэ адну юную амерыканку,
якая напісала ў адчай гаспадару Белага дома:
«Мне восем год. Мяне завуць Джэсіка. Я цябе
вельмі прашу: не распачынай, калі ласка, вайны.
Мне так хацелася б дажыць да дзесяці год».
І пра другую суайчынніцу Джэсікі,
дзесяцігадовую Шэры Лін Беджыцкі,
якая напісала песню «Мы можам жыць у міры»
і прыслала яе нашаму кіраўніку са словамі:
«Я ведаю, што Вы змагаецеся за мір, і таму ўпэў-
нена, што мы зможам жыць у міры».
пра яшчэ адну савецкую дзяўчынку, Кацю Мель-
нікаву, якая таксама напісала ў Белы дом:
«Пан прэзідэнт, я пішу Вам, таму што не хачу
вайны, не хачу, каб паміралі людзі. У мяне ёсць

маленькі брат, ён толькі што пачаў жыць, а калі пачнецца вайна, то ён загіне»...

Вось якая яна,

гэтая новая казка,

якая ствараецца ў нашы дні,

на нашых вачах, на вачах усяго свету.

Адны ад яе расчудляюцца.

Другія з замілаваннем і захапленнем

гавораць аб тым, якія пайшлі зараз дзеці,

якія развітыя яны, гэтыя акселераты,

настолькі, маўляў, развітыя,

што далучаюцца да вялікай палітыкі,

што ўсведамляюць адказнасць

за лёс міру, за лёс зямной цывілізацыі.

Што датычыць мяне асабіста,

то на мяне гэтая сучасная казка

дзеінічае крыху інакш:

мне чуецца ў ёй дакор нам, дарослым,

мне чуецца ў ёй дзіцячы страх,

мне чуецца ў ёй тая самая ісціна,

якая спрадведку гаварыла вуснамі дзіцяці

і якая на гэты раз

раўназначная трывожнай перасцярозе.

Ствараецца новая казка.

І, параўноўваючы яе са старымі,

я думаю яшчэ вось аб чым:

у старых казках

іх юныя гераіні,

добрыя, мудрыя, высакародныя дзяўчынкі

заўсёды выходзілі пераможцамі,

у старых казках, інакш кажучы,

заўсёды трыумфавала дабро,

яны заўсёды мелі гэты самы хэпі-энд,

г. зн. шчаслівы канец,

ну а які канец — думаю з непакоем —

будзе мець гэтая новая казка,

якая яшчэ ствараецца?

1985

* * *

Казка атрымала нечаканы паварот.
(Ці, можа, не такі ўжо і нечаканы?)
Які, на жаль, не мае нічога агульнага
з перамогай добра, з хэпі-энд.
Ледзьве дарослыя разам з дзецьмі
крыху утаймавалі ваенны атам,
як выбухнуў атам «мірны»,
як дыхнуў смертаносным самумам
чарнобыльскі рэактар
і апаліў перш за ўсё дзяцей,
крохкія дзіцячыя істоты...
І вось нашых прыхопленых радыяцыяй дзяцей
ратуюць дзеці другіх краін,
працягнулі руку дапамогі скауты
з іх высакародным даўнім дэвізам
«Ні дня без добрага учынку!»
(новая казка пераклікаецца са старой),
Дзеці з «чыстай зоны»
частуюць дзяцей з «зоны бруднай»
чыстым малаком і чыстымі гамбургерамі,
і, трэба думаць, чыстыя,
у адрозненне ад нас, дарослых,
іх агульны дзіцячы смех,
іх гульні, іх пачуцці, іх сяброўства.
Газеты паведамляюць,
што фінскія скауты нават пакажуць
сваім беларускім равеснікам Лапландыю,
дзе, як вядома, «нарадзіўся» Дзед Мароз»
і дзе можна сустрэць сапраўднага шамана...
Ствараецца новая казка
з чарнобыльскай быллю папалам.
Ствараецца новая казка на тэму
«Дзеці і атам, дзеці і тэрмаяд».
Лета 1990

ЯБЫНЯ Ў ГОРАДЗЕ

Сумнае, трэба сказаць, відовішча —

яблыня ў горадзе,
на месцы былога дворышча.
Той дворык, той домік
пайшлі на знос.
І ў яблыні нашай такі васьмь лес...
Ля трату ара, навідавоку
стаіць яна, яблыня,— збоку прышпёку.
Яе абьякава абцякае
рака людская, гарадская.
Хто гляне на яблыню, а хто — не,
а хто безуважна абміне.
Міма ідзе лектар, ды не садоўнік.
Міма ідзе дырэктар, ды не садоўнік.
Міма ідзе інспектар, ды не садоўнік.
Ды не садоўнік, не садавод.
Дзічэе яблыня з году ў год.

Ну так. Як гэта ні парадаксальна,
а побач з культурнай асяпяляльнай,
сярод яе даброт і выгод
дзічэе яблыня з году ў год:
драбнее ліст, гарчэе плод.

Міма ідзе апэратар, ды не садоўнік.
Міма ідзе інкасатар, ды не садоўнік.
Міма ідзе літаратар, ды не садоўнік.
Ды не садоўнік, не садавод.
Дзічэе яблыня з году ў год.

Праўда, кажуць, мінулае вясною
дзіўнае штось адбылося з ёю:
яблыня раптам заквітнела,
закрасавала ружова-бела.
Як быццам брала яна рэванш.
Як быццам казалла камусь: «Заўваж!»

Што адбылося з дрэвам? У чым сакрэт яго цудоўнага ажыўлення?
Сакрэт увогуле просты. Да аднаго з жыхароў дома, што насупраць,
прыехаў на зіму аднекуль з-пад Бачэйкава яго стары бацька, заўзяты
садавод. Сядзеў безвылазна цэлымі днямі ў цёплай гарадской
кватэры. У адзіноце, калі сын і нявестка былі на працы. З сумам

выглядваў у вокны — то ў адно, то ў другое. Заўважыў яблыню. І вось калі крыху пацяплела, стала брацца на вяснук і стары выйшаў з дому, то першым чынам накіраваўся да яблыні. Падышоў да яе, абышоў яе з усіх бакоў, дакрануўся да ствала, пакратаў галінку... Назаўтра падаўся зноў да яблыні з нажоўкай і скрабком і стаў абразаць сухія галіны і ваўчкі, саскрабаць адмершую кару. На наступны дзень стары зноў пайшоў да яблыні, зноў доўга завіхаўся каля яе. І калі ў яго пыталіся вечарам, што ён рабіў, чым займаўся днём, ён так і адказваў: «Хадзіў да яблыні». І яшчэ дадаваў: «Да пепінкі, што праз вуліцу расце. Закажанела яна зусім». Гак вось садоўнік і яблыня знайшлі былі адно другога. Але ненадоўга. Бо вясной дзядуля падаўся дахаты ў сваё Залессе, што пад Бачэйкавам. І невядома, што будзе з яблыняй далей... Міма ідзе кандуктар, ды не садоўнік. Міма ідзе канструктар, ды не садоўнік. Міма ідзе інструктар, ды не садоўнік. І гэтак далей.

1986

ДВА ФРАГМЕНТЫ

Што ў жыцці краіны адбывалася?

Тут такая з'ява наглядалася...

Гаварылася пра рэвалюцыю,

пра яе пачатак, яе сцяг.

А на справе мала было клопату

пра яе далейшы шлях-працяг.

Гаварылася пра рэвалюцыю,

пра вялікі ленінскі пачын,

а наўме была турбота шкурная

пра пасаду цёплую ды чын.

Гаварылася пра рэвалюцыю —

думалі пра ўласнае валё.

І ўжо часам пад сурдзінку «наша»

замянялі на «маё», «тваё».

Гаварылася пра рэвалюцыю,

а на справе часта было так:

уладкоўвайся ў жыцці,

як можаш,

а не можаш —
то «дзівак», «прастак».

Гаварылася пра рэвалюцыю —
не было рэвалюцыйных дзей.
Словы адрываліся ад справы,
ад ідэй,

ідэі — ад людзей.

І ў разрыве тым,
у тым зазоры,
у прамежку
«гаварыць — рабіць»
кывадушнасць,
несумленнасць,
подласць
сталі густа гнёзды віць-ляпіць.

Гаварылася пра рэвалюцыю.
Ну а ёй было усё цяжэй.
Мусіла прасіць-маліць ратунку
рэвалюцыя ў сваіх дзяцей.

* * *

Вялікія думкі — як сонца
з-за хмар.
Цаню я іх яснасць
і напорнасць...
«Сон розуму параджае
пачвар»,
«дрымота душы параджае
подласць»
Душа не можа ў спакоі гібець,
ёй трэба рухацца, плакаць
і пець,
палаць агнём, струменіць
ракой,
ноччу стагнаць, смяяцца
ранкам,
птушкай ляцець, біцца

падранкам...
Закон існавання душы —
неспакой.
Трэба яшчэ ёй, душы людской,
любіць і верыць,
быць дасканалай,
поўніцца музыкай ідэала...
Закон існавання душы —
неспакой,
і ў гэтым яшчэ адна з зарук,
што вечнае наша метафізічнае,
што ў справы нашай няма
сканчэння
ёсць толькі рух, ёсць толькі
рух.
1986

ХЛОПЧЫК ГЛЯДЗІЦЬ..

Унуку Янку

Хлопчык глядзіць...
Вачам сваім веру — не веру.
Адкуль ты прыйшоў
у дом гэты, гэту кватэру?

Хлопчык глядзіць...
О божа! О маці часная!
Нічога не знае ён.
Мяне ж ён, здаецца, знае?

Хлопчык глядзіць...
Глядзіць проста ў вочы.
Хлопчык глядзіць...
Як быццам спытаць нешта хоча.

Я ведаю — што.
Няма ў мяне толькі адказу.
Калі ж ён і ёсць —
не вымавіш так вось адразу.

Хлопчык глядзіць..
Позіркам, поўным наіву.
Поўніцца сэрца маё
трывогай шчымлівай, шчаслівай.

Хлопчык глядзіць..
Я ў позірку тым дзіцячым
бачу пачатак сябе,
сваё прадаўжэнне бачу..
1989

БАІЦЦА БЫЦЬ БЕЛАРУС БЕЛАРУСАМ ..

Жыў пад прыгнётам ды пад прымусам,
зваўся літвінам, русінам, русам,
зваўся тутэйшым, мяшканцам, мяшандам..
Не знае, рабіць што з апошнім шанцам,
які ён сёння атрымоўвае,
як быць з сваім імем, з сваёю моваю,
быць ці не быць беларусам нарэшце..
Пытанне няпростае, канешне.
(Дазволю сабе тут крышку іроніі.
Характар наш тут, як на далоні.)

Не знае?
Не хоча?

Не смее?
Баіцца?

Вялікая гэта таямніца.
Зведаў ён ліха апраметнага.
Ён не баяўся таго і гэтага.
Хапала адвагі, каб з ворагам біцца,
ад голаду-ходаду каб бараніцца..
Ды вось быць самім сабою баіцца.

Прайшоў праз Хатынь,
праз Курапаты,
зносіць цярпліва Чарнобыль пракляты,

у парта крыніца яго бруіцца...
Ды быць беларусам ён баіцца.
Вось дык ноумен, вась дык феномен —
гэты ўнук бабін, сын гэты удовін.

Казалі «не будзь!»—
ён схіляўся ніцма.
Гавораць «будзь!» —
усё роўна баіцца.
Вось што робіцца з беларусам.
З сінявокім, з белавусам,
не з недарэкам, не з няўмекам,
з добрым увогуле чалавекам.

Баіцца быць беларус беларусам...
Ці, можа, ужо не баіцца?

1989-1990

© OCR: Камунікат.org, 2012

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2012

© PDF: Камунікат.org, 2012

ЗМЕСТ

На скразняках гісторыі

З кнігі «Тры цішыні».

Бар'еры

Тры цішыні

Бурбоны вяртаюцца ў Парыж

Пра воўка памоўка...

Акцяны і лужына

«Хто вышайшаў веласіпед?..»

«Гора — не бяда, бяда — не гора...»

Маршальскі жэзл

Бясрэрэбранікі

Балада пра спаленую вёску і жывога пеўна

Рэквіем па кожным чацвёртым

«Яны да вайны гулялі «ў вайну»...»

Ратунак

Дынамік

Перад братняй магілай

«Мне ўяўляецца гэта так...»

«Мы напачатку зазналі страху...»

«Косім траву — яна не крычыць...»

Спачунанне

Медсястры

«Вы зразумейце правільна...»

Статак вяртаецца з поля

«Людзі простыя гадаюць...»

Пахавальнае шэсце

Ноччу заплакала дзіця...

Рэчы

Нервы

«Куды вядзе месячны след...»

«Ты ў такім шчаслівым узросце...»

Сустрэчы

Развітанне —

«Калісьці, днямі асеннімі...»

«Пайшло яно...»

«Гэта не так ужо і сумна...»

Эдзіт Піяф хоча любові

«Самы светлы сон...»

«Мы жывём, каб вяртацца...»

«Дзень добры, мама!..»

Мама мыла раму...

Замест эпітафіі

«Сціраюць з карты белыя плямы...»
«Не ўсе і не заўсёды...»
Жылі-былі
Вяртанне

3 кнігі «Чалавечы знак». 1968

Высокае неба ідэала
Навагодні тост
«Домік маленькі, бачу я, знеслі...»
Дзве паралельныя прамыя
Бунт анёла
«Я фільм глядзеў...»
Дзівак чалавек
Некалькі слоў пра лес
Рана ці позна
«Зноў шлак халодны...»
Скажы мне, мама...
«Паміраюць ад кулі шалёнай...»
«Трэба вучыцца жыць у дзяцей...»
«Люблю зямлю...»
«Бачу: мне свята падрыхтавалі...»
«Абрасаем. Паперамі, рэчамі...»
«Прыходзіць вясна...»
Для меней разумных разумна было б...»
«З жалем гляджу на дзіця...»
«Я прачынаўся з такім пачуццём...»
«Маўчанне бывае рознае...»
Зямная справа
«Добра, што сінь за акном згушчаецца...»
«Вось і ты, як другія...»
«Ляцеў груган...»
Жаданні
«Як дружна мы востраў свой абжывалі!..»
«Вось-вось растуць ледзяшы...»
«Было так радасна і хораша...»
«Гудзела, гуло ў маіх вушах...»
Дажынкi. Паэма
Заазер'е. Паэма
Мая віна. 3 паэмы «Даруйце»

3 кнігі «З'яўленне». 1975

«Што значыць сапраўдным другам быць?..»
З'яўленне
Начны бераг. Паэма
Паэма мора

Аптымістычны верш
Пра дзяржанне
«Бачу я: нехта некага любіць...»
Там дома, у вёсцы
«Цётка плакала па ўсім свеце...»
Параўнанне
Адлучэнне Талстога ад царквы
Размова з Ду Фу
Каментарый да карана
Варыяцыі на тэму «Гэфест—друг Праметэя»
Выхад з тупіка
Няма дурных
Непраметэі
Камары
Што сніцца курам
Анекдоты, ці Малітва ў гасцях
«Давайце ўважліва глянем...»
Вясновы закон
Успамін былога вяскоўца
Той год незвычайны...
Парада юным закаханым
«Я жыў высока на гары...»
«Была узрушанасць парыва...»
«Пакуль не было цябе...»
«Мужчына. Жанчына. Чаканне...»

3 кнігі «ЧАС ПЕРШЫХ ЗОРАК». 1976

А ты ідзі, брат, чынна...»
Поезд справядлівасці
Тры прытчы
Тачыльшчык нажоў
Шарая гадзіна
Песні з п'есы-казкі
«Скажы сваё імя, салдат»
Было імя у салдата
Два полі
Час першых зорак

3 кнігі «Ветрана». 1979

Закон шчодрасці
«Любоў адкрывае скарбы...»
Талака
Адна з прыкмет закаханасці
«Пра месца ў жыцці, як дзеці...»
Позірк з космасу

«Трагічна-сумная няўвязка...»
«Ёсць людзі — добрыя сапраўды...»
«Дзвярыма стукнулі напаследак...»
Туга метэарыга
«Любоў нараджае не толькі дзяцей...»
«Ты кажаш, сяброў усё менш і менш?..»

*Вершы-зонгі з лібрэта оперы
па матывах апавесці В. Быкава
«Воўчая зрая»*
Я перад вамі з памяццю сваёй...
Дарога партызанская
Плач спаленай вёскі

З цыкла «Лясныя прымаўкі»
«Ваўкоў баяцца — у лес не хадзіць...»
«Хто ў лес, а хто па дрывы...»
«Выходзіць, парадак. Ціша ды гладзь...»
«...Болей дроў...»
«Вызначым першую тэзу...»

З цыкла «Смешныя вершы»
Тры лепшыя спосабы заварвання чаю
Цёмная сіла зайздрасці
«Значыць, не трэба тут ні ўгнаенне...»
Паслухаем і друпі бок
Свята на бровых тонях
Стук малатка. Пачатак пасяджэння

ВЕРШЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ, 1964—1990

Пасмяротна рэабілітаваным
Просьба
Некалькі пытанняў да лесу
Яшчэ адна казка пра белага бычка
Раніца!
Перасцярога
Вялікі атракцыён
Назіранне
«Мы з табой ішлі?..»
Сустрэча на Паркавай магістралі
Вечны сон, вечны звон
«Пасля летняга поўдня...»
«Гавары са"мною ласкава...»
Паўднёвае ўражанне

Мора, сонца, я і наша каханая
«Твая воля — як воля лесу...»
«Сёння было мне горка...»
Не дражніце гусей
«Я думаў: яны таму такія...»
Скарга добрых
Ад'езд
«Лысеем, брат, лысеем...»
Магіла пры дарозе
Рэквіем па загубленых любовях
Давай пагаворым мысленна
«На поўдзень была надзея...»
Апошні аўтарскі вечар Еўдакіі Лось
«Еўдакія Лось у труне...»
«Ахоўваецца дзяржавай»
Успамін пра ўцёкі
«Сплываюць аблогі...»
«Мамачка родная, сэрца разбітае...»
У Юрмале праз некалькі год
Гісторыя з адным вершам
Як узнікла ананімка
Заканамернасць
«Не дораг абед, а дораг прывет...»
Шкада мне вас
Пад небам адкрытым
Не называйце ракеты крылатымі
Ода добрым людзям
«У час рашэнне не прыйшло...»
«Жыццё даецца, каб жыццё тварыць...»
Апошняя размова з Макаёнкам
Купала ідзе да Коласа...
На паклон да Кабзара
Паездка на радзіму са студэнцкім тэатрам «Жывое слова»
Ода магчымасцям мірнага жыцця, або Штрых да
партрэта Васіля Быкава
Маці на ўзгорку
Размова ў Патсдаме
Ствараецца новая казка...
Яблыня ў горадзе
Два фрагменты
Хлопчык глядзіць...
Баіцца быць беларус беларусам...

Вярцінскі А.

Хлопчык глядзіць...: Выбр. вершы і паэмы Маст. I. Сытчанка.— Мн.: Маст, літ., 1992,— 318 с., іл.

ISBN 5 340-01 102-X.

Вертинский А. Мальчик смотрит...: Избр. Стихи и поэмы.

Вершам і паэмам, што ўвайшлі ў аднатомнік вядомага беларускага паэта Анатоля Вярцінскага, уласцівы высокі грамадзянскі пафас, філасафічнасць, услаўленне духоўнай велічы чалавека, маральных каштоўнасцей жыцця.

4702120202—147 ББК 84Бел7

В _____101—92

М302(03)—92

Літаратурна-мастацкае выданне
ВЯРЦІНСКІ Анатоль Ільіч
Хлопчык гладзіць...
Выбраныя вершы і паэмы

Рэдактар Н. І. Семашкевіч. Мастацкі рэдактар В. А. Тубараў.
Тэхнічны рэдактар Т. М. Сокал. Карэктар А. А. Дзядзюля.

ІБ № 3870

Здадзена ў набор 23.05.91. Падап. да друку 28.08.92. Фармат 70X100
^{1/32}.

Папера кн.-часоп. Гарнітура кудрашэўская. Афсетны друк. Ум. друк.
арк. 13,0. Ум. фарб.-адб. 53,14. Ул.-выд. арк. 13,52. Тыраж 5000 экз.
Зак. 1326. Цана 18 р.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Міністэрства інфармацыі
Рэспублікі Беларусь. 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.

Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкамбінат МВПА
імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.